

**T.C.**  
**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**1989 YILI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'DAN**  
**TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLERİN**  
**YERLEŞMELERE OLAN MEKANSAL ETKİLERİNE**  
**BİR ÖRNEK: BURSA ŞEHRİNDEKİ GÖÇMEN**  
**KONUTLARI**

**Özlem MUTLU**

**2501171836**

**TEZ DANIŞMANI**

**Dr. Öğr. Üyesi Aylin YAMAN KOCADAĞLI**

**İSTANBUL - 2020**

## ÖZ

### 1989 YILI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLERİN YERLEŞMELERE OLAN MEKANSAL ETKİLERİNE BİR ÖRNEK: BURSA ŞEHRİNDEKİ GÖÇMEN KONUTLARI

#### ÖZLEM MUTLU

1989 yılı ve sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler için inşa edilen göçmen konutlarının Bursa'nın şehirselsel gelişiminde etkisinin olup olmadığının incelemek ve bu zorunlu göçün Bursa şehrine olan sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal yansımalarını ortaya koymak tezinin amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda; ilgili literatür incelenmiş, Bursa'nın merkez ilçeleri olan Görükle'de ve Kestel'de yer alan göçmen konutları ve çevresinde saha çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Bursa şehrindeki bu iki farklı göçmen konutu bölgesinde yaşayan Bulgaristan göçmenleriyle anket uygulaması yapılmıştır. Göçmen konutlarında yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin, yerleştikleri bu sahalarda yarattıkları kendine özgü kültürel ortamın mekana olan yansımaları da incelenmeye çalışılmıştır.

Bu tez beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde göçlerle ilgili kavramsal çerçeve ele alınmış; göç, göç türleri, uluslararası göçe neden olan faktörler ve göç kuramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlıklar arasında en öne çıkanı, tezinin de konusunu oluşturan uluslararası göçe neden olan faktörlerdir. Bu faktörler bu bölümde ayrıntılı olarak ele almaya çalışılmıştır. Tezin ikinci bölümünde tarihsel süreçte, Bulgaristan'da Türk nüfusun yıllara göre değişimi ve Türk nüfusunun Bulgaristan'daki mekansal dağılımı ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ise 1878-1989 yılları arasında yaklaşık olarak bir asırdan fazla olan bir zaman diliminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçler dönemlere göre ayrılmış ve nedenleri ile sonuçları açısından incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde, Bursa'nın yerleşim planı ele alınarak, Bursa'nın gelişmesinde ve yeni mahallelerin kurulmasında göçlerin yeri ve önemine değinilmiş, Bursa'da göçmen sayısının zamansal ve mekansal dağılımları açıklanmıştır.

Tezin beşinci ve son bölümünde ise, 1989 yılı ve sonrasında Bulgaristan'dan Bursa'ya gelen göçmenlerin yerleşmelere olan sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal etkileri Bursa'nın Görükle ve Kestel ilçelerindeki göçmen konutlarında yapılan anket çalışmalarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

**Anahtar Sözcükler:** Göç, Zorunlu Göç, Balkanlar, Bulgaristan Göçmenleri, Göçmen Konutları

## **ABSTRACT**

### **AN EXAMPLE FOR THE SPATIAL EFFECTS IN SETTLEMENT OF TURKEY-ORIENTED MIGRATION FROM BULGARIA IN AND AFTER THE YEAR 1989: MIGRANT HOUSES IN THE CITY OF BURSA**

**ÖZLEM MUTLU**

The purpose of this article is to reveal the spatial and cultural reflection of the settlement the migrants from Bulgaria to Turkey in and after the year of 1989 created on the environment. For this purpose, migrant dwellings in Görükle and Kestel have been examined. The main target of the article was to determine the factors that affect the formation of the unique atmosphere of the Immigrant Houses and to investigate the effects of migrations on the space.

The thesis consists of five chapters. In the first part, the conceptual framework has been discussed; migration, migration types, international migration factors and migration theories have been explained. The most important of these topics is the factors that cause international migration, which is also the subject of my thesis.

In the second chapter, the temporal change of the Turkish presence in Bulgaria and the spatial distribution of the Turkish population in the historical process have been discussed.

In the third chapter, the migrations from Bulgaria to Turkey between 1878 and 1989, almost a century, have been divided into periods and examined with their causes and consequences.

In the fourth chapter, settlement plan of Bursa has been addressed and the place and importance of migrations in the development of Bursa have been mentioned and the temporal and spatial distributions of the number of migrants in Bursa have been explained.

In the fifth chapter, the social and spatial effects of the immigrants who came to Bursa from Bulgaria in 1989 and afterwards have been tried to be demonstrated

through surveys conducted in the migrant dwellings of Görükle and Kestel districts of Bursa.

**Keywords:** Immigration, Forced Migration, Balkans, Bulgarian Immigrants, Immigrant Housing

## ÖNSÖZ

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda hazırladığım Yüksek Lisans tezimde amacım: Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçleri neden, sonuç ve etkileri ile birlikte tarihsel süreçte ele alarak mekânsal yansımalarını ortaya koymaktır. Tezimin hedefi, 1989 Bulgaristan Zorunlu Göçü'nün Bursa'nın iki merkez ilçesinde yer alan Görükle ve Kestel göçmen konut alanlarında meydana getirdiği sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal etkilerini tespit etmektir.

1989 Zorunlu Göçü ile göç eden Bulgaristan göçmenleri, Türkiye'de akraba ve yakınlarının yoğun olarak bulunduğu Bursa, İstanbul ve İzmir gibi illerde yoğunlaşmışlardır. Bu şehirlerde göçmenlerin kendilerine özgü mahalleleri bulunmakta, yerleştikleri mahallelerde kültürlerini ve Bulgaristan ile ilişkilerini yaşamlarının her alanında devam ettirmektedirler. Akademik alanda göçmenlerin yerleşmeler üzerindeki mekansal etkilerini ortaya koyan çalışmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte, Bursa ilindeki göçmen konutları ile ilgili özel bir çalışma yoktur. Literatürdeki bu eksiklik tezimin çıkış noktası olmuştur. Konuya duyduğum ilginin akademik bir çalışmaya dönüşmesinde bir çok kişiden aldığım destek vardır;

İlk olarak bilgi, tecrübe ve alan hakimiyetindeki derinlik ile yoluma ışık tutan, çalışma disiplini ve akademik hayattaki başarısıyla kendisini örnek aldığım, değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aylin Yaman Kocadağlı'ya,

Lisansüstü eğitimime devam etmemde ve ortak yönümüz olan bu özel çalışma konusunu seçmemde beni yönlendiren sevgili hocam Doç. Dr. Selma Akay Ertürk'e,

Değerli hocalarım, Prof. Dr. Süheyla Balcı Akova ve Prof. Dr. İsmet Akova başta olmak üzere, fakültemizin Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı ailesi ile yetişmemde emeği geçen tüm hocalarıma,

Tezimin çeşitli aşamalarında desteğini aldığım değerli arkadaşım Orhan Aydın'a,

Anket çalışmalarım esnasında tanıştığım ve çalışmamı tamamlayabilme desteğini bana sunan Görükle'de Güneş ailesi, Kestel'de Mutlu ve Kahraman ailelerine,

Hayatım boyunca attığım her adımda desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

**ÖZLEM MUTLU**

**İstanbul, 2020**

## İÇİNDEKİLER

ÖZ .....	ii
ABSTRACT .....	iv
ÖNSÖZ .....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ .....	xiii
TABLolar LİSTESİ .....	xv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ .....	xix
KISALTMALAR LİSTESİ .....	xx
GİRİŞ .....	1
<b>BİRİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE</b>	
<b>1.1. Göç Kavramı ve Göç Türleri .....</b>	<b>3</b>
1.1.1. Oluşum Nedenlerine Göre Göçler .....	4
1.1.2. Süresine Göre Göçler .....	5
1.1.3. Mesafesine Göre Göçler .....	6
<b>1.2. Uluslararası Göçe Neden Olan Faktörler .....</b>	<b>6</b>
1.2.1. Sosyal Faktörler .....	6
1.2.2. Ekonomik Faktörler .....	7
1.2.3. Kültürel Faktörler .....	8
1.2.4. Siyasi Faktörler .....	9
1.2.5. Doğal Çevre Özelliklerinin Değişim .....	10
<b>1.3. Göç Kuramları .....</b>	<b>11</b>
1.3.1. Ravenstein: Göçün Yasaları .....	11
1.3.2. Lee'nin Pozitif, Negatif ve Nötr Faktörleri: İtme-Çekme Kuramı .....	12
1.3.3. Merkez Çevre Kuramı .....	13

1.3.4. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı .....	14
1.3.5. Göç Sistemleri Kuramı .....	14
1.3.6. Neoklasik Kuram .....	15
1.3.7. Dual (İkiye Bölünmüş) İşgücü Piyasası Kuramı .....	16
1.3.8 Sosyal Sermaye Kuramı .....	17
1.3.9. Ulusaşırı Göç Kuramı .....	17
1.3.10.1989 Zorunlu Göçünün Göç Kuramları Açısından Değerlendirilmesi .....	18

## **İKİNCİ BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI**

### **2.1. Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Zamansal Değişimi.....23**

2.1.1. Bulgar Prenslığı Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları....24

2.1.2. Bulgar Krallığı Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları .....25

2.1.3. Komünizm Rejimi Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları ...26

2.1.4. Komünist Dönem Sonrası Verilerine Göre Nüfus Sayımları ...27

### **2.2. Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Mekansal Dağılımı .....28**

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLER**

### **3.1. 1878 - 1912 Yılları Arası Gerçekleşen Göçler ve Nedenleri .....30**

### **3.2. 1912 - 1933 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gerçekleşen Göçler .....31**

### **3.3. 1950 - 1952: 20. Yüzyılın Siyasi Göçleri .....34**

### **3.4. 1968 - 1978: Yakın Akraba Göçü Antlaşması .....36**

<b>3.5. 1989 Yılı ve Sonrasında Meydana Gelen Zorunlu Göç ve Bu Göçün Türkiye'ye Olan Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Mekansal Etkileri.....</b>	<b>38</b>
--	-----------

## **DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLERDE BURSA İLİNİN YERİ VE ÖNEMİ**

<b>4.1. Bursa'da Nüfusun Gelişimi.....</b>	<b>48</b>
<b>4.2. Bursa Nüfusunda Göçlerin Yeri ve Önemi.....</b>	<b>64</b>
<b>4.3. Göçmen Sayısının Zamansal Dağılımı .....</b>	<b>70</b>
4.3.1. 93 Harbi İle Bursa'ya Gelen Göçmenler .....	70
4.3.2. 1912 - 1920 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Balkan Göçmenleri .....	71
4.3.3. Mübadele Döneminde Bursa Nüfusu .....	71
4.3.4. 1950 - 1951 Bulgaristan Göçmenleri .....	72
4.3.5. 1968 - 1978 Yakın Akraba Göçü Anlaşması.....	73
4.3.6. 1989 Zorunlu Göçü .....	73
<b>4.4. Göçmen Sayısının Mekansal Dağılımı .....</b>	<b>76</b>
4.4.1. 93 Harbi ile Bursa'ya Gelen Göçmenler .....	76
4.4.2. 1912 - 1920 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Göçmenler .....	77
4.4.3. Mübadele Göçmenlerinin Mekansal Dağılımı .....	78
4.4.4. 1950 - 1951 Bulgaristan Göçmenleri Tarafından Kurulan Mahalleler .....	80
4.4.5. 1968 - 1978 Yakın Akraba Göçü Anlaşması .....	84
4.4.6. 1989 Zorunlu Göçü .....	85

<b>4.5. Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleşmek İçin Bursa'yı Tercih Etme Nedenleri.....</b>	<b>87</b>
--	-----------

## **BEŞİNCİ BÖLÜM: 1989 YILI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'DAN BURSA'YA YÖNELEN GÖÇLER**

<b>5.1. 1989 Yılı ve Sonrasında Bulgaristan'dan Bursa'ya Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekansal Etkileri .....</b>	<b>94</b>
---	-----------

<b>5.2. Anket Uygulaması .....</b>	<b>103</b>
------------------------------------	------------

5.2.1. Evrene (Kütle) Dair Bilgi .....	105
--	-----

5.2.2. Örneklemenin Genel Özellikleri .....	106
---	-----

5.2.3. Anket Sonuçları .....	107
------------------------------	-----

5.2.3.1. Cinsiyet Durumu .....	107
--------------------------------	-----

5.2.3.2. Yaş Analizi .....	108
----------------------------	-----

5.2.3.3. Eğitim Düzeyi ve Meslek Grupları.....	110
--	-----

5.2.3.4. Hane Halkı Büyüklüğü.....	112
------------------------------------	-----

5.2.3.5. Gelir Düzeyi ve Ekonomik Durum .....	113
---	-----

5.2.3.6. Mülkiyet Durumu .....	115
--------------------------------	-----

5.2.3.7. Memnuniyet Durumu ve Göçmen Konutlarına Ait Sorunlar .....	118
---	-----

5.2.3.8. Akrabalık İlişkileri.....	122
------------------------------------	-----

5.2.3.9. Sosyo - Kültürel İlişkiler .....	126
---	-----

5.2.3.10. 1989 Göçmenlerinin İlk Yerleşim Alanları ve Mekansal Dağılımları .....	132
--	-----

5.2.3.11. Farklı Alanlarda Yerleşim Yeri Tercihi Olarak Mekansal Ayırışma .....	140
5.2.3.12. Farklı Alanlarda Konut Tercihi Olarak Mekansal Ayırışma.....	143
<b>SONUÇ .....</b>	<b>148</b>
<b>KAYNAKÇA .....</b>	<b>158</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>-1-</b>

## ŞEKİLLER LİSTESİ

<b>Şekil 1:</b> 1880 - 1900 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Hacısalıhoğlu, 2008). .....	25
<b>Şekil 2:</b> 1910 - 1934 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Yıldırım, 2018).....	26
<b>Şekil 3:</b> 1946 - 1975 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Yıldırım, 2018).....	27
<b>Şekil 4:</b> 1992 - 2011 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu (Yıldırım, 2018).....	28
<b>Şekil 5:</b> Bulgaristan'da Türk Nüfusun Mekansal Dağılımı.....	29
<b>Şekil 6:</b> 1989 Zorunlu Göçünde Göç Eden Nüfusun Geldikleri Bölgelere Göre Yüzdelerlik Dağılımları .....	43
<b>Şekil 7:</b> Bursa'nın İli İdari Sınırları .....	46
<b>Şekil 8:</b> Bursa'nın Fiziki Haritası .....	47
<b>Şekil 9:</b> 2019 Yılı Nilüfer ve Kestel İlçe Nüfusu (TUİK, 2019 ) .....	62
<b>Şekil 10:</b> 2019 Yılı Nilüfer İlçesi/Balkan Mahallesi-Kestel İlçesi/Yeni Mahallesi Nüfusu (TUİK,2019). .....	63
<b>Şekil 11:</b> Doğum Yeri Verisi Yurt Dışı Olan Nüfusun Nilüfer ve Kestel İlçelerine Göre Dağılımı (TUİK, 2019).. .....	64
<b>Şekil 12:</b> 1927 Yılı Türkiye ve Bursa Nüfus Sayım Sonuçları. ....	70
<b>Şekil 13:</b> 1990 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020). ....	96
<b>Şekil 14:</b> 2000 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020).. ....	97
<b>Şekil 15:</b> 2012 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020).....	97
<b>Şekil 16:</b> 2018 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020).....	98

<b>Şekil 17:</b> 1990 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020) .....	99
<b>Şekil 18:</b> 2000 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020) .....	100
<b>Şekil 19:</b> 2012 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020) .....	101
<b>Şekil 20:</b> 2018 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu (Corine, 2020). .....	102
<b>Şekil 21:</b> Nilüfer İlçesi Balkan Mahallesi Lokasyon Haritası.....	104
<b>Şekil 22:</b> Kestel İlçesi Yeni Mahalle Lokasyon Haritas.....	105
<b>Şekil 23:</b> Yaş Dağılımı .....	108
<b>Şekil 24:</b> Yaş Gruplarına Göre Oransal Dağılımı.....	109
<b>Şekil 25:</b> Meslek Gruplarına Göre Dağılım.....	112
<b>Şekil 26:</b> Türkiye'nin Farklı İllerinde 1989 Göçü İle Gelen Akrabaların Mekansal Dağılımı.....	125
<b>Şekil 27:</b> Türkiye'de İller Arasında Yer Değiştirme Hareketleri .....	135
<b>Şekil 28:</b> İlçeler Arası Yer Değiştirme Hareketleri.....	139
<b>Şekil 29:</b> İl Bazında Doğum Yeri Dağılımı.....	141
<b>Şekil 30:</b> Bulgaristan'dan Göç Edilen Şehir.....	141
<b>Şekil 31:</b> Farklı Göç Dönemlerinde Konut Tercihini Olarak Mekansal Ayrışması.....	145
<b>Şekil 32:</b> Örneklemin Göçmen Konutlarının İlk Yapıldığı Yıllarda Göçmen Konutlarında Yaşayıp Sonra Farklı Yerlere Göç Eden Tanıdıklarının Nüfus Hareketliliği.. ..	146

## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1:</b> Analiz Düzeylerine Göre Sınıflandırılmış Göç Kuramları .....	18
<b>Tablo 2:</b> 1893 – 1902 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelen Göçler (Şimşir, 1985). .....	31
<b>Tablo 3:</b> 1923 – 1939 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelen Göçler (Hocaoğlu,2011).....	33
<b>Tablo 4:</b> 1950 – 1951 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdeler Dağılımları (Hocaoğlu, 2011).....	36
<b>Tablo 5:</b> 1969 – 1978 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdeler Dağılımları (DPT,1990). .....	38
<b>Tablo 6:</b> BKP / Bulgar Hükümeti ve Bulgaristan Türkleri Açısından 1989 Zorunlu Göçünün Nedenleri (Atasoy, 2011). .....	44
<b>Tablo 7:</b> 1989 Zorunlu Göçü İle Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdeler Dağılımları (DPT, 1990). .....	45
<b>Tablo 8:</b> 1881 Yılı Nüfus Sayımına Göre Bursa’da Vergi Vermekle Hükümlü Erkek Nüfus (Bursa Ansiklopedisi, 1985). .....	50
<b>Tablo 9:</b> 1870 Yılı Hüdavendigâr Salnamelerine Göre Vergi Vermekle Hükümlü Erkek Nüfus (Bursa Ansiklopedisi, 1985) .....	51
<b>Tablo 10:</b> 1875 Yılı Yılı Hüdavendigâr Salnamelerine Göre Vergi Vermekle Hükümlü Erkek Nüfus (Bursa Ansiklopedisi, 1985). .....	52
<b>Tablo 11:</b> 1885 Yılı Hüdavendigâr Salnamesine Göre Bursa’da Nüfusun Dağılışı (Bursa Ansiklopedisi, 1985). .....	53
<b>Tablo 12:</b> 1902 Yılı Hüdavendigâr Salnamesine Göre Bursa’da Nüfusun Dağılışı (Bursa Ansiklopedisi, 1985). .....	54
<b>Tablo 13:</b> 1927 – 2019 Yılları Arasında Bursa Nüfusu (TUIK, 2019). .....	55

<b>Tablo 14:</b> 1965 – 1980 Yılları Arasında Bursa'nın Kadın ve Erkek Nüfusu (TUİK, 2019). .....	57
<b>Tablo 15:</b> 1980 – 2000 Yılları Arasında Bursa'nın Kadın ve Erkek Nüfusu (TUİK, 2019). .....	58
<b>Tablo 16:</b> 2019 Yılı İlçeler Bazında Nüfus Sayımı (TUİK, 2019).....	59
<b>Tablo 17:</b> 2019 Yılı Nilüfer ve Kestel İlçe Nüfusu (TUİK, 2019). .....	61
<b>Tablo 18:</b> 1912 – 1915 Yılları Arasında Balkanlardan Gelen Göçmenler ve Yerleşim Alanları (Ağanoğlu, 2012). .....	66
<b>Tablo 19:</b> Cumhuriyet Dönemi'nde (1921 – 1927) Bulgaristan'dan Türkiye'ye İlk Göçler (McCarthy, Çeviri: Umar, 1998).....	68
<b>Tablo 20:</b> 1989 Zorunlu Göçü İle Göç Eden Türklerin Geldikleri İller (Kaplıanoğlu, 2013).....	75
<b>Tablo 21:</b> 1887 Salnamesine Göre Göçmenlerin Bursa'daki Yerleşim Alanları (Kaplıanoğlu,2013).....	76
<b>Tablo 22:</b> Görükle – Kestel Göçmen Konutlarında İkamet Etmekte Olan 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleşmek İçin Bursa'yı Tercih Etme Nedenleri.....	88
<b>Tablo 23:</b> 1950 – 1988 Yılları Arası ile 1989 Yılında Gelen Bulgaristan Göçmenlerinin Türkiye'de İlk Yerleştikleri Şehirler (DPT, 1990).....	90
<b>Tablo 24:</b> Örneklem Grubunun Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'ndaki Dağılım.....	106
<b>Tablo 25:</b> Cinsiyet Durumu.....	107
<b>Tablo 26:</b> Eğitim Düzeyi Dağılımı.....	110
<b>Tablo 27:</b> Meslek Gruplarına Göre Oransal Dağılımı.....	111

<b>Tablo 28:</b> Hane Halkı Büyüklüğü.....	112
<b>Tablo 29:</b> Aylık Gelir Düzeyi.....	113
<b>Tablo 30:</b> Bulgaristan'dan Aile Bütçesine Katkı Durumu.....	114
<b>Tablo 31:</b> Yaşanılan Konuta Ait Mülkiyet Durumu.....	115
<b>Tablo 32:</b> Evin İlk Sahibi Olma Durumuna Ait Veriler.....	116
<b>Tablo 33:</b> Göçmen Konutlarına İlk Sahip Olma Yılları.....	117
<b>Tablo 34:</b> Memnuniyet Durumu.....	118
<b>Tablo 35:</b> Göçmen Konutları'nın Sorunları.....	122
<b>Tablo 36:</b> Bulgaristan'da Yaşayan Akrabaları İle Yakınlık Derecesi.....	123
<b>Tablo 37:</b> Türkiye'deki Akrabaları İle Görüşme Sıklıkları.....	125
<b>Tablo 38:</b> Boş Zamanların Yaşadıkları Yerdeki Göçmen Mekanlarında Geçirilme Oranı.....	127
<b>Tablo 39:</b> Boş Zamanların Başka Mahallerdeki Göçmen Mekanlarında Geçirilme Oranı.....	128
<b>Tablo 40:</b> Boş Zamanların Göçmenlerin ve Yerlilerin Ortak Mekanlarında Geçirilme Oranı.....	128
<b>Tablo 41:</b> Boş Zamanların Şehir Merkezindeki Dinlenme ve Eğlence Merkezlerinde Geçirilme Oranı.....	129
<b>Tablo 42:</b> Göçmen Konutları'nın Çevresinde Bulgaristan'a Ait Ürünlerin Bulunabilirliği.....	130
<b>Tablo 43:</b> Türkiye'ye İlk Göç Tarihleri.....	131
<b>Tablo 44:</b> 1989 Göçü Ardından Türkiye'deki İlk Yerleşim Alanları.....	133
<b>Tablo 45:</b> Türkiye'de İkinci Kez Göç Ettiği İller.....	134

<b>Tablo 46:</b> Türkiye’de Üçüncü Kez Göç Ettiği İller.....	134
<b>Tablo 47:</b> 1989 Göçünün Ardından Türkiye’de İlk Yerleştikleri İlçeler.....	136
<b>Tablo 48:</b> Türkiye’de İkinci Kez Göç Ettiği İlçeler.....	137
<b>Tablo 49:</b> Türkiye’de Üçüncü Kez Göç Ettiği İlçeler.....	138
<b>Tablo 50:</b> Ülke Bazında Doğum Yeri Verisi.....	140
<b>Tablo 51:</b> Türkiye’de İlk Yerleştiklerin İllerin Dağılımı.....	142
<b>Tablo 52:</b> Türkiye’ye İlk Göç Ettiğiklerinde Yerleştikleri Konut Tipi.....	143
<b>Tablo 53:</b> Türkiye’de İkinci Kez Yerleşilen Alanların Konut Tipi.....	144
<b>Tablo 54:</b> Türkiye’de Üçüncü Kez Yerleşilen Alanların Konut Tipi.....	145
<b>Tablo 55:</b> Göçmen Konutları İlk Yapıldığı Yıllarda Göçmen Konutlarında İkamet Edip Sonra Farklı Yerlere Göç Eden Tanıdıkların Varlığı.....	146

## FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

<b>Fotograf 1:</b> Kendi İsimlerini Geri İsteyen Türkler (89 Forced Migrations, E.T. 2020). .....	40
<b>Fotograf 2:</b> İsim Değişikliği Politikasına Direniş (89 Forced Migrations, E.T. 2020).....	41
<b>Fotograf 3:</b> Anavatana İlk Geliş - İpsala Sınır Kapısı (89 Forced Migration ET. 2020).....	42
<b>Fotograf 4:</b> Göçmenler İçin Kızılay Tarafından Kurulan Çadırkentler .....	86
<b>Fotograf 5:</b> Görükle Göçmen Konutları'ndan Bir Görünüm .....	99
<b>Fotograf 6:</b> 2002 Yılı Kestel Göçmen Konutları'ndan Bir Görünüm .....	101
<b>Fotograf 7:</b> Kestel Göçmen Konutları'ndan Bir Görünüm .....	103
<b>Fotograf 8:</b> Görükle Göçmen Konutları Park ve Bahçeler.....	120
<b>Fotograf 9:</b> Görükle Geleneksel Balkan Panayırı.....	126

## KISALTMALAR LİSTESİ

**BKP / БКП:** Bulgar Komünist Partisi

**DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı

**E.T.:** Erişim Tarihi

**NATO:** North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

**OSB:** Organize Sanayi Bölgesi

**SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

**TBMM:** Türkiye Büyük Millet Meclisi

**TUİK:** Türkiye İstatistik Kurumu

## GİRİŞ

Türkiye yaklaşık olarak bir asırlık zaman dilimi içerisinde ortak tarihsel bağlarla ilişkili en fazla göçü Balkanlardan almıştır. Balkan ülkeleri arasında Türkiye'ye en fazla Türk göçü Bulgaristan'dan gerçekleşmiştir. 1877 – 78 Osmanlı Rus Savaşı ile başlayan Balkanlar'dan Anadolu'ya göçler 1989 Zorunlu Göçü'ne kadar kitlesel akınlar şeklinde gerçekleşmeye devam etmiştir.

Tezimin ilk bölümünde farklı göç tanımları, göçlerin nedenleri ve etkileri, göç kuramları üzerinde durulmuş 1989 Bulgaristan Zorunlu Göçü'ne neden olan etmenler göç kuramları açısından açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçlerin gerçekleşmesinde etkili olan olaylar zamansal bir çerçevede içerisinde ele alınmış, ülkedeki Türk nüfusu ve mekansal dağılımı incelenmiştir.

Üçüncü bölümde 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi ile başlayan ve yüz yılı aşkın bir süredir devam etmekte olan Balkanlar'dan Anadolu'ya Türk göçleri neden ve sonuçlarıyla açıklanmıştır. Özellikle 1984 – 1989 yılları arasında Bulgaristan'da yaşanan siyasal olaylar, Türklerin farklı kimliklerde “Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” tanımıyla yaşatılma amacı ve beraberinde gelen göç dalgası farklı açılardan ele alınmıştır.

Tezimin dördüncü bölümünde, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerde Bursa'nın yeri ve önemi araştırılmış; Bursa'daki göçmen nüfusunun zamansal ve mekansal dağılımları, göçmenlerin Bursa'ya yerleşme nedenleri, Bursa nüfusunda göçlerin önemi açıklanmıştır.

Özetle tezimin ilk dört bölümünde göçler, Balkanlar'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçler, Balkan tarihi, Rumeli ve Balkanlar'daki Türk nüfusu ile Bursa'nın göç tarihine ait kaynaklar incelenerek literatür taraması yapılmıştır.

Tezimin son bölümünde Bursa Göçmen Konut alanında (Görükle – Kestel) anket uygulaması yapılmıştır. Bu ankette, 1989 Yılı ve sonrasında Türkiye'ye göç eden, Bursa'da Görükle ve Kestel'de yer alan göçmen konutlarına yerleşen Bulgaristan göçmenleri ile yapılan anket uygulamasının sonuçları irdelenmiştir. Bu ankette örnekleme yöntemi olarak kartopu tekniği kullanılmış, örnekleme ait birimler halkın yardımıyla zincirleme bir biçimde tespit edilmiştir. Anketler 116'sı Görükle, 71'i Kestel'de olmak üzere toplam 187 katılımcıya uygulanmıştır. Bu anket çalışması 64 kadın (%34.2), 123 erkek (%65.8) ile gerçekleştirilmiştir. Ankete katılanların %62'si Görükle'de, % 38'i Kestel'deki göçmen konutlarında yaşamaktadır. Katılımcıların Türkiye'de ilk yerleşim alanlarına bakıldığında Bursa'nın % 80.2 oranla en önde yer aldığı görülmektedir.

Anketlerden elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda tezimin de ana konusunu oluşturan; 1989 Bulgaristan Zorunlu Göçü'nün yerleşmelere olan mekansal, kültürel, sosyal ve ekonomik etkileri Bursa Şehri'ndeki, göçmen konut alanları özelinde incelenmiş; Şehrin batısında yer alan Görükle Göçmen Konutları'nın ve şehrin doğusunda yer alan Kestel Göçmen Konutları'nın buldukları sahalarda yarattıkları sosyal, ekonomik, mekansal ve kültürel etkileri farklı özellikleriyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca göçmen konutlarında yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin cinsiyet dağılımı, yaş analizi, eğitim düzeyi, hane halkı büyüklüğü, memnuniyet durumları, akrabalık ilişkilerinin durumu, sahip oldukları mülkiyetler, yerleşim yerlerinde

mekansal dağımları ve konut tipi tercihleri hakkında anketlerle elde edilen bilgiler yorumlanmaya çalışılmıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

### 1.1. Göç Kavramı ve Göç Türleri

Göç denildiği zaman ilk akla gelen, insanların ya da bir mekandan başka mekana geçici ya da kalıcı olarak yer değiştirme hareketi olduğudur. Farklı disiplinlere sahip araştırmacıların farklı bilimsel görüşler sebebiyle göçü farklı şekillerde tanımladıkları görülmektedir. Örneğin; coğrafyacılar göçün zaman ve mekân açısından önemi ile ele alırken, sosyologlar göç hareketliliğinin olgularını dikkate almakta, ekonomistler ise göçün ekonomik sonuçları üzerinde durmaktadırlar. Multidisipliner bir konu olan göç konusunda tek tanım üzerinde uzlaşmanın güçlüğü, pek çok tanımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Göçe yönelik çalışmaların büyük bir kısmı, göçün meydana geldiği alanlar arasındaki uzaklık kriterini temel almaktadır. Uzaklık konusuna dayanarak yapılan çıkarım doğrultusunda temel olarak iç göçten bahsedilmekte ve bir ülkenin sınırları içinde meydana gelen göç ifade edilmektedir. Bu çıkarıma bağlı olarak dış göç ise, bir ülkenin siyasi sınırlarını aşarak başka bir ülkeye yönelik olarak yapılan yer değiştirme hareketi için kullanılan bir kavramdır.

Göç üzerine bir çok farklı tanım yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Göç olgusu “insanların yaşadıkları yeri terk edip devamlı ya da belli bir süre yaşayacakları başka bir yere gitmeleri”; “bireylerin yalnız ya da gruplar halinde yaşadıkları bölgeden coğrafi, siyasi, dini, ekonomik, toplumsal, sebeplerle isteyerek ya da zorunlu biçimde başka coğrafyalara süreli ya da süresiz biçimde yer değişikliğini karşılayan olgu olarak;”; “toplumu farklı açılardan etkileyen, bireyleri yeni bir toplumsal mekana yönlendiren, bu nedenle adaptasyon sorunlarıyla karşı karşıya bırakan yer değiştirme hareketi”; “coğrafi bölgeler ve idari sınırlar içerisindeki yer değiştirme hareketleri” gibi birçok farklı şekilde tanımlanabilir.

Göçün insanı ve mekânı şekillendiren dinamik yapısının bir sonucu olarak insanların asırlar boyunca devam eden arayışı sonucu hemen hemen her bölgeye yerleşilmiş, her toplum göç etmiş ya da göç almıştır. Göç hareketleri toplumlar arasındaki mesafeyi kısaltmış, farklı kültürleri birleştirerek sosyal yapıda çeşitliliği

arttırmış ve günümüzde homojen yapıda bulunan bir toplumdaki bahsedilmesini de zorlaştırmıştır.

### **1.1.1. Oluşum Nedenlerine Göre Göçler**

Göç, bireylerin ya da grupların özgür bir seçimi olabileceği gibi kendi tercihleri dışındaki gelişmelerin bir sonucu gerçekleşen zorlama bir süreç şeklinde de ortaya çıkabilmektedir.

İnsanlar tarih sahnesinde yer aldığından bu yana geçen zaman içerisinde göç olgusu daima gerçekleşmiş ve toplumların göç hareketleri, gidilen yere, süreye, kişi sayısına, isteğe, yasalara göre farklı başlıklar altında değerlendirilip incelenmiştir. Ancak bir göç hareketini analiz edebilmek için incelenmesi gereken en önemli konu göçün neden meydana geldiğidir. Tarihe baktığımızda bir insanın kendi ana yurdundan ayrılmasına neden olan süreçler zamanla farklılık göstermiş ve göç olgusunun meydana gelmesinde etkili olan çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Bir göçmen ekonomik sebeplerden dolayı isteyerek göçe katıldığı gibi; savaş, çatışma ve baskı sonucunda zorunlu olarak da göçe katıldığı dikkate alınırsa hiçbir göç kuramı göçlerin nedenini açıklayan net bir yargıya ulaşamaz.

Göçün merkezinde yer alan insanoğlunun zamanla ihtiyaçlarının farklılık göstermesi, yeni çağ ile meydana gelen ihtiyaçlarını karşılamak istemesi, toplu yaşamın getirdiği anlaşmazlıklar gibi sebepler, göçlerin nedeninin aynı olmamasına neden olmuştur.

Petersen (1970), “göç etme nedenlerine” göre ilkel, zorlayıcı, zoraki ve serbest göçler olmak üzere dört farklı göç nedeninden bahsetmektedir. İlkel göç, insanların doğal süreçlerle başatma becerisinden yoksun olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. İlkel göçler genellikle ilkel toplumlarda yaşanmıştır. Zorlayıcı göç, devlet gibi kamusal bir otoriteden kaynaklanmaktadır. Zorunlu göç ise, otorite kaynağının hedeflerini gerçekleştirmek, savaşlardan kaçmak ve doğal afetler sonucu meydana gelen hasar nedeniyle yaşanılan alanı terk etmek gibi farklı nedenlerle meydana gelmektedir. Zorlayıcı ve zorunlu göçün temelinde baskı unsuru yer alır. Ancak birbirlerinden ayrılan yönü göçe katılan bireylerin zorunlu göç hareketinde bireylerin

istediği dikkate alınmadan dayatılması, zoraki göçte ise bireylerinin isteklerinin dikkate alınmasıyla gerçekleşmesidir. Serbest göç eyleminde ise bireyler göçe kendi tercihleri doğrultusunda katılmaktadırlar.

### **1.1.2. Süresine Göre Göçler**

İnsanların yılın belli bir dönemlerinde yaşadıkları yerden başka bir yere çalışmak için, gitmeleri, gittikleri yerlerde belli bir süreliğine yaşamalarına mevsimlik göç denir (Koçak ve Terzi, 2012). Mevsimlik göçlerde daimi yerleşme amacı bulunmamakta bu nedenle nüfus miktarında herhangi bir değişimin meydana gelmesi bu göç olayında görülmemektedir. Mevsimlik göçlerde, göç alan ve göç veren bölgelerde daha çok ekonomik anlamda olumlu ve olumsuz etkiler gözlenmektedir. Göç alan bölgelerde yoğun biçimde istihdamın gerçekleşmesiyle beraber daha fazla ekonomik alanların kullanıma açılması, göç eden nüfusun gittiği yerlerde sermaye olanaklarını da kullanması gibi nedenler mevsimlik göçün olumlu etkileri arasında yer almaktadır. Fakat bunun yanı sıra mevsimlik göçün geçici bir süre koşuluyla gerçekleşiyor olması nedeniyle göç veren bölgelerdeki nüfusun tekrar o bölgeye dönmesi sonucu göç ettikleri bölgede kaybetmiş oldukları sermayeyi uzun vadede kendi bölgesine tekrar kazandırmış olacaklardır. Böylece göç veren bölgenin uzun vadede elde edeceği olumlu yapıyı meydana getirecektir.

İnsanların bir ülkede zaman sınırlaması olmadan bulunmaları, yaşadıkları yerleri terk ederek başka bölgelerde hayatlarını sürdürmeleri için yaptıkları göç hareketine sürekli göç denilmektedir. Sürekli göçler her zaman zorunlu nedenlerle meydana gelmez, gönüllü olarak da gerçekleşebilen eylemlerdir. Gönüllü olarak göçe katılan bireyler daha nitelikli eğitim alabilmek, refah düzeyi yüksek bir hayat sürebilmek ve ekonomik yönden daha da rahat bir gelecek düşüncesiyle kendi iradeleriyle yaptıkları göç hareketidir. Geçici göçler ise; belirli bir süre içerisinde belirli bir işte belirli bir nedenden dolayı bir yere göç etmeyi amaçlayan göç hareketidir (Naz, 2015). Sürekli ve geçici göçün meydana getirdiği etkiler göç alan ve göç veren yerlere göre farklılık göstermektedir.

### **1.1.3. Mesafesine Göre Göçler**

İç göç ve dış göç kavramları mesafe ölçütüne göre iki göç türünü oluşturur. Bu sınıflamada göç alan ve göç veren yerler arasındaki mesafe dikkate alınır. İç göç, ülke sınırları içerisinde gerçekleştirilen yer değiştirme hareketidir. Dış göç ülke içindeki bir yerleşim yerinden ulusaşırı başka bir yere yönelik yapılan yer değiştirme faaliyetlerini kapsamaktadır. Bir başka ifade ile, göçler ülke içerisinde cereyan ediyorsa iç göç, ülke sınırını aşıyorsa dış göç olarak isimlendirilir. (Sertkaya & Bostan, 2019).

Göç etme türleri açısından ise iç göçler, bireysel, kitlesel ve zincirleme göçler olarak ayrılmaktadır. Bireysel göçlerde, göç eden kişiler göçün neden ve sonuçları hakkında bilgi sahibidirler ve mantıksal hareket ederler. Kitlesel göçler, toplumsal, siyasal ya da iktisadi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Zincirleme göç ise, önceden göç etmiş olan akrabalar ya da bireylerin aileleri vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Göç eyleminin meydana geldiği yöne doğru yapılan sınıflandırmaya göre göçler, kırdan - kente, kırdan - kıra, kentten - kente şeklinde meydana gelmektedir. Türkiye’de en yaygın biçimde kırdan - kente ve kentten - kente göç örneklerine rastlanmaktadır.

## **1.2. Uluslararası Göçe Neden Olan Faktörler**

### **1.2.1. Sosyal Faktörler**

Göçler, mekansal olarak gerçekleşmesinin yanı sıra toplumsal etkileşim anlamına da gelmektedir (Erder, 1996). Daha iyi hayat şartlarına, daha yüksek gelir düzeyi gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra ülkedeki kültürel farklılıkların neden olduğu dışlanmışlık, iktidar değişiklikleri, siyasal krizler, göç politikaları gibi sosyal ve siyasal faktörler de göç hareketlerine neden olmaktadır. Yeni deneyimler edinme, macera , yeni ülkeler tanıma ve farklı bölgelerde çalışan insanların elde ettikleri saygınlık gibi nedenler de uluslararası göçe neden olmaktadır. (Kutlu, 1992).

Bazı dönemlerde Avrupa’ya yönelen göçler, iş olanakları için gönderilenler, mülteciler, tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan ve Yunanistan ile gerçekleştirilen

mübadele bireylerin istek ve tercihleri dışında yapılan zorunlu göç hareketleridir (Gökdere, 1978).

Savaşlar veya siyasi baskılar nedeniyle bazen bir ülkedeki eğitimli bireyler de göç etmek zorunda kalmaktadır. 1940–1945 yılları arasında, II. Dünya Savaşı ve Nazi baskıları nedeniyle Yahudi bilim adamları Avrupa’dan göç etmek durumunda kalmışlardır, 1990 yılı sonrasında Rusya ve Demir Perde ülkeleri dağılmış, ayrıca iç savaşlar başlamıştır. Sonuçta Doğu Bloğu’nda yer alan eğitimli kesim ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır (Kaya, 2003).

Yüksek gelir düzeyi, düşük işsizlik oranı gibi göç açısından çekici özelliklere sahip olan ABD ve Batı Avrupa ülkeleri, göç kararı alan bireylerin ilk tercihlerini oluştururlar. Ancak göç alan ülkelerin sendika kuruluşları, gelen işgücünün, kişi başına gelirden bir azalmaya sebep olacağını hatta ileri düzeyde bir göç hareketinin ülkedeki işsizliği arttıracağını vurgulamaktadırlar. Bu nedenle, yabancı işçilerin gelişi olumlu karşılamamaktadır (Seyidoğlu, 1996). Ancak Batı ülkelerinin kendi vatandaşlarının yapmak istemediği kirli, zor ve tehlikeli (3D jobs; dirty – difficult – dangerous jobs) işler genellikle bu göçmen işçiler tarafından yapılmaktadır.

Avrupa ülkelerinde, son yıllarda meydana gelen ekonomik durağanlıktan sonra yabancı işgücünün gelişine engel olmak istenmiştir. Bu nedenle, bu ülkelerde göçü kısıtlayıcı bir takım önlemler artırılmış ve göçü ortaya çıkaran etmenler üzerinde durularak göç hareketlerini önlemeye ve ortadan kaldırılmaya çalışmışlardır (Uslu ve Cassina, 1999). Böylece Avrupa, “Kale Avrupa”sına dönüşmüştür.

### **1.2.2. Ekonomik Faktörler**

Uluslararası göçler ülkeden ülkeye, içinde bulunulan dönemin şartlarına göre değişen nedenlere bağlıdır. Örneğin; 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’den dışarıya yönelen göçün temel nedenini ekonomik faktörler meydana getirmekteyken, Türkiye’ye yönelen göçler genellikle ırksal, ulusal, sosyo-kültürel ve siyasi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Uluslararası göçlerin ülkeden ülkeye ve yaşanılan dönemin koşullarına göre farklılaşan nedenleri vardır. Bir ülkedeki asgari ücretin düşük olması, vergi miktarının

yüksek olması, ve yatırımların azalması, ekonomide görülen istikrarsızlık, ağır çalışma koşulları, sosyal güvencenin olmaması, gelecek kaygısı, bireylerin iyi bir eğitim almasına rağmen eğitimi aldığı alanın dışında başka bir alanda hak ettiğinin çok daha altında bir ücret ile çalışmak zorunda kalması, maddi ve manevi anlamda iş doyumunun olmaması, işsizlik, yoksulluk, refah düzeyinin düşük olması gibi birçok neden ekonomik nedenlerle uluslararası göçlere neden olmaktadır.

Göç kararı maddi ve manevi bazı sonuçları de beraberinde getirmektedir. İşsizlikten kaynaklanan maliyetler, ulaşım masrafları, bireylerin göç ettiği ülkede yeni bir işe başlayana kadar karşılamak zorunda kalacağı maliyetler gibi maddi maliyetlerin yanı sıra farklı bir kültüre uyum sağlama, o ülkenin dilini öğrenmenin güç ve zorunlu olması gibi manevi maliyetleri de söz konusu olmaktadır. Burada yapılacak olan fayda maliyet analizi fayda lehine bir sonuç verirse uluslararası göç kararı almak akıllıca bir seçim olacaktır (Seyidoğlu, 1996).

### **1.2.3. Kültürel Faktörler**

Göç, kültürel anlamda hem olumlu hem olumsuz sonuçların meydana gelmesine de neden olabilmektedir. Uluslararası göçler, göç edilen ülkede dinamik işgücünün, farklı yeteneklerin ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Ancak bu fırsat, kaynak ülke için bir tehdit oluşturmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi. Çünkü ülkelerde nitelikli işgücü kaybına yeni beyin göçüne “brain drain” sebep olmaktadır (Öztürk, 2015). Uluslararası göçe katılan bireylerin kültürel alandaki etkilerine genel olarak bakıldığında risk ve fırsatların iç içe olduğu görülmektedir.

Göç eden bireyler ile yerel halk arasındaki kültür ve hayat farklılıkları, toplumlar arasındaki uyumu da zorlaştırmaktadır. Plansızca göç alan toplumlarda, çocuk işçi sayısının hızla artması, bununla beraber etnik kutuplaşmayı doğurabilecek olayların meydana gelmesi ve gecekondu gibi çarpık yapılaşma türleri artmaktadır. Hızla göç alan bazı ülkelerde demografik yapının değişmesine bağlı olarak yerel kültürler üzerinde endişe oluşmaktadır. Uluslararası göç hareketleriyle birlikte nüfusun demografik yapısında (doğurganlık oranı, nüfus artış oranı) değişim ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin yaşam şartlarının güçlüğü ve eğitim olanaklarından

yeterince yararlanamıyor olmaları zaman içerisinde suç oranlarındaki artış da dahil olmak üzere bazı kültürel problemlere zemin hazırlamaktadır.

Göç alan yerlerin gelişmişlik düzeylerinin daha yüksek olması ve yaşam standartlarının artmış olması bireylerin bu bölgelere göç etme kararlarını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca kentlerin eğitim, sağlık ve kamu hizmetlerinin gelişmiş olması daha düzenli işleyen alt yapı sistemleri kentlerin çekici yönüyle göç almalarına olanak tanımaktadır.

Bireylerin göç kararlarında etkili olan bir başka kültürel olgu ise akrabalık, hemşerilik ve aile bağları gibi sosyal ağlardır. Daha önce göç etmiş bireylerin olumlu tutumları, yakın çevrelerinin de göç katılmasında ve ayrıca göç edilecek yerde yeni bir ev ve iş bulmada kolaylık sağlama konusunda etkili olmaktadır.

Kültürel yapıdaki diğer bazı kökleşmiş olgular da göçe neden olabilmektedir. Toplumda meydana gelen kız kaçırma, kan davası gibi huzursuzluklar sonucunda göçler meydana gelebilmekte ve son yıllarda azalmakla birlikte Türkiye gibi bazı ülkelerde halen bu gibi durumlarla karşılaşılabilir.

Eğitime duyulan gereksinim de göçe neden olabileceği gibi, özellikle geniş ailelerin oluşturduğu kontrol mekanizması ve otoriteden kurtulma isteği, eğitimli gençlerin göç katılmasında bir diğer sebep olarak gösterilmektedir.

#### **1.2.4. Siyasi Faktörler**

Daha iyi hayat şartları, daha iyi gelir düzeyi ve yüksek refah olanağının yanı sıra göç edilen bölgenin ya da ülkelerin etnik farklılıklarının neden olduğu ayrımcılık, siyasi istikrarsızlık, rejim değişiklikleri gibi sosyo-kültürel ve siyasi unsurlar da göçe neden olmaktadır. Bu durum ülkeler arasında olabileceği gibi bir ülkenin farklı bölgeleri arasındaki sorun ve dengesizliklerden kaynaklanabilir. Bunların sonucunda uluslararası göçler meydana gelmektedir.

İnsanlar yaşamlarının bazı dönemlerinde karşılaştıkları siyasi olaylardan dolayı zorunlu olarak göç etmişlerdir. Örneğin 1961 yılında Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur Türkleri'nin bir kısmı Çin'in siyasi baskısı nedeniyle vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Göç etme nedenlerinin en önemlisi can güvenliklerinin

tehlikede olmasıdır. Doğu Türkistan’da Uygur Türklerine yönelik uygulanan katliam ve işkencelerinin artması nedeniyle halk zorunlu olarak göçe tabii tutulmuştur. Göçün ilk kapısı geçici olarak Afganistan olmuştur. Uygur Türkleri daha sonra buradan Türkiye’ye yönelmişlerdir (Gül, 2007). Siyasi nedenlerle gerçekleşen göçler bireylerin ya da toplumların siyasal baskılardan ve ırkçılıktan kaçmak, dil ve din özgürlüklerini serbestçe yaşamak amacıyla meydana geldiklerinden oldukça büyük önem taşımaktadırlar. Bireylerin ülkelerini terk etmelerinin nedeni sadece ekonomik nedenlerden dolayı değil siyasal ve kültürel nedenler de göçler üzerinde etkili olmaktadır. Ülke içindeki savaş ve siyasal baskılardan dolayı ülkelerinden ayrılan bireyler sadece yoksul kesimde yaşayan insanlar değil, aynı zamanda eğitim görmüş ve çalışmakta olan bireyler de ülkelerini terk etmektedirler.

Diğer göç türlerinde olduğu gibi siyasal nedenlerle göçe katılan insanlar göç ettikleri yerlere kendi kültürel ve dini değerlerini, yaşam tarzını da götürürler. Göç alan ülkelerde iş gücü potansiyeli ve kültürel çeşitliliğin yanı sıra bu etmenlere bağlı olarak çok kültürlülük oluşmuştur. Göç eden insanlar kendi kültürlerini götürdükleri kadar asimile de olmuşlardır. Göç eden bireylerin süreç içerisinde geldikleri yer ile bağları azaldığı takdirde zamanla asimile olarak çok kültürlülüğün meydana getirebileceği sorunlar da ortadan kalkmaktadır. 1989 Zorunlu Göçünü’de tetikleyen en önemli neden, Bulgaristan’da Türkler üzerinde uygulanana asimilasyon politikalarıdır.

### **1.2.5. Doğal Çevre Özelliklerinin Değişimi**

Afet yönetim sistemlerinin son yıllardaki risk ve zarar azaltma çalışmalarına rağmen, afetler can ve mal kaybına neden olmaya devam etmektedir. Afetlerden etkilenen birey sayısı, nüfus miktarına paralel olarak artış göstermektedir. Bu nedenle afetlere bağlı göçlerde de artış gözlenmektedir.

Uluslararası Göç Araştırma Merkezi 2016 raporuna göre; 2009 yılından beri her iki kişiden biri afetler nedeniyle göç etmiş olup, 2008 yılından beri her yıl ortalama 25,4 milyon insan iklimsel olaylar nedeniyle göçe katılmışlardır. Örneğin; 29 Ağustos 2005’te, New Orleans, Louisiana’da gerçekleşen ve Amerika Birleşik Devletleri’nde görülen en büyük doğal afetlerden birisi olarak nitelendirilen “Katrina Kasırgası”

büyük bir nüfus hareketliliğine neden olmuştur (Fussell ve Lowe, 2014, Varol ve Gültekin, 2016). Katrina Kasırgasından sonra binlerce insan Louisiana'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. 1.800'den fazla kişinin ölümüne neden olan afet, 1900 yılından beri görülen üçüncü en ölümcül kasırgadır. Kasırganın neden olduğu tahmini toplam zarar \$125 Milyar ABD Dolardır (Graumann 2005, Varol ve Gültekin, 2016). Afetzedeler, "Federal Acil Durum Yönetim Başkanlığı'na (FEMA)" yardım talebinde bulunmuşlardır. Katrina kasırgasından kısa bir süre sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin farklı eyaletlerine hızlı bir göç hareketi gerçekleşmiştir.

Doğal afetler genellikle öngörülemeyen ani olaylar olduğundan dolayı gelecekte de etkili bir göç nedeni olmaya devam edecektir. Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration - IOM, 2017) verilerine göre, yaşadığımız yüzyılın yarısına kadar geçen süre içerisinde yaklaşık 200 milyon birey, doğal çevrenin değişimi nedeniyle göçe katılmak zorunda kalabilecektir.

Nüfusun hızla artmasına bağlı olarak karşımıza çıkan plansız kentleşme olgusu, bazı ülkelerdeki risk ve kriz yönetiminin yetersiz kalmasına ve afetlerden zarar gören insan sayısının da artmasına neden olmaktadır. Bu artışa bağlı olarak da afet nedeniyle göçler de artmakta, daha fazla sayıda insan afet nedeniyle göçlerden etkilenmektedir. Göç, her zaman bir kurtuluş değil bazen de bir zulüm haline gelmekte ve göçmenleri yeni bir afetle karşı karşıya bırakabilmektedir. Özellikle de uluslararası göçlerde yaşanan vize ve aidiyet gibi sorunlar yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca göç edilen yerlerdeki hızlı nüfus artışı, altyapı yetersizlikleri ve plansız kentleşme gibi yeni kavramlara dolayısıyla da yeni sorunlara neden olmaktadır.

### **1.3. Göç Kuramları**

Göç, çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir bu nedenle göçü her yönüyle açıklayan kapsamlı bir kurama ulaşmak mümkün değildir. Göçü tüm özellikleriyle açıklayan kapsamlı bir kuram olmasa bile nüfus hareketlerini ekonomik ve siyasi nedenleriyle açıklayan nüfus bilimciler göçlerin nedenlerini ve sonuçlarını anlamamıza yardımcı olacak görüşler ileri sürmüşlerdir.

### **1.3.1. Ravenstein: Göçün Yasaları Kuramı**

Ravenstein ilk göç kuramcısı kabul edilmektedir. “Göçün Yasaları” (Laws of Migration, 1885) isimli makalesinde İngiltere ve Galler’in nüfusuna ait verileri derleyerek göç ile ilgili bir takım görüşler ileri sürmektedir. Araştırmaları sonucunda göçün çekici ve itici unsurlara bağlı olarak meydana geldiğini savunmaktadır. Bir yerde ağır yaşam koşulları insanları uluslararası göçe sevk etmektedir ve bir başka bölgedeki olumlu koşullar bireyleri kendisine çekmektedir. Ravenstein’e göre;

- Farklı bölgelerdeki ekonomik olanaklar göçün en önemli nedenidir.
- Göç yalnızca bir yer değiştirme hareketi değil aynı zamanda karmaşık aşamalardan oluşan bir olgudur.
- Nüfus hareketleri karşılıklı olarak meydana gelmektedir.
- Göç eylemine katılan bireylerin niteliği nüfusu etkilemektedir.

Birçok kuramcı Ravenstein’in görüşlerinden etkilenmiş ve günümüzdeki göç kuramlarının önemli bir kısmı Ravenstein’in ulaştığı sonuçlara dayanarak gelişme imkanı bulmuştur.

### **1.3.2. Lee’nin Pozitif, Negatif ve Nötr Faktörleri: “İtme – Çekme Kuramı”**

Lee, Ravenstein’in kuramını geliştirerek bu kurama ek olarak göç olgusu üzerinde etkili olan olumsuz etkenlere de değinmiştir. Kendisi mesafenin, fiziki ve siyasal sınırların ve bakmakla sorumlu olduğumuz bireylerin göç sürecini olumsuz etkilediğini savunmuştur.

Lee, Göç Teorisi (A Theory of Migration) isimli makalesinde göçü; “genel olarak yaşanan yerin kalıcı ya da yarı kalıcı olarak değiştirilmesi” şeklinde tanımlamıştır (Lee, 1969). Bu tanımlamasında hareketin mesafesi, istemli veya istemsiz olması ya da iç veya dış göç olması konusunda bir sınırlama getirmemiştir. Ayrıca göçe katılan bireylerin yaşı, eğitim düzeyi, cinsiyeti göç eylemini hızlandırabilmekte ya da engelleyebilmektedir. Bu nedenle Lee’ye göre göçün bireyleri seçen bir özelliği vardır.

Lee makalesinde özellikle, göç eylemini itici ve çekici faktörlere temellendirerek açıklamış, bireylerin göçe başladığı ve ulaştığı alanlardaki olumlu ve olumsuz etkenlerin önemi üzerinde durmuştur. Göç sürecinde karşılaşılan engelleri de karar sürecine dâhil etmiştir (Çağlayan 2007).

İtme - Çekme Kuramının temel unsurlarını Lee, göçe etki eden pozitif, negatif ve nötr olmak üzere üç şekilde sınıflamıştır. Bireylerin göçe katıldıkları yerde kalmalarını sağlayan unsurlar pozitif (+), bireyleri göç etmeye sevk eden unsurlar negatif (-) ve bireylerin göç kararı üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi olmayan unsurlar da nötr (o) unsurlar olarak ele alınmaktadır. Bu değerlendirmeye dayanarak iyi bir göç ortamının hemen hemen herkes için çekici ya da kötü bir göç ortamının hemen hemen herkes için itici bir unsur olduğu söylenebilmektedir.

### **1.3.3. Merkez Çevre Kuramı**

Bu kuram “Bağımlılık Okulu” ya da “Dünya Sistemleri Teorisi” olarak da adlandırılmaktadır. Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir (Çağlayan, 2007). Marksist düşüncenin hakim olduğu bu kurama göre işgücü göçünün meydana gelmesini kapitalizmin bir parçası olarak kabul etmek gerekmektedir. İşgücü göçü gelişmiş merkez ülkeleriyle, az gelişmiş çevre ülkeleri arasındaki eşitsizlikten doğmaktadır (Gezgin, 1991). Birbirine ekonomik olarak bağımlı olan merkez ve çevre ülkeleri yaklaşımı doğrultusunda, merkezdeki kapitalist sistemin az gelişmiş toplumların çevre yapılarını etkisi altına almaya başlamasıyla çevre ülkelerdeki nüfus göçe katılmaya başlamaktadır. Oluşan bağımlılık sistemi içinde merkez ülkeler ucuz işgücü, hammadde ve mamül maddelerin ticarete sunulması için çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadırlar. Çevre ülkeler de gelişim süreçlerini tamamlamak ve ekonomik gelişimlerini yükseltmek için merkez ülkelere gereksinim duymaktadırlar. Böylece çift yönlü bir bağımlılık ortaya çıkmaktadır.

Çevre ülkelerin işgücü, hammadde ve topraklarının sömürge altına girmesiyle beraber farklı göç akımları meydana gelmekte ve genellikle gerçekleşen göçler dış göç olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkez ülkeler genellikle üretim maliyetlerini düşürmek adına, kendi ülkelerindeki işgücünden daha düşük ücrete çalışmayı kabul

eden çevre işgücünü kullanmaktadırlar. Kapitalist ülkelerin çevre ülkelerin işgücü piyasalarına dahil olmasıyla birlikte yerel işgücü piyasalarında bir talep artışı gerçekleşir ve yerel üretim zayıflar. Kapitalist ülkelerin işgücü talebi çoğunlukla sanayide istihdam edilecek işgücüne dayanmaktadır.

Merkez ülkeler çevre ülkeleri ekonomik olarak himayeleri altına alarak kalkınmakta, ve çevre ülkeleri kendilerine bağımlı haline getirerek çevre ülkelerin kalkınmasını engellenmektedir (Toksöz, 2006). Fakat günümüzde küreselleşmenin etkisiyle beraber bu durumun birebir gerçekleşmediği ve çevre ülkelerde yer alan ucuz işgücünün merkez ülkelere yönelmesinden ziyade, merkez ülkeler tarafından yatırımların artık işgücü maliyetlerinin ucuz olduğu ülkelere doğru yöneldiği görülmektedir (Çağlayan, 2007). Bu kuram, paranın herşeyin temel kaynağı olarak kabul edilmesinin yanı sıra göç eylemi üzerinde bireyler ya da toplumların kararlarının önemsenmemesi nedeniyle eleştirilmektedir.

#### **1.3.4. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı**

İlişkiler Ağı Kuramı göçün nedenlerinin yanı sıra göç sürecini ve devamında meydana gelen olayların üzerinde durmaktadır. Bu kurama göre göçe katılan bireyler göç ettikleri ülkelerdeki eski göçmenlerle, yeni göçmenlerle ve göçmen olmayan kişilerle ortak geçmiş, soydaşlık ve arkadaşlık bağlarından oluşan ilişkiler geliştirmektedirler. İlişkiler ağı göçe katılacak bireyleri özendirmekte ve göçün devamlılığını sağlamaktadır. Bir ülkeye gelen göçmenler, o ülkeye kaçak yollardan geldilerse, iş ve barınmayla ilgili büyük sorunlarla karşılaşmakta fakat gittikleri bölgeye kendilerinden sonra göç eden aralarında ortak geçmiş, soydaşlık, arkadaşlık ilişkilerinin bulunduğu göçmenlere edindikleri deneyimleri aktarmakta onlara iş ve barınacak yer bulma konusunda yardımcı olmaktadır (Hocaoğlu,2011).

Göç edilen ülke ile gelinen ülke arasında ilişkiler ağının kurulması ülkelerin göçmen kabul stratejileri üzerinde sorunlara yol açmaktadır. Bu ağlar kurulduktan sonra kolayca önüne geçilememekte yasa dışı yollarla çalışmaya devam etmekte ve göç sürecinin devamlılığı sağlanmaktadır.

### **1.3.5. Göç Sistemleri Kuramı**

Göç Sistemleri Kuramına göre birden fazla ülkenin karşılıklı göçmen değişimiyle bir göç sistemi ya da ilişkiler zinciri oluşturması söz konusudur. Nüfus hareketleri, göçten önce de var olan ilişkiler nedeniyle meydana gelmektedir (Çağlayan, 2007).

Mabogunje tarafından geliştirilen kuramın temel görüşü, göç nedeniyle çıkış ve varış alanlarının sosyal, kültürel, ekonomik özelliklerinin farklılaştığı, göçün etkisinde gelişim alanının meydana geleceği şeklindedir. Merkez Çevre Kuramında olduğu gibi uluslararası ilişkiler, politika, ekonomi, toplumsal örgütler ve kurumsal şirketlere dikkat çelen bu kuram bölgesel nüfus hareketlerinin nedenlerinin saptanmasında etkili olmaktadır. Bu kuram uluslararası göçün, kapitalist devletler ile bu devletlerin geçmişte etkisi altına aldığı devletler arasında meydana geldiği görüşünü savunmaktadır (Toksöz, 2006). Bu kurama göre uluslararası göçün gerçekleşmesi üzerinde çekici bir bölgenin mevcudiyeti önem taşımakta, çekici bölgenin etrafında ise bölgeye göçmen gönderen çevre ülkeler yer almaktadır.

Kuramın dikkat çeken görüşlerinden biri de, uluslararası göçlerin ekonomik ve politik ilişkiler nedeniyle meydana geldiğini savunması ve ülkelerinin coğrafi yakınlıklarının göç üzerinde herhangi bir etkisinin bulunmadığını ileri sürmesidir.

### **1.3.6. Neoklasik Kuram**

Bu kurama göre uluslararası göçler; kar-maliyet hesapları dikkate alınarak hesaplanan bir işlem olarak görülmektedir. Göçler kazançların ve yaşam standartlarının eşitsizliğine bağlı olarak meydana gelmekte ve göç arzın itme gücü ile talebin çekme gücüne bağlı olarak gerçekleşmektedir.

Göçe katılan bireyler iş imkanlarının, gelir düzeyinin, hayat kalitesinin daha yüksek olduğu bölgelere gitmektedirler. Elde edilecek gelir göçmenlerin gittiği ülkelerde iş bulma olanaklarına bağlıdır. Dolayısıyla Neoklasik Kuram bireylerin ülkeler arasındaki farklı gelişmişlik düzeylerinin varlığı nedeniyle göçe katılmasının nedenlerini incelemektedir. Bu kurama göre göçmenler kar/maliyet hesabı yaparak daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilecekleri ülkelere göç etmektedirler. Ancak

kaçak yollarla göç eden bireyler kar/maliyet hesaplarına gidecekleri ülkelere başarılı bir şekilde giriş yapabilme ve ardından sınır dışı edilme ihtimalini de eklemeleri gerekmektedir.

Neoklasik Kurama göre iş gücü düşük maliyetli ülkelerden yüksek maliyetli ülkelere doğru akarken sermaye ise ters yönde akış göstermektedir. Göç alan ülkelerde iş gücü maliyetinin düştüğü, göç veren ülkelerde ise işgücü maliyetinin arttığı görülmektedir. Bu nedenle iki ülke arasında ücretlerde eşitlik sağlandığında nüfus hareketleri durmaktadır (Hocaoğlu, 2011).

### **1.3.7. Dual (İkiye Bölünmüş) İş Gücü Piyasası Kuramı**

Bu kuramda göç süreci gelişmiş endüstri ülkelerinin yapısı içerisinde şekillenen iş gücüne duyulan gereksinim doğrultusunda gerçekleşmektedir. İkiye Bölünmüş İş Gücü Piyasası Kuramına göre; ilk iş gücü piyasası yatırım, sosyal ve ekonomik olanaklar, iyi iş koşulları sunarken, ikinci iş gücü piyasası kararsızlık, düşük ücretler ve düşük hayat standartları ve sağlığa yararlı olmayan koşullar sunmaktadır.

Yerel iş gücü yalnızca maddi gelir elde etmek için değil aynı zamanda sosyal statü ve makam göstergesi olarak da iş tercihlerinde bulunmaktadır bu nedenle iş verenler mesleki hiyerarşiye göre ücretlendirme yapmaktadır. Alt kademedeki bulunan işlerde vasıfsız eleman olarak çalışan bireylere düşük ücretlendirme yapılmakta, hiyerarşik olarak daha üst basamakta çalışan bireylere daha yüksek ücretlendirme yapılmaktadır. Yerli halk genellikle alt düzeydeki işleri sürekli bir iş olarak görmemekte ve bu koşullarda çalışmayı kabul etmemektedir. Ancak göçmenler statü ve itibar kaygısı olmadan yalnızca para biriktirmek için alt düzeydeki işleri kabul etmektedir. Çünkü ülkeler arasındaki refah düzeylerinin farklı olması gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretlerin bile göçmenler açısından yeterli olduğunu göstermektedir.

Bu kuramda göçmenler kendilerini geldikleri ülkelerin bir üyesi olarak değil elde ettikleri gelirle kendi ülkelerinde statü ve itibar sahibi bireyler olarak görmekte ve kendilerini göç ettikleri ülkeye bağlı saymaktadırlar. Dolayısıyla uluslararası göçler, yerli halka daha itibarlı kademelere yükselme olanağı sunmaktadır (Abadan Unat, 2006).

Kuram, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde II. Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen nüfus hareketlerini açıkladığı için önem taşımaktadır. Fakat yalnızca göçe neden olan çekici unsurları ve piyasanın talep yönünü ele alması nedeniyle içerik açısından dar bulunmaktadır. Bu kuramda göç kararının verilmesinin nedenlerini detaylı bir şekilde açıklamamaktadır.

### **1.3.8. Sosyal Sermaye Kuramı**

Faist tarafından açıklanan bu kuram, bireysel göç kararı modelleri ile yapısal göç modellerini birleştirmektedir. Bu kurama göre topluluklar, sosyal ilişkiler, toplumsal varlıklar göç kararı alınmasında ve göç sonrasında göçmenlerin yeni yerleşim alanlarına uyum sürecinde yardımcı bir niteliğe sahiptir.

Toplumsal ilişkiler birikim sunmalarının yanı sıra, farklı sorumluluklar ve sonuçlar meydana getirmektedirler. Toplumsal sermaye, insan ilişkileri sonucunda elde edilmiş bir kaynak olarak görülebilmekte ve farklı türdeki bir sermayeye de dönüştürülebilmektedir. Network kuramında olduğu gibi bu kuramda da göçmenler arasındaki ilişkiler, kültürel bağlar ve toplumsal birikim unsurları benzer şekilde varlık bulmaktadır. Daha önce göç eden göçmenler, daha sonra gelen göçmenlerin yaşadıkları pek çok zorluğun azaltılmasında etkili olmaktadır. Çünkü daha önce göç eden bireylerin desteğiyle göç ettikleri yerlerde göçmenler için yeni iletişim kanalları, iş ve barınak alanları önceden hazırlanmaktadır.

### **1.3.9. Uluslararası Göç Kuramı**

Yaşadığımız yüzyılın son çeyreğinde hızlı gelişme gösteren küreselleşme olgusu Uluslararası Göç Kuramının ortaya çıkması üzerinde etkili olmuştur. Bu kuram hem göç veren hem de göç alan ülkelerdeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel merkezlere doğrudan bağlı olan göçmenleri ele almaktadır.

Uluslararası göç çalışmaları, göçlerin nedenlerini açıklamaktan ziyade, göç alan ülkelere göç etme ve bu ülkelere uyum sağlama konusundaki durumları ifade etmeye çalışmaktadır. Kuram, özellikle, siyasi sınırlar içerisinde sosyal ve ekonomik gelişmişlik düzeyine göre tercihler yapan göçmenlerin bireysel ilişkileri üzerinde durmaktadır (Kurekova, Akt. Hocaoglu, 2011).

Ele alınan göç kuramlarının analizleri birbirinden farklıdır. Göç kuramları mikro, orta ve makro düzeyde analiz olarak sınıflandırılmaktadır. Mikro göç kuramları bireysel göç kararı alan göçmenler üzerinde dururken, makro göç teorileri ise göç olgusunu bir bütün olarak ele almakta ve göç sürecine ilişkin makro düzeyde açıklamalar yapmaya çalışmaktadır. Orta düzeydeki kuramlar ise mikro ve makro düzeyler arasında yer almakta, aileler veya gruplar halinde gerçekleşen göçlerin nedenleri ve göçün devamlılığı gibi konular üzerinde durmaktadır. Bu sınıflamanın özeti Tablo 1’de gösterilmektedir.

<b>Mikro Düzey</b>	<b>Orta Düzey</b>	<b>Makro Düzey</b>
<p><b>Göçlerin Nedenleri</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Bireysel Kararlar</i></li> </ul> <p>(Örneğin; Bireysel istek ve beklentiler nedeniyle yaşam standartlarının yükseltilmesi)</p>	<p><b>Göçlerin Nedenleri</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Ailesel ve Kültürel Bağlar / Sosyal İlişkiler</i></li> </ul> <p>(Örneğin; Ortak kültürel geçmişe sahip olma, sosyal bağlar)</p>	<p><b>Göçlerin Nedenleri</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Ekonomik Faktörler</i></li> </ul> <p>(Örneğin; Ülkeler arası gelişmişlik seviyelerinin farklı olması nedeniyle gelir ve istihdam olanaklarının farklılaşması)</p>
<p><b>Kuramlar</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Lee’nin İtme - Çekme Kuramı</li> <li>• Sosyal Sistemler Kuramı</li> <li>• Neoklasik Mikro Göç Kuramı</li> </ul>	<p><b>Kuramlar</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Network (İlişkiler Ağı) Kuramı</li> <li>• Sosyal Sermaye Kuramı</li> <li>• Ulusaşırı Göç Kuramı</li> </ul>	<p><b>Kuramlar</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• Göç Sistemleri Kuramı</li> <li>• Dual İşgücü Piyasası Kuramı</li> <li>• Merkez Çevre Kuramı</li> </ul>

**Tablo 1:** Analiz Düzeylerine Göre Sınıflandırılmış Göç Kuramları

**Kaynak:** Faist, 2000 ve Hagen – Zanker, 2008.

### **1.3.10. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçlerin Göç Kuramları Açısından Değerlendirilmesi**

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye'nin dış göç politikası incelendiğinde gurbetçiler ve muhacirler olmak üzere iki farklı dış göç deneyimi karşımıza çıkmaktadır. Bunlar iki farklı ülke arasında ve birbirlerinden farklı özelliklere sahip göç hareketleridir (Erder, 1996).

Muharcılık, Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu dönemi boyunca bir arada yaşamış, Türk, Pomak, Boşnak, Arnavut gibi farklı kültürlere sahip toplulukların Türkiye'ye yönelen göçünü ifade etmektedir (Hocaoğlu, 2011).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçleri 1990 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek göç kuramları açısından daha sistemli bir sınıflama olacaktır. 1990 yılı ve öncesinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçlerin temel nedenini siyasal ve kültürel baskılar oluştururken 1990 yılı sonrasında Bulgaristan'dan yaşanan rejim değişikliği ve Avrupa Birliğine katılım süreci kültürel ve siyasal baskıları kısmen azaltmıştır. Bu nedenle 1990 sonrasında gerçekleşen göçlerin temel nedeni ülkede yaşanan ekonomik krizden kaynaklanmakta ve bu süreçteki göç hareketlerini emek göçü olarak nitelendirmek daha doğru bir kavram olacaktır.

Neoklasik Göç Kuramına göre uluslararası göçler, ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Ücret farklılığı ve kazanç gibi kavramlar uluslararası göçe kaynaklık etmektedir. AB üyeliğinin de gerçekleşmiş olması sınırları ortadan kaldırmış, daha iyi bir yaşam refah ve düzeyi elde etme isteği Bulgaristan'dan Almanya, İngiltere, Fransa, İspanya gibi ülkelere göçü hızlandırmıştır. Ancak AB ülkelerinin refah düzeyi daha yüksek olmasına rağmen halen Bulgaristan'daki Türk nüfusun önemli bir kısmı gelir elde etmekten ziyade daimi olarak yerleşmek amacıyla Türkiye'ye göç etmektedir. Bu bakımdan ise İlişkiler Ağı (Network) Kuramı Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin nedenlerine ışık tutmaktadır.

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN’DA TÜRK VARLIĞI**

XIV. – XIX. Yüzyıllar arasında Osmanlı egemenliği altında kalan Bulgaristan’ın, Türkiye – Bulgaristan ilişkileri incelenirken egemenlik altında kaldığı zaman dilimini dikkate almamız gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Balkanlara yönelik gerçekleştirilen akınlar ve ardından yaşanan politikaları Balkanların Türk yurdu haline dönüşmesine neden olmuştur. Bulgarların büyük bir kısmı Osmanlı egemenliğindeki süreci “karanlık çağ” olarak adlandırmakta, baskılar altında geçen yıllar olarak görmektedirler.

Oysa bunun aksine ülkemiz tarihçileri; Bulgaristan’ın Osmanlı egemenliği süresince hoşgörüsünden yararlandığını; kültürel, dinsel ve dilsel kimliğini yitirmeden benliklerini sürdürdüklerini savunmakta bunların yanı sıra ekonomik anlamda refah düzeylerinin iyileştirildiğini, köylüye toprak dağıtıldığını, tüccarlara ayrıcalık tanıdığını ileri sürmektedirler.

XIX. Yüzyıla gelindiğinde Fransız İhtilali’nin dünyaya yaydığı ulusal özgürlük, bağımsızlık, eşitlik fikirleri rahatlıkla uygulama alanı bulabileceği Osmanlı egemenliğindeki Balkan coğrafyasını etkilemiştir. Bulgaristan’da da yayınlan ulusalçı düşünce akımları milletçi oluşumların sayısını arttırmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler 1877-78 Osmanlı Rus Harbi’nin ardından Bulgaristan Prensiği’nin kurulması ve 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesiyle zaman içerisinden farklılık gösteren yapıya bürünmüştür.

XX. Yüzyıla gelindiğinde Balkanlardaki siyasi karışıklık, bağımsızlık isteği Rusya’nın da desteği ile Balkan Ligi’nin kurulmasına olanak sağlamış ve 1912 yılında Balkan Savaşları başlamıştır. Osmanlı Devleti I. Balkan Savaşı’nda yenilgiye

uğrayarak, Londra Anlaşması ile Osmanlı Devleti Midye - Enez Hattı'na çekilmiş Edirne Bulgaristan'a bırakılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Bulgaristan'ın Osmanlı toprakları üzerindeki hedefleri Türk-Bulgar ilişkilerinin gergin bir şekilde devam etmesine neden olmuştur ancak savaş sonucunda her iki devlet de mağlup olmuş, ağır koşullarda barış antlaşmaları imzalamak durumunda kalmışlardır. Bu süreçte Türk-Bulgar ilişkileri yumuşama sürecine girmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde ise iki ülke arasında Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre, azınlıkların yaşadıkları ülkede özgürce yaşamaları ve diğer ülkeye göç etme hakları güvence altına alınmış, göç etmek isteyenlere taşınır eşyalarını yanlarına alabilme, taşınmazlarını ise ellerinden çıkarma hakkı verilmiştir. Ayrıca azınlıklara askerlik ve vergi muafiyeti, serbest ticaret yapabilme konularında da ayrıcalık tanınmıştır.

II. Dünya Savaşı döneminde ise Bulgaristan'ın "Büyük Bulgaristan" hayaliyle Mihver Devletlerin arasında savaşa girmesi, Türk-Bulgar ilişkilerinin yeniden gergin bir sürece girmesine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye Balkanlardan gelebilecek bir tehdidi önlemek amacıyla Balkan Paktını canlı tutmaya çalışmış ve Almanya'nın Balkanlar üzerindeki yayılcı politikasına karşı İstanbul ve çevresinde sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır (Yalçınar, 2016).

II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Türkiye konusunda Bulgaristan'a baskı yapması, Bulgarların uyguladığı politikayla herhangi bir çatışma yaşanmadan dengede tutulmuştur. Savaşın sonuna doğru Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne yaklaşması Türkiye'yi kaygılandırmıştır. Bu nedenle Türk-Bulgar ilişkilerinde yeniden gerginlik dönemi başlamıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde ise Türkiye, SSCB tehdidi karşısında Batı Bloğunda yer almış, Bulgaristan ise karşı kutupta yer alarak 1944 yılından itibaren komünist bir rejimle yönetilmeye başlamıştır. Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı tutarsız politikalar izlediği görülmektedir. Örneğin Bulgar devlet adamlarının iki ülke arasında olumlu ilişkiler geliştirilmesine dair söylemlerde bulunmalarının ardından Türkiye'yi

kınamaları, Türk savaş uçaklarının düşürülmesi gibi durumların yaşanması Bulgaristan'ın Türkiye'ye antipatisini göstermektedir.

Detand Dönemi'nde uluslararası ilişkilerde yumuşama evresine geçilmiş, Soğuk Savaşın zıt kutupları birbirlerine yakınlaşmaya başlamışlardır. Silahların sınırlandırılması anlaşmaları (SALT – I / SALT - II) yumuşama döneminin atmosferinde imzalanmışlardır. Uluslararası ilişkilerde görülen bu yumuşama süreci Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Türkiye'nin dış politikasında istediği desteği NATO üyesi devletlerden ve ABD'den bulamaması Türk-Bulgar yakınlaşmasını hızlandırmıştır.

Türkiye-Bulgaristan ilişkileri 1965-1975 yılları arasında yeniden canlanmıştır. Türk-Bulgar ilişkilerindeki yıllardır devam eden sorunlar birlikte çözüme kavuşturulmuştur. Diplomaside karşılıklı ilişkilerin artması, yeni işbirliklerini meydana getirmiş ve komşuluk ilişkilerinin gelişmesini desteklemiştir. Ticaret ve turizm faaliyetlerinde işbirliği öngören anlaşmaların yanı sıra, 1968 yılında Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının bireysel tercihleriyle göç etmesini sağlayacak “Yakın Akraba Göçü Anlaşmanın” imzalanması iki ülke arasındaki sorunların çözümü için atılan en önemli adım olmuştur (Yalçiner, 2016).

Bulgar komünist rejiminin uygulamakta olduğu “tek uluslu devlet” yaratma fikri, 1984 yılına gelindiğinde Türkler üzerindeki baskıyı arttırması ve isim değiştirme politikasına başlaması Türk – Bulgar ilişkilerinin yeniden bozulmasına neden olmuştur.

Türk – Bulgar ilişkilerinin olumlu bir süreçteyken böyle bir durumun yaşanması, Türk basınında ses getirmiş, bunun üzerine dönemin başbakanı, Bulgar Devlet Başkanından dostluk ilişkileri içerisinde göç anlaşması yapılarak soruna çözüm üretilmesi talebinde bulunmuştur. Fakat Bulgaristan bu teklifi sürekli reddetmiştir.

1989 yılında Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği, 1989 Göçü sonrasında ülkede kalan Türk azınlık için önemli sonuçlar doğurmuştur. Komünist devlet başkanı Jivkov'dan sonra yönetime geçen Mladenov, Türklere yönelik asimilasyon politikalarına son verdiklerini açıklamış, azıkların Türkçe isimlerini kullanabileceklerini dile getirmiş, okullarda anadilde eğitime izin vermiştir. Ayrıca Türkçe gazeteler basılmış, radyolarda Türkçe yayınlar başlamış, Türk nüfusunun

yoğun olduğu yerlere Türk yönetici yardımcılarını görevlendirilmiştir. Bu süreçten sonra ikili ilişkiler yeniden yumuşamıştır.

### **2.1. Bulgaristan'daki Türk Nüfusun Zamansal Değişimi**

Bulgaristan hem İslamiyet öncesi Türk tarihinde hem de Osmanlı döneminde Türk tarihi için önemli bir yere sahiptir. Eski dönemlerden beri Balkanlar ve Doğu Avrupa birçok Türk kavminin yerleşim yeri olmuştur. Bölgeye yerleşip ilk Bulgar devletlerini kuran Türk kavimlerinden sonra bölgede bir başka Türk ve müslüman boyun egemenliği başlamıştır. Anadolu'dan Bulgaristan'a ilk Türk göçleri Selçuklular döneminde başlamıştır. Bunlardan en kalıcı göç hareketi Moğol Devleti'nden kaçan II. Keykavus ve beraberinde gelen Türk topluluğunun Bizans tarafından Balkanlara yerleştirilmesi ile gerçekleşmiştir. Üsküdar üzerinden Rumeli'ye geçen on bin kişilik Türk ordusu Dobruca'ya yerleştirilmiştir (Yıldırım, 2018).

Osmanlı Devleti'nin 1396 yılındaki Niğbolu Zaferi ile Bulgaristan'ın fethi gerçekleşmiş, Osmanlı Devleti egemenliği fiilen başlamıştır. Osmanlı Devleti kuruluş döneminde göçebe aileleri yerleşik ailelere göre savaşçı özelliklerinin güçlü olması nedeniyle bölgeye yerleştirmiş, bölgenin Türkleştirilmesinde etkili olmuştur. Rumeli'nin fethi tamamlandıkça bölgeye yoğun bir nüfus hareketliliği gerçekleşmiştir.

XIV. Yüzyıl sonlarına doğru Timur'un Anadolu seferinden sonra Istrancalar, Balkan dağ silsilesi, Deliorman ve Dobruca bölgelerinde yoğun bir yörük nüfusu bölgeye yerleşmiştir (Yıldırım, 2018). Balkanlarda Türk-İslam nüfusunu arttıran bir diğer önemli etken şehrin gelişiminin müslüman mahallelerin çevresinde yayılım göstermesidir.

XVI. – XIX. Yüzyılları arasında Türkler Bulgaristan'ın büyük şehirlerinde önemli bir nüfusa sahip olmuştur. Balkanlardaki Osmanlı şehirlerini gezen Evliya Çelebi Seyahatnamesi adlı eserinde Filibe'de 23 Türk mahallesinin varlığını ifade etmiştir. XIX. Yüzyılda Filibe'de görev yapan bir öğretmen 1819'da yazdığı kitabında bölgede 5 farklı milletin bulunduğunu dile getirmiş, Filibe'deki yaklaşık 8000 ailenin mevcut olduğunu ve bunun 3000'inin Türk olduğunu kaleme almıştır. Bulgaristan'ın önemli diğer şehirlerinden olan Rusçukta, XVII. Yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Gelibolu Katolik Piskoposu'nun yaklaşık 15.000 Türk'ün, Sofya'da ise 30.000 Türk'ün yaşadığı notlarında yer almıştır. Razgrad'da 1550 kayıtlarına göre 195

müslüman hane bulunmakta, Eski Cuma'da 1579 yılı kayıtlarına göre 85 müslüman hane ve Silistre'de ise 1697-1698 tarihli Avarız Defterlerine göre 967 haneli 18 müslüman mahallesi mevcuttur (Yıldırım, 2018).

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'ın birçok önemli şehrinde Türkler yoğun bir nüfusa sahiptir. Bulgar nüfus bilimcilere göre Türk nüfusu XVI. – XIX. Yüzyıllar arasında Bulgar nüfusundan daha büyük bir paya sahiptir.

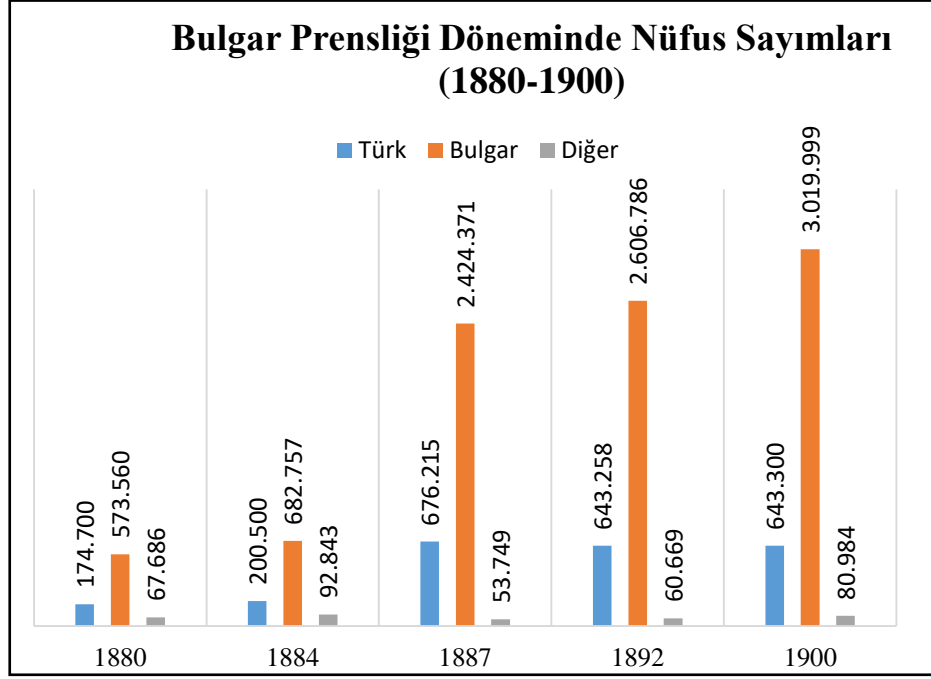
1877-78 Osmanlı – Rus savaşı Balkanlardaki Türk varlığı açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın panslavist politikasını büyük ölçüde gerçekleştirmiş olması Osmanlı egemenliğindeki gayrimüslimlerin bağımsızlık yönünde adımlar atması bu savaşın en önemli sonuçları arasında yer almaktadır.

Ayastefanos Antlaşması Bulgarların hedeflerine ulaşmaları için gerekli şartları büyük ölçüde sağlamaktadır. Antlaşmanın maddelerine göre Bulgaristan'ın yönetim şekli, sınırları Osmanlı ile ilişkileri belirlenmiştir. Bulgaristan sınırlarını genişletmiştir.

1877-78 Osmanlı – Rus savaşının yaşandığı yıllarda Bulgaristan'daki Türk ve Bulgar nüfus hemen hemen birbirlerine eşittir. Rusçuk'taki İngiliz Konsoloslugu raporlarına göre 1.640.000 Türk, 1.725.000 Bulgar ve 135.000 (Romen, Rus, Çingene, Ermeni) bölgede yaşamaktadır. Fakat bu dönemde Bulgaristan'da Türklere yönelik katliamların yapılması ve ardından gerçekleşen göç eylemi nedeniyle Bulgar nüfusu üstün konuma geçmiştir.

### **2.1.1. Bulgar Prensiği Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları**

Berlin Antlaşmasından sonra fiilen kurulan Bulgar Devleti, 31 Aralık 1880 yılında ilk nüfus sayımını yapmıştır. 1880-1890 yılları arasında 3 nüfus sayımı yapmış ve bu sayımlar esnasında nüfusun; cinsiyet, yaş, medeni durum, milliyet, doğum yeri, okur yazarlık, ikametkah, dil, din gibi sorular yer almıştır. 1892 yılından itibaren 1900, 1905, 1910, 1920, 1926, 1934, 1946, 1956, 1965, 1975 yıllarında da nüfus sayımı yapılmıştır. Böylece 1880 - 1890 yılları arasında yapılan ilk 3 sayımla birlikte yaklaşık yüz yıllık zaman diliminde hemen hemen 10'ar yıllık periyotlarla toplam 15 nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir (Yıldırım, 2018).

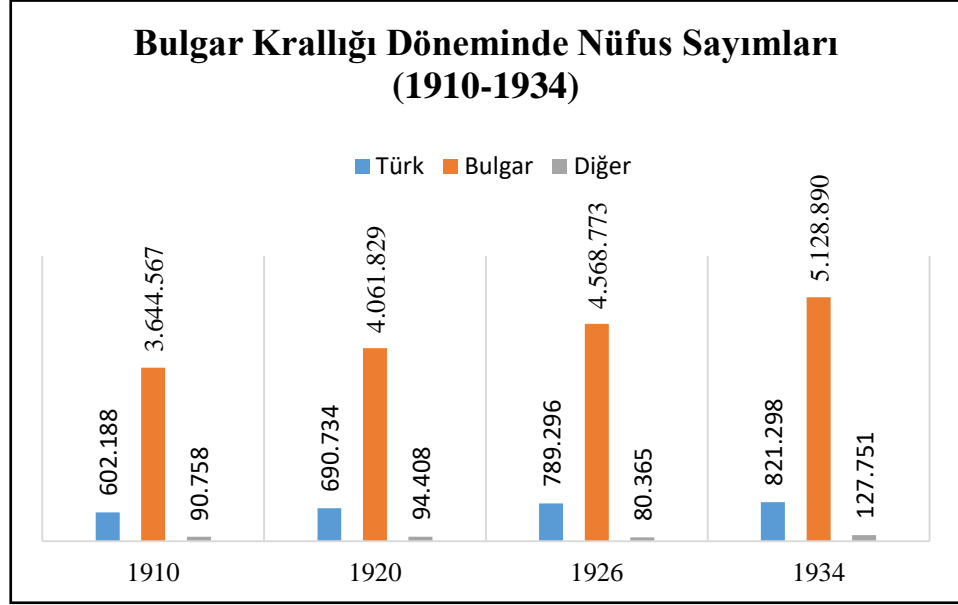


**Şekil 1:** 1880 - 1900 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu

**Kaynak:** Hacısalihoglu, 2008.

### 2.1.2. Bulgar Krallığı Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ilk nüfus sayımı 1910 yılında gerçekleşmiştir. Bundan sonraki sayım Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle 1920'de yapılabilmektedir. Bu dönemde Bulgaristan'daki Türk nüfusunda bir azalma gözlenmektedir. Fakat 1926 yılı nüfus sayımları incelendiğinde Türk ve Müslüman nüfusta önemli bir artış dikkati çekmekte, 1934 nüfus sayımında ise Türk ve Müslüman nüfus artış gösterse bile genel nüfusa kıyasla bir azalma söz konusudur.

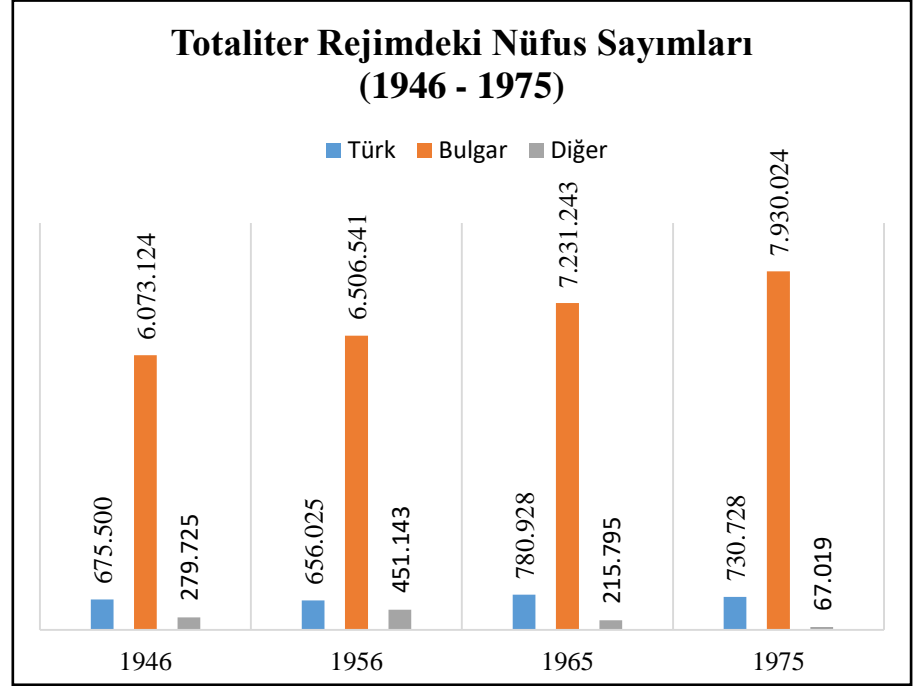


**Şekil 2:** 1910 – 1934 Yılları Arasında Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu

**Kaynak:** Yıldırım, 2018.

### 2.1.3. Komünizim Rejimi Dönemi Verilerine Göre Nüfus Sayımları

Bulgar Komüst Partisi SSCB’nin Bulgaristan’a egemen olduğu günü kurtuluş tarihi olarak kabul etmektedir. 1944 yılından 1990’a kadar geçen süre Bulgaristan’da totaliter rejim dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemdeki ilk nüfus sayımı 1946 yılında yapılmış olup, Türk nüfusunda 1934 sayımına göre önemli bir azalma görülmektedir. 1934 yılındaki Türklere yönelik baskılardan sonra 1934-1939 yılları arasında Türkiye’ye göçler yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir.

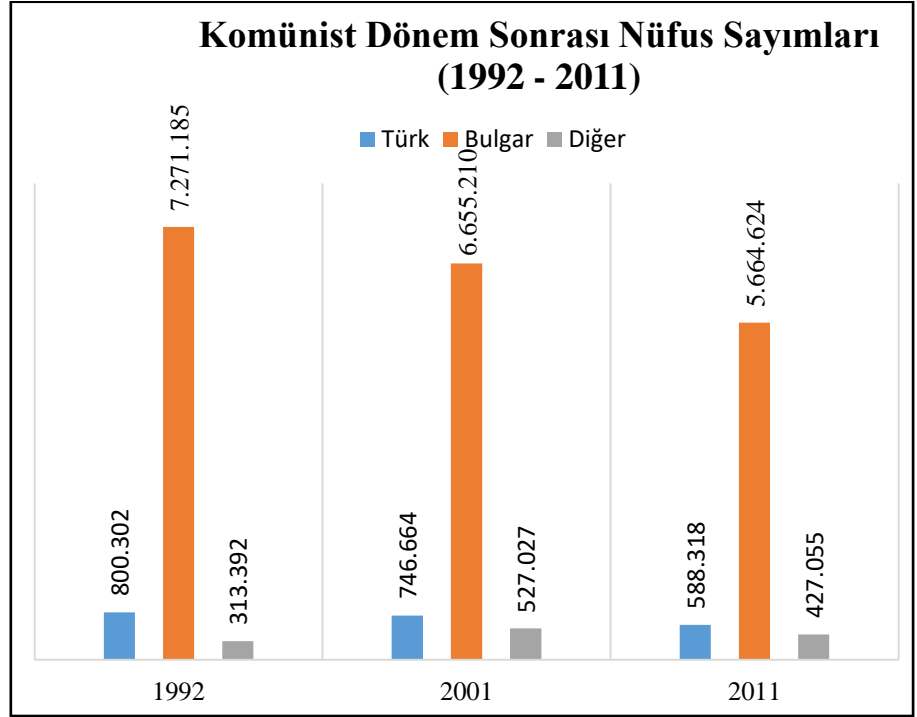


**Şekil 3:** 1946 -1975 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu

**Kaynak:** Yıldırım, 2018.

#### 2.1.4. Komünist Dönem Sonrası Verilerine Göre Nüfus Sayımları

Komünist dönem sonrası yapılan nüfus sayımları Bulgaristan'ın günümüz demografik yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Totaliter dönemde yapılan nüfus sayımları o dönemin yapısından dolayı bazı veriler gizlenmiştir. 1989 zorunlu göçünden sonra yapılan ilk nüfus sayımında Türk nüfusu 800 binin üzerinde seyretmektedir. Yaklaşık 350 bin Türkün 1989 zorunlu göçü ile Türkiye'ye göç ettiklerini ele alacak olursak büyük göç öncesi ülkedeki Türk nüfusunun yaklaşık olarak 1.200.000 dolaylarında olduğunu söylemek mümkündür. 2001 yılı nüfus sayımında ise toplam nüfusta büyük bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum üzerinde kayıt dışı göçlerin devam etmesi önemli bir etkidir. 2011 yılı nüfus sayımlarında ise Türk nüfusu önemli miktarda azalma göstermiş yaklaşık olarak 590 bin dolaylarına gerilemiştir. Özellikle Bulgaristan'ın 2007 yılında AB'ye üye olması nedeniyle yaklaşık 250 bin Türk aileleriyle beraber AB ülkelerine ekonomik nedenlerle göç etmişlerdir. Ayrıca Bulgaristan'da doğum oranlarındaki düşüş de nüfus azalışı üzerinde etkilidir.

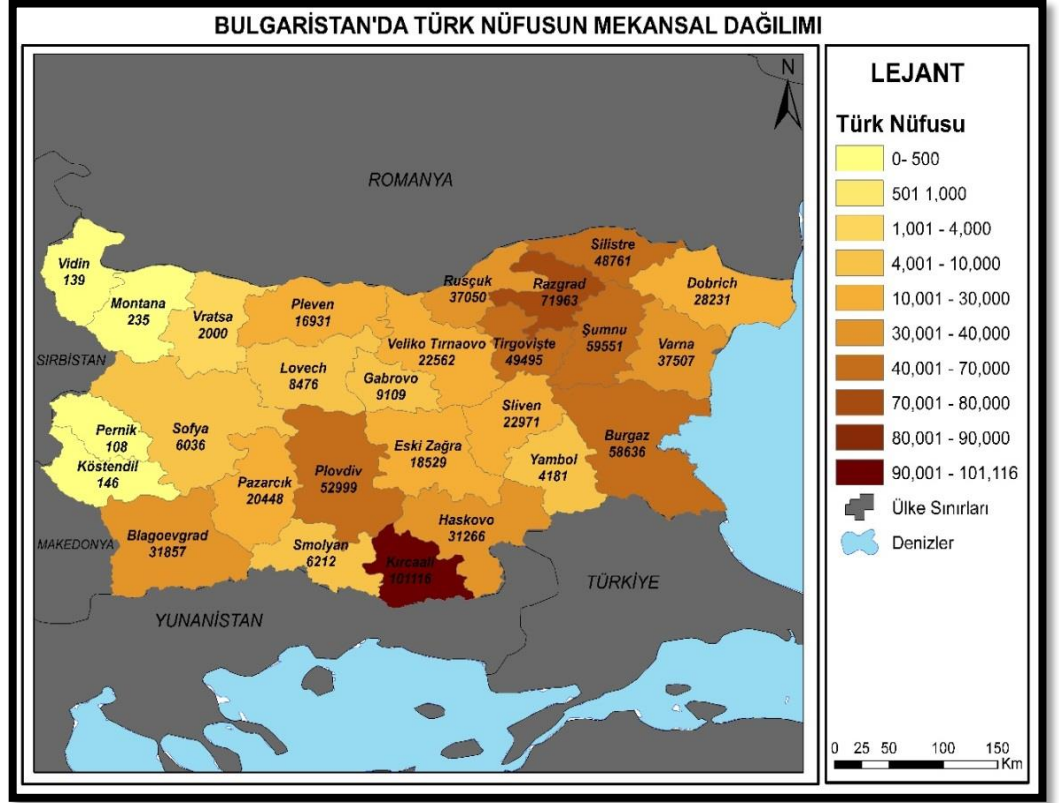


**Şekil 4:** 1992 - 2011 Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu

**Kaynak:** Yıldırım, 2018.

## 2.2. Bulgaristan’daki Türk Nüfusunun Mekansal Dağılımı

Bulgaristan’da tarihsel süreç içerisinde Kırcaali, Razgrad, Şumnu, Tırgovişte, Silistre, Dobriç, Burgaz, Rusçuk, Haskovo, Varna şehirleri Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerin başında yer almaktadır. Bulgaristan’da yapılan son nüfus sayımı verilerine göre Türk nüfusu önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Özellikle 2007 yılında Bulgaristan’ın AB’ye üye olması dolayısıyla ülkeden Türk – Bulgar – Pomak gibi farklı etnik unsurlara sahip bireyler AB ülkelerine göç etmişlerdir. Ancak 1989 yılı Zorunlu Göçü ile Türkiye’ye göç eden Türklerin 2007 yılından sonra Bulgaristan vatandaşlıklarını geri almalarıyla ülkedeki Türk nüfusun azalışı küçük bir oranda bile olsa dengelenmiştir.



**Şekil 5: 2011 Verilerine Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusun Mekansal Dağılımı**

**Kaynak:** Bulgaristan İstatistik Enstitüsü, 2011.

## **ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

### **TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLER**

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini yitirmesinin ardından öncelikle Trakya toprakları, İstanbul ve sonrasında Anadu'ya yönelen göç süreci beraberinde başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan geri çekilmesi kaybettiği her toptakta nüfus hareketlerini de tetiklemiştir. Bulgaristan ve Türkiye arasındaki göç hareketleri XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar çift yönlü olarak yaşanırken bu tarihten sonra yalnızca Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşmiştir. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sayısı Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra gerçekleşen göçler ve bölgedeki farklı etnik nüfusların Türk nüfuslarına dahil edilmesi nedeniyle değişkenlik arz etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçler süreklilik göstermekte ancak bazı dönemlerde göçler yoğun biçimde gerçekleşirken bazı dönemlerde oldukça düşük bir seyirde gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar geçen süre içerisinde göçe katılanların oranında artış görülmektedir. Fakat Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçleri esas olarak 1990 öncesi ve sonrası olarak incelemek detaylı bir analiz için doğru bir yaklaşım olacaktır.

#### **3.1. 1878 - 1912 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçler ve Nedenleri**

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik ilk göç hareketi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yaşanmıştır. Bu dönemdeki göç hareketi önce şehirlerde ikamet etmekte olan eğitimli kişileri etkilemiş ve Türklerin toplumsal yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Türkler yönetim kadrolarından uzaklaştırılmış ve genellikle Bulgaristan sınırları içerisinde ziraatle geçimini sağlayan nüfus kalmıştır. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ülke sınırları içerisinde gerçekleşen Türk karşıtı eylemler göçün bir diğer nedenini meydana getirmektedir.

Osmanlı-Rus Savaşı döneminde göç eden Türklerin bir kısmı Bulgaristan'a geri dönmüş ve bölgedeki Türk nüfusunda yeniden artış yaşanmıştır. Bu dönemde Türk nüfusunun göç etme nedenleri arasında; Bulgaristan'daki yeni düzene adapte olamama, Bulgarların kurallarına uyum sağlayamama gibi durumlar göçleri hızlandırmıştır (Hocaoğlu, 2011). Bulgaristan'daki Türk azınlıkların korunması amacıyla Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında 1913 yılında İstanbul Antlaşması yapılmış, bu antlaşmaya göre Türklerin dil, din, kültürel ve hukuki hakları güvence altına alınmıştır. Ancak bu antlaşmaya rağmen zaman zaman Türk azınlıklara yönelik baskılar devam etmiştir (Şimşir, 1986).

1879 yılından sonra da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler devam etmiş, 1912 - 1913 Balkan Savaşları ile göçler yeniden ivme kazanmıştır. Balkan savaşları sonunda ise Türkler, Bulgaristan'da azınlık konumuna geçmişlerdir (Yalçınar, 2016). Bulgaristan istatistik verilerinden alınan bilgilere göre 1893 – 1902 yılları arasında göç eden nüfus Tablo 2'de yer almaktadır:

<b>YILLAR</b>	<b>GÖÇ EDEN NÜFUS MİKTARI</b>
1893	11460
1894	8837
1895	5095
1896	1946
1897	2801
1898	6640
1899	7354
1900	7417
1901	9339
1902	9714
<b>Toplam Nüfus</b>	<b>70603</b>

**Tablo 2:** 1893 – 1902 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Eden Nüfus Miktarı

**Kaynak:** Şimşir, 1985.

### **3.2. 1912 – 1933 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen Göçler**

Bulgaristan’dan ikinci büyük göç hareketi Balkan Savaşları döneminde yaşanmıştır. Balkan Savaşları’nda Osmanlı Devleti Doğu Trakya hariç Balkanlardaki tüm topraklarını kaybetmiştir. Bölgedeki Türk ve Müslüman nüfus, Osmanlı – Rus harbi dönemindeki yaşananlara benzer olaylarla karşı karşıya kalmışlardır. Yine bu dönemde Türkler, katliam, açlık ve hastalıklar nedeniyle hayatlarını kaybetmiş ve göç hareketleri yoğunluk kazanmıştır.

1912 - 1933 yılları arasında yaşanan göçler farklı iktidar dönemlerinde artış ya da azalış göstermiştir. Örneğin; Bulgaristan’ın Aleksandır Stamboliyski yönetimdeki (Çiftçi/Tarım Partisi) süreçte ülke içerisindeki tüm azınlıklara ılımlı bir politika izlemesi bu dönemde göçlerin azalmasına neden olmuştur. Ancak yine bu dönemde 1923 yılında Yugoslavya ile imzalanan Niş Antlaşmasının ardından gerçekleşen darbe sonucu göçe katılan Türklerin sayısı artmıştır. Yaşanan hükümet değişikliği sonucunda yönetime gelen Narodnı Sgovor (Halkın Sözü) Partisinin azınlıklara uyguladığı baskıcı politikalar, azınlık okullarının kapatılması, Türk azınlığın devlet kadrolarından uzaklaştırılması gibi tutumlar ve bu süreçte yaşanan ekonomik kriz göçlerin artması üzerinde etkili olmuştur.

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında nüfus artışı yönünde uyguladığı politikalar Balkanlardaki Türk nüfusun göçe katılma eğilimlerini desteklemiştir. 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Türk – Bulgar Dostluk Antlaşması cumhuriyet döneminde Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlığın hakları ve Türkiye’ye göçleri ile ilgili içeriğe sahiptir. Bu anlaşma ile ilk kez Bulgaristan’da ikamet etmekte olan Türklerin anavatana göçleri resmîyet kazanmıştır. Atatürk Dönemi’nde anlaşma planlı bir şekilde uygulanmış, 1930’lu yıllarda Bulgaristan’dan Türkiye’ye her yıl yaklaşık olarak 17 bin göçmen gelmiştir (Yıldırım, 2018). 1944 yılında Bulgaristan’da rejim değişikliğinin yaşanması, Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçleri sınırlandırmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında ise Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçler azalmıştır. Bu dönemde Türkiye’ye 14.930 kişi göç etmiş 1923 – 1950 yılları arasında 213.618 göçmen anavatana gelmiştir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin 1923- 1939 yılları arasında dağılımı Tablo 3'te yer almaktadır.

<b>YILLAR</b>	<b>GÖÇ EDEN NÜFUS MİKTARI</b>
1923 – 1933	101.507
1934	8682
1935	24968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
<b>1923 – 1939 Toplam Göç Miktarı</b>	<b>198.688</b>

**Tablo 3:** 1923 - 1939 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Yönelen Göçler

**Kaynak:** Hocaoğlu, 2011.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmesi bölgeden gelen göçmenlerin yerleşim yeri sorununu da meydana getirmiştir. 1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sonucunda gelen göçmenler, Selanik – Edirne – İstanbul – Bursa çevresindeki arazilere yerleştirilerek askeri bir alan oluşturulmaya çalışılmıştır. II. Abdülhamit bu politikanın başarılı olabilmesi için Rumeli'den Anadolu'ya göçleri yasaklamıştır (İpek, 1999). Göçmenlerin Selanik – Edirne – İstanbul – Bursa güzergarı üzerinde yerleştirilmeye çalışılmasının bir diğer önemli nedeni ise geliş yolu üzerinde göçmenlerin en yakın yerlere yerleşmeleriyle yaşanabilecek olumsuz durumları engellemek ve ulaşım maliyetlerini en aza indirmektir.

Osmanlı Devleti bir yandan Balkanlar'da sahip olduğu topraklarda Türk ve Müslüman nüfusu arttırmaya çalışırken bir yandan da mevcut arazilerin yerleşmek için gelen göçmenlere yetmeyeceğini düşünmüş, bunun üzerine Osmanlı Devleti'nde iskan için uygun arazilerin varlığı belirlenmiştir (İpek, 1999). Osmanlı Devleti tarafından 1877 - 78 Osmanlı – Rus Savaşı sonrasında Türk nüfus için belirlenen yerleşmeye

uygun alanlar; Musul (4.500.000), Bağdat (3.760.035), Ankara (803.656), Halep (476.000), Hüdavendigâr (Bursa) (363.900), Konya (188.000), Adana (110.000), Aydın (78.560), Basra (71.000), Kastamonu (46.696), Edirne (27.256) dönüm olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre Musul, Bağdat, Ankara yerleşme için en büyük paya sahip alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır ancak doğu ve güneydoğudaki uygun arazilerin fazla olmasına rağmen göçmenler yerleşmek için daha çok Edirne – Bursa – Aydın illerini tercih etmişlerdir (İpek, 1999). Boş arazi ve yerleşim yeri arasındaki çelişkinin en büyük nedeni dönemin yetersiz ulaşım koşullarıdır. Osmanlı – Rus harbi ile başlayıp günümüze kadar devam eden göçlerde, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde gelen göçmenlerin yerleşim yeri seçimi sonraki göç dönemlerinde gelen göçmenler için belirleyici olmuştur.

### **3.3.1950 – 1952: XX. Yüzyılın Siyasi Göçleri**

II. Dünya Savaşı’nın ardından Dünya’nın SSCB ve ABD ekseninde iki kutba ayrılması ve Türkiye ile Bulgaristan’ın farklı kutuplarda yer alması SSCB’nin dağıldığı döneme kadar Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçlerin önemli bir nedenidir. 1944 yılında Bulgaristan’da hükümet değişikliği sonucunda yönetime gelen komünist iktidar Türk nüfusa karşı çelişkili bir politika izlemiştir. Komünist rejim tarafından kurulan Türk Vatan Cephesi birliğinin ilk toplantısında Türkler tarafından önceki yıllarda sahip olunan haklar (özel Türk okullarının mevcudiyeti, Türkçe gazete ve kitap yayımlanması gibi) yeniden istenmiş ancak bu istekler Bulgaristan’da Türklerin gücünü arttıracak bir unsur olarak görüldüğü için yeni Bulgar hükümeti tarafından kabul edilmemiştir. Fakat bu toplantıdan bir yıl sonra Bulgaristan hükümeti tarafından, Türk okullarının devletleştirilmesi, Türkçe gazete ve kitap yayınlanmasına izin verilmiştir. Bu dönemdeki göçün önemli nedenlerinden biri de Bulgaristan’daki rejim değişikliğidir. Türklerin komünist rejim altında yaşamak istememeleri, hükümetin uyguladığı politikalar, Türk okullarının kapatılması gibi faaliyetler Türklerin göç etme isteğini arttırmıştır (Turan, 2003).

1948 yılında Bulgar Komünist Partisi’nin düzenlediği toplantıda Türklerle yönelik izlenen politikada bir takım değişiklik kararı almışlardır. Bu toplantıya göre; Türklerin Bulgaristan’daki mevcudiyetleri gelecekte kendileri için tehlikeli olabileceği

görüşü ele alınmış ve Türklerin başka bir yere yerleştirilmesi üzerinde durulmuştur. 1949 yılında Türkiye'ye yeniden kitlesel bir göç hareketi başlamıştır (Hocaoğlu, 2011).

İki ülke arasında göç kararı 1950 yılında alınmıştır. Bunun sonucunda, Bulgaristan Komünist Partisi özellikle Bulgaristan'da Türk Nüfusun en yoğun olarak yaşadığı bölge Rodoplar'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etmeleri için teşvik edilmelerini istemiştir. Böylece 1950-52 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye 154.397 kişi göç etmiştir.

Bulgaristan Komünist Partisi, kapıların yeniden kapanması üzerine ülkesinde kalan Türklerin komünist rejime uyum sağlayıp asimile olabilmeleri için farklı bir politika izlemişlerdir. Öncelikle Marksist – Leninist ideolojiye ait eserlerin Türkçe çevirileri basılarak, Türkler için ayrıcalıklar sunan ılımlı bir politika güdülmüştür. Kırcaali ve Razgrad'ta Türk Liseleri açılmış, Sofya ve Varna'da Türkçe yayın yapan Devlet Radyosu kanalları yayına başlamıştır. Türklerin yoğun olarak nüfuslandığı bölgelerde fabrikalar kurulmuş, nüfusun temel besin ihtiyaçlarının karşılanması hedeflenmiştir (Trifonov, 1991, Akt. Yıldırım, 2018). Bu dönemde Türk nüfusu yeniden artış sürecine girmiştir. Türk nüfusunun ılımlı dönem içerisinde yeniden artış göstermesi üzerine, Bulgaristan hükümeti tarafından 1967 yılında Bulgar Devleti'nin geleceği hakkında yapılan açıklamalarda, Türk nüfusun genel toplum ile birleştirilmesini hedeflediklerini belirtmiştir. Bu nedenle Türkçe eserler ve gazeteler yayınlamak yerine, komünist eğitimle bütünleştirici bir politika izlemek istediklerini ifade etmişlerdir.

Ülkenin komünist rejimle yönetilmesi Türkleri Bulgaristan'dan göç etmeye yönelten önemli bir nedendir. Çünkü izlenecek politikalarla, hem Türk nüfusu kontrol altına alınmak hem de komünizme karşı çıkan Türk nüfus ülke içerisinden uzaklatılmak istenmiştir. Göç eden Türklerin mallarına da devlet tarafından el konularak kooperasyon süreci desteklenmiştir.

Türkiye ise aldığı kararlarla gelen ve gelecek olan göçmenleri "iskanlı göçmen" olarak kabul etmiştir. 1950-52 göçleri Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin en planlısı olmuştur. Göçmenler önce misafirhanelerde konaklatılmış, vatandaşlığa alım işlemleri, sağlık kontrolleri yapıldıktan sonra Türkiye'de yerleştirilecekleri alanların

Bulgaristan'da yaşadıkları yerlere en uygun bölgeler olması için anketler uygulanmıştır (DPT, 1990).

1950-52 yılları arasında gelen göçmenler için konut imkanı tanınmış, çiftçiler için kırsal alanlarda, yetişmiş iş gücü için ise şehirlerde konutlar inşa edilmiştir (DPT, 1990). Bu dönemde Bulgaristan'dan göç eden Türklerde dikkat çeken bir diğer önemli konu da göçmenlerin Türkiye'deki okur – yazar oranından daha yüksek düzeyde okur – yazar oranına sahip olmaları ve göçmen kadın nüfusu arasında da Türkiye'deki kadın nüfusa göre eğitim okur – yazar oranının daha yüksek bir değere sahip olmasıdır (Geray, 1970).Gelen göçmenlerin iskanında ülke içerisinde dengeli bir dağılım yapılmak istenmiş ancak iskanın yapıldığı yerleşim yerleri daha önceki göç dönemlerinde gelen göçmenlerin yerleşim yerlerinin çevresinde toplanmıştır.

ŞEHİRLER	GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI	%
Bursa	14.616	9.5
İstanbul	11.644	7.5
İzmir	10.141	6.6
Balıkesir	9127	5.9
Manisa	7961	5.2
Tekirdağ	7719	5.0
Kırklareli	7230	4.7
Eskişehir	7009	4.5
Ankara	6016	3.9
Kocaeli	3478	2.3
Diğer	69.456	45.0
<b>Toplam</b>	<b>154.397</b>	<b>100</b>

**Tablo 4:** 1950-1952 Yılları Arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdelik Dağılımları

**Kaynak:** Hocaoğlu, 2011.

### 3.4. 1969 – 1978: Yakın Akraba Göçü Anlaşması

1960'lı yıllardan itibaren Bulgar Komünist Partisi Türkleri komünist rejime bağlama hedefleriyle yeni bir göç hareketinin de hazırlılığını yapmıştır (Şimşir, 1986). Komünist Partisinin yeni göç hareketleri içerisinde göçe teşvik etmek istediği iki farklı niteliğe sahip Türk nüfusu olmuştur. Birinci grupta 1950 - 1952 yıllarında

vize almalarına rağmen göç edemeyenler ikinci grupta ise komünizme direnen Türkler yer almaktadır.

1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında “*Yakın Akrabaları 1952 Tarihine Kadar Türkiye’ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarafından Türkiye Cumhuriyetine Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma*” olan göç anlaşması imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi anlaşmayı 1969 yılında onaylamış ve bu dönemdeki ilk göç hareketleri 8 Ekim 1969 yılında başlamıştır. 1978 yılını sonuna kadar 130.000 göçmen anavatana gelmiştir (Şimşir, 1986).

Yakın Akraba Göçü’nün bir başka nedeni ise 1950 - 1952 göçü sonucunda meydana gelen parçalanmış aileler sorunu ve Bulgar Komünist Partisinin azınlıklara karşı gösterdiği tutumdur (Dayıoğlu, 2005). Türklerin asimile edilebilmesi için daha katı uygulamaların getirilmesi gerektiği fikri 1960’lı yıllarda Bulgar Komünist Partisi’nin yöneticileri tarafından ifade edilmektedir (Dayıoğlu, 2005). Bu süreçte Türkler arasında milli duyguları baskın olan bireylerin göçe zorlanması, milli direnci daha az olan bireylerin ise asimile edilmesi yönünde bir politika izlenmiştir. 1969 – 1978 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçlerin nedenlerine bakıldığında tarihsel süreçte uygulanan asimilasyon politikasının bu dönemde de devam etmesi önem taşımaktadır.

Bu dönemde Türklerin göç edebilmeleri için Türkiye’deki akrabalarından istek belgesinin devlete sunulması istenmiştir. Ayrıca Bulgaristan’da mesleki eğitim alan Türkler göç edebilmek için Bulgar Devleti’ne diploma parası ödemek zorunda kalmışlardır. Yine göç etmenin bir diğer şartı Bulgaristan’daki evlerini satmak olmuştur. Rejimin getirmiş olduğu baskı dolayısıyla ailelerin her an göçe katılma ihtimalleri ve rejimin her ailenin yalnızca bir ev ve bir arabaya sahip olabilme hakları nedeniyle göç edecek aileler evlerini kendi değerlerinden çok düşük bir ücrete satmak zorunda kalmışlardır. Göç esnasında Türklerin Bulgaristan’dan para ve altın gibi maddi kaynakları ülke içerisinden çıkarmaları yasaklanmıştır. Ayrıca kendi istekleri ile Bulgaristan’ı terk ettiklerine ve tüm haklarından vazgeçtiklerine dair belge imzalatmışlardır.

1969 – 1978 yıllarında göç eden Türkler “serbest göçmen” statüsünde sayılarak Türk devletinden de yardım alamamışlardır. Göçmenlerin tüm sorumluluğu

Türkiye’deki akrabalarına bırakılmıştır (Lütem, 2000). Bu durum, göçmenlerin 1950 – 1952 yılında göç eden akrabalarının yerleştikleri yerleşim yerlerinde yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Göçmenlerin yerleşmek için tercih ettikleri şehirler 1950 - 1952 yılında göç edenlerin yerleştikleri yerlerle paralellik göstermektedir.

ŞEHİRLER	GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI	%
İstanbul	34.508	29.6
Bursa	31.685	27.2
İzmir	10.121	8.7
Tekirdağ	7238	6.2
Eskişehir	7066	6.1
Kırklareli	4036	3.5
Kocaeli	3636	3.1
Balıkesir	2756	2.4
Manisa	2280	2.0
Ankara	2018	1.7
Diğer	11177	9.6
<b>Toplam</b>	<b>116.521</b>	<b>100</b>

**Tablo 5:** 1969 - 1978 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdelik Dağılımları

**Kaynak:** DPT, 1990.

### **3.5. 1989 Yılı ve Sonrasında Meydana Gelen Zorunlu Göç ve Bu Göçün Türkiye’ye Olan Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Mekansal Etkileri**

1984 yılında Türk ve Dünya kamuoyu Bulgaristan’ın ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığa yönelik yeni bir asimilasyon politikası uygulandığı haberini almıştır. Türklerin isimleri Bulgarca isimlerle değiştirilmiş, yerleşim yerleri yıkılmış, karşı koyanlar göz altına alınmış ve bazıları katledilmiştir (Ağanoğlu, 2012).

1984 yılından itibaren ülkedeki Türkleri asimile etmek tek uluslu bir Bulgar devleti yaratmak için Türk isimlerinin değiştirilerek Bulgar isimlerinin verilmesi

politikası Bulgar Komünist Partisi tarafından “*Yeniden Doğuş*” süreci olarak nitelendirilmiştir. Bu politikayla Türkçe konuşmak yasaklanmış, dini ibadetlerin yerine getilmemesi için önlemler alınmış, evlerinde Türkçe kitap ve Kuran’ı Kerim bulunan Türkler göz altına alınmış, Türklerin İslam usullerine göre defnedilmeleri engellenerek Hristiyan mezarlıklarına gömülmeye çalışılmıştır. Bu sürece direnen halkın bir kısmı sürgün edilmiş, bir kısmı Belene kamplarına gönderilmiş, bir kısmı ise öldürülmüştür (Kemaloğlu, 2012).

“Yeniden Doğuş” sürecinin asıl amacını Türk azınlığın varlığını reddederek Bulgar ulusuna hızlıca asimilasyonlarını sağlamak oluştururken “Yeniden Doğuş” politikasının arka planını ise Bulgaristan’da Türklerin yaşamadığını, bu bölgede Türk olarak isimlendirilen topluluğun Osmanlı egemenliği dönemindeki zorla Müslümanlaştırılmış Hristiyan Bulgarlar oldukları fikrinin benimsetilmesi yer almaktadır.

1984 yılında Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle başlayan bu sürecin Bulgaristan hükümeti açısından en önemli nedeni Türk nüfusunun hızla artış göstermesi, 1980’li yıllara gelindiğinde Bulgaristan kaynaklarına göre ülkede yaklaşık olarak 900.000 civarı Türk’ün bulunması ve Türkiye’deki istatistiklere göre ise Bulgaristan’daki Türk nüfusun yaklaşık olarak 1.500.000 civarında olmasıdır. Türk nüfusundaki artış Bulgaristan için tehlike olarak görülmüş, bu artışı önlemek amacıyla azınlıklara yönelik planlar hazırlanmıştır (Miluşev, 1994, Akt. Hocoğlu, 2011). Türkiye’nin 1960’lı yıllardan itibaren nüfus artışını azaltmaya yönelik bir nüfus politikası uygulaması nedeniyle yeni bir göç dalgasına ılımlı bakmaması nedeniyle Bulgar hükümeti asimilasyon politikasına yönelmiştir.

1989 göçmenlerine göre asimilasyon politikasının nedenleri Türkiye ve Bulgaristan’ın farklı askeri ve siyasi kutuplarda yer almaları ile Osmanlı egemenliği dönemindeki ortak geçmişleridir. “Yeniden Doğuş” sürecinin sorumluları kesin olarak tespit edilememesine rağmen dönemin devlet başkanı Todor Jivkov ve Bulgar Komünist Partisi yetkililerinin sorumlu olduğu üzerinde durulmaktadır.

Türklerin milli ve dini değerlerine bağlılıkları Bulgar devletini endişelendirmiş Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde Bulgarca konuşma zorunluluğu getirilerek, cami inşaatlarının durdurulmasına ve Türklerin Bulgarlarla evliliğe teşvik edilmesine karar verilmiştir.

İsim değiştirme politikası ilk olarak Bulgaristan'ın güneyinde başlamış, ardından Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan şehirlere doğru yayılış göstermiştir. İsim değişikliğinin gerçekleştiği ilk şehirler Kırcaali ve Haskovo'dur. Özellikle isim değişikliğine direniş gösteren aydın Türklerin bir kısmı Belene Kampına gönderilmiş bir kısmı ise kaza görünümü verilerek katledilmiştir. Belene Kampına aydın Türklerin tutuklanarak götürülmesinin nedeni isim değişikliği sırasında halkın direnişini kırmaktır.



**Fotograf 1:** Kendi İsimlerini Geri İsteyen Türkler

**Kaynak:** 89 Forced Migrations, E.T. 2020.

Belene Kampındaki mahkumiyet süresi sona eren aydın Türkler, görev yaptıkları işlerine yeniden kabul edilmemiş ve Bulgar nüfusun yoğunluk kazandığı alanlara zorla göç ettirilerek buralarda yaşamlarına devam etmeleri istenmiştir. Dolayısıyla Türk aydınları ülkenin farklı yerlerine dağıtılmış ve yaşanan gelişmeler karşısında halkın örgütlenmesi engellenmiştir.

İsim değişikliği politikasının ardından Türkçe konuşma, Türkçe müzik dinleme, evlerde Türkçe kitap ve Kuran'ı Kerim bulundurma, dini vecibelerin yerine getilmesi, cenazelerin İslam usulünce yapılması, erkek çocuklarının sünnet ettirilmesi, geleneksel Türk kıyafetlerinin giyilmesi (şalvar, eşarp/yaşmak) yasaklanmıştır.

Böylece Türk kültürüne ait maddi ve manevi değerler ortadan kaldırılarak Türkler “komünist yönetime” dahil edilmeye çalışılmıştır.

“Yeniden Doğuş” olarak isimlendirilen sürecin ideolojik temelini “Bulgar milli bilinci” oluşturmaktadır. Bu ideolojiye göre Bulgarlar, Türkleri Osmanlı Devleti tarafından Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olarak tanımlamışlar ve dönemin devlet adamları tarafından dile getirilen “Osmanlı himayesi altında Müslümanlaştırılmış Bulgarlara milli bilincin yeniden aşılması” amacıyla asimilasyon politikaları uygulanmaya devam etmiştir. Ayrıca bu dönemde Türklere yönelik “isimleri yenilenen vatandaşlar”, Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” “vatandaşlık ve dini aidiyeti farklı gelişen Bulgarlar” gibi ideolojik terimler ortaya atılmıştır.

“Yeniden Doğuş” sürecinin hem Bulgarlar hem Türkler için oldukça fazla olumsuz sonuçları olmuştur. Bu süreç sonucunda Türkler kendi içlerine kapanıp, milli değerlerine daha sıkı bağlanırken, Bulgarlar dünya kamuoyu tarafından uyguladıkları politika nedeniyle tanınmış, uluslararası alanda protesto faaliyetleri yaşanmıştır.

1989 yılında Türk halkı üzerindeki mutsuzluk, ayaklanmalar, açlık grevleri, Türk isimlerinin geri verilmemesi gibi nedenlerle Türkiye’ye göç etme isteği artmıştır.



**Fotograf 2:** İsim Değişikliği Politikasına Direniş

**Kaynak:** 89 Forced Migrations, E.T. 2020.

Yurtdışı Pasaportları Kanununun kabul edilmesiyle Bulgar vatandaşları geçici ya da daimi olarak bir başka ülkede ikamet etme ve turistik ziyarette bulunma hakkı elde etmişlerdir. Bunun üzerine Bulgaristan Türklerinin de “turist olarak” göç etmelerine izin verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de Türklere karşı yapılan baskılara karşı eyleme geçerek sınırlarını açma kararı almış ve 1989 yılının Haziran - Ağustos aylarında birçok sorunun çözümü ile göç, zorunlu hale gelmiştir.

Sınırların açılmasıyla “Yeniden Doğuş” süreci ile Belene Kampında makum edilenler birkaç gün içerisinde ülkeden kovularak gönderilmişlerdir. Geriye kalan Türkler arasında “Yeniden Doğuş” sürecine karşı çıkmayanların pasaportları geç hazırlanarak ülkeden göç etmemeleri için bir süre bekletilmişlerdir. Bulgaristan hükümeti özellikle nitelikli ve asimilasyon sürecinde uyumlu bir tutum sergileyen Türk nüfusun ülkede kalmaları için gayret göstermiştir.

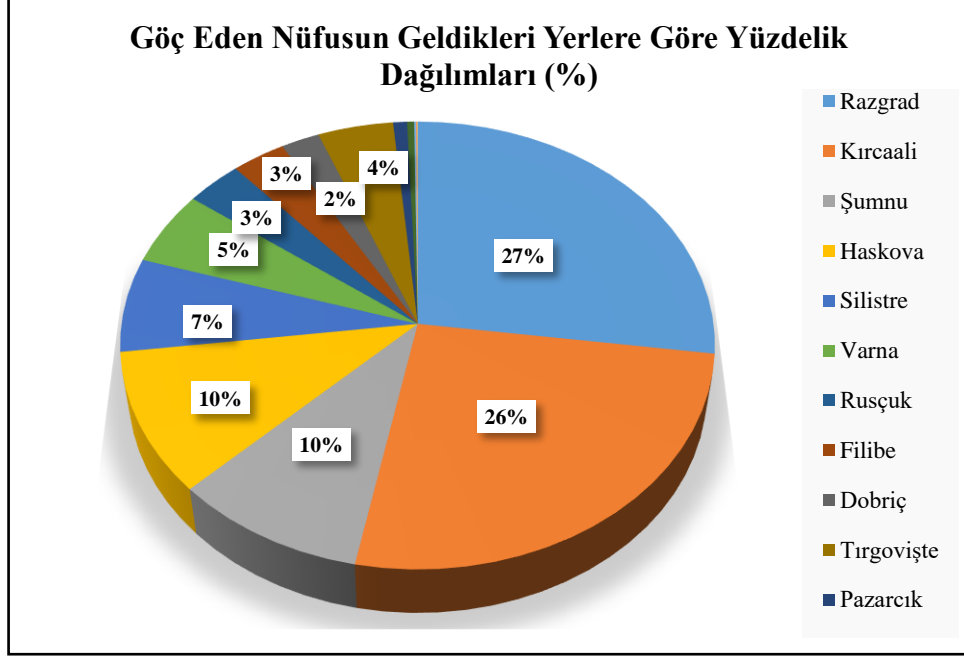
1989 yılının Haziran ayında başlayan kitlesel göç dalgası 22 Ağustos 1989 tarihinde sınırların yeniden kapatılmasıyla resmi olarak son bulmuştur. Bu süreçte yaklaşık olarak 350.000 Türk anavatanı olarak gördükleri Türkiye’ye göç etmiştir. Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türklerinin yaklaşık 150.000’i bir yıl sonra Bulgaristan’a geri dönmüştür.



**Fotograf 3:** Anavatana Geliş – İpsala Sınır Kapısı

**Kaynak:** 89 Forced Migration ET. 2020.

1990 yılı itibariyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçe tabi tutularak gelen göçmenlerin geldikleri bölgelere göre dağılımları şu şekildedir:



**Şekil 6:** 1989 Zorunlu Göçünde Türkiye'ye Gelen Nüfusun Bulgaristan'dan Geldikleri Bölgelere Göre Yüzdelerik Dağılımları

**Kaynak:** DPT, 1990.

Bulgaristan İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1960 – 1993 yılları arasında 469.146 kişi, 1989 zorunlu göçünde 214.902 kişi, 1993 yılına kadar ise yaklaşık olarak 140 bin Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiştir (Slaveykov, 2006, Akt. Yıldırım, 2018). Buna göre, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 – 1993 yılları arasında 354.902 kişi göç etmiştir.

<b>BULGARİSTAN HÜKÜMETİ AÇISINDAN 1989 ZORUNLU GÖÇÜNÜN NEDENLERİ</b>	<b>BULGARİSTAN TÜRKLERİ AÇISINDAN 1989 ZORUNLU GÖÇÜNÜN NEDENLERİ</b>
Türk nüfusunun artması ve demografik olarak gelecekte Bulgar nüfusu için tehlike oluşturması	Bulgar Komünist Partisinin ve Bulgaristan Hükümetinin sosyo – kültürel ve siyasal baskılarından kaçmak
Bulgaristan’daki Türk nüfusu azaltarak federal yapı girişimlerini önlemek	Bulgaristan hükümetinin Bulgarlaştırma politikasından kurtulup, Türk olarak varlığını sürdürmek
Türk milli ve dini değerlerin Bulgaristan’da yayılmasını engellemek	Yeniden Doğuş sürecini reddederek, Türk milli bilincine sahip olduklarını kanıtlamak
Bulgaristan’ın parçalanmasını önlemek	İsim değişikliğine rağmen bazı Türklerin etnik kökeninden dolayı işlerine son verilmesi
Bulgar milli bilincine kavuşamadıkları azınlıklardan kurtulmak	Türkiye’nin her an sınırları kapatabilecek olma ihtimali ve Bulgaristan’da kaldıkları takdirde Bulgar isimleriyle yaşamak zorunda kalacakları düşüncesiyle göç etme isteği
Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslararası alanda soydaşların haklarını savunması ve Türk hükümetinin Bulgar hükümetine “ <i>Bulgaristan Türklerinin göç etmesine izin ver</i> ” çağrısında bulunması	Bulgarların Türklere karşı ayrımcılık yapması, toplumsal olayların artmasından korkmak

**Tablo 6:** BKP / Bulgar Hükümeti ve Bulgaristan Türkleri Açısından 1989

#### Zorunlu Göçün Nedenleri

**Kaynak:** Atasoy E., 2011. “*Bizden Olan Ötekiler; Asimilasyon Kısacasında Bulgaristan Türkleri,*” Bursa.

1989 Zorunlu Göçü Osmanlı – Rus Savaşı’ndan bu zamana kadar geçen yaklaşık bir asırlık süre içerisindeki en büyük göç dalgasıdır. İlk göç hareketlerinin başladığı süreçten 1989 Zorunlu Göçü’ne kadar gelineen dönemde gerçekleşen göçlerin hiçbiri nitelik açısından önceki göçlerle benzerlik göstermemektedir. Bu dönemde göç eden Türkler, önceki göçlerde olduğu gibi Türkiye’deki akrabalarından referans alma ya da iki ülke arasındaki sözleşmeler gereği iskanlı göçmen kabul edilme hükümlerine uymamaktadırlar. Bu nedenle yeni bir yasal düzenlemeyle 1989 yılında göç edenlerin

vatandaşlığa alınma, iskan sorunlarının çözümüne yönelik işlemler hızlandırılmıştır. Göçmenlerin yerleşecekleri yerlere kadar ulaşmalarını sağlamak için Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları görevlendirilmiştir.

Yerleşme yeri seçiminde devletin yönlendirdiği yere gitmek koşulu yer almasına rağmen Türkiye’de akrabası olan göçmenlere akrabalarının yerleştikleri yerleri seçmelerine de olanak tanınmıştır.

<b>ŞEHİRLER</b>	<b>GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI</b>	<b>%</b>
İstanbul	84.255	30
Bursa	67.378	24
Tekirdağ	30.828	11
İzmir	25.489	9.1
Kocaeli	12.276	4.4
Eskişehir	9845	3.5
Kırklareli	7045	2.5
Ankara	5157	1.8
Balıkesir	4852	1.7
Manisa	3899	1.4
Diğer	30.035	10.7
<b>TOPLAM</b>	<b>281.059</b>	<b>100.0</b>

**Tablo 7:** 1989 Zorunlu Göçü ile Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Yerleştikleri Şehirler ve Yüzdelik Dağılımları

**Kaynak:** DPT, 1990.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇLERDE BURSA ŞEHİRİ'NİN YERİ VE ÖNEMİ

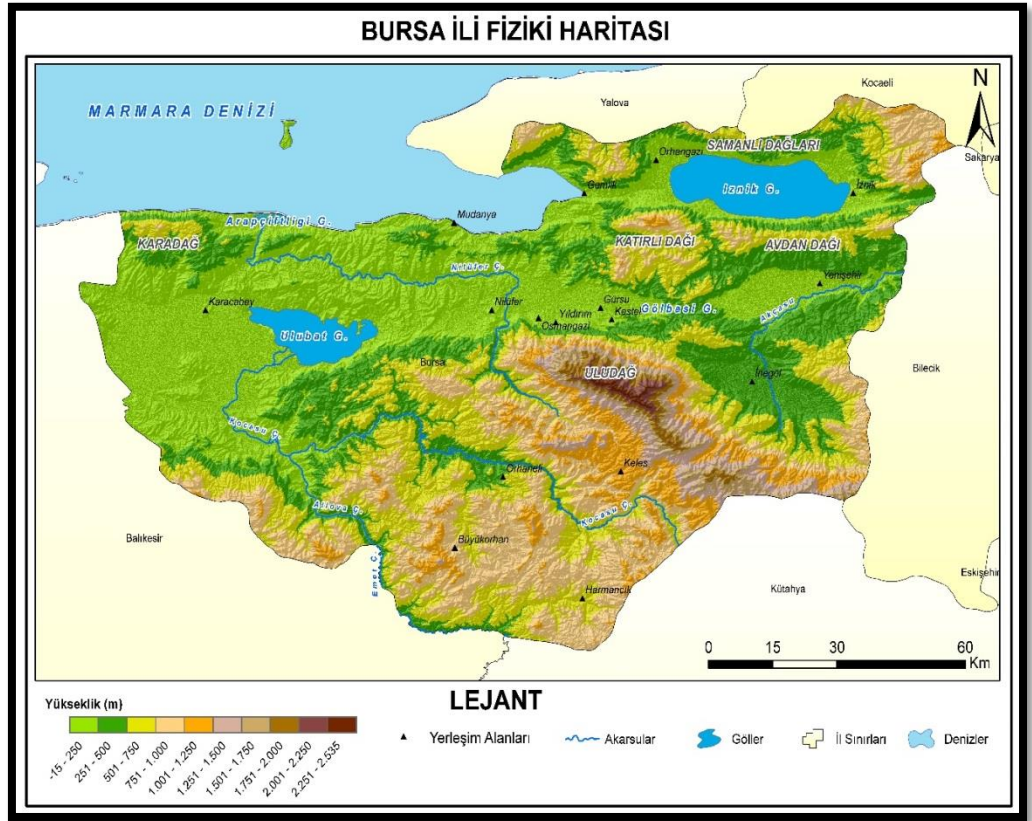
Bursa İli, Marmara Bölgesi'nin Güney Marmara Bölümü'nde 39 - 40° Doğu meridyeni ile 28 – 30° Kuzey paralelleri arasında yer alır. Kuzeyde İstanbul ve Kocaeli, doğuda Bilecik ve Sakarya, güneyde Kütahya ve batıda Balıkesir illeri ile çevrilidir. Bursa'da ilk şehirselleşmeler Uludağ'ın yamaçları boyunca kurulmuş, şehrin güneyinde yer alan Bursa Ovası'na doğru gelişim göstermiştir. Bursa ilindeki yüzey şekilleri farklılık göstermekle birlikte genel olarak birbirinden doğal eşiklerle ayrılmış alçak sahalardan yani ovaların en alçak yerlere yerleşmiş olan göllerin yani doğu batı uzanımlı yüksek sahalardan (dağlık alanlar), bu alçak sahalardan ile yüksek sahalardan arasında yer alan platoluk sahalardan il genelinde yayılım göstermektedir (Akay Ertürk, 2008).



Şekil 7: Bursa İli'nin İdari Haritası

Kuzeyde Samanlı Dağları ile güneydeki Katırlı ve Mudanya Dağları arasında, içerisinde İznik Gölü'nün de bulunduğu çukur alanlar yer alır. Doğu'da İnegöl ve Yenişehir Ovaları, iç kesimlerde Bursa Ovası, batıda Karacabey ve Mustafakemalpaşa Ovaları bulunmaktadır. Marmara Bölgesi'nin en önemli yükseltisi olan Uludağ, Bursa'nın en önemli yükseltisini meydana getirmektedir (Şekil 8), (Turhan, Vural ve Erdal 2013).

Bursa ili akarsu ağı açısından da zengin bir potansiyele sahiptir. Şehrin doğusunda yer alan sular Kocasu çayına karışarak Sakarya nehrine, batısındaki sular ise Susurluk nehrine dökülürler. Uludağ'ın güneyinden doğarak Bursa Ovası'na ulaşan Nilüfer Çayı da sularını Susurluk Nehrine ulaştırmaktadır. Bursa'da yer alan İznik ve Uluabat Gölleri şehrin diğer önemli su varlığını meydana getirmektedir. Bu göllerin yanı sıra Uludağ'ın yüksek kesimlerinde krater gölleri ve buzul gölleri, şehrin doğusunda ise Gölbaşı ve Yenişehir göletleri ile Orhaneli yakınlarında Doğancı Baraj Gölü şehrin önemli su potansiyellerini oluşturmaktadır (Turhan, Vural ve Erdal, 2013).



Şekil 8: Bursa İli Fiziki Haritası

Bursa İli Akdeniz ve Karadeniz iklimi arasında geçiş iklimine sahiptir. Kışların ılıman, yaz mevsiminin kurak geçtiği bir iklime sahiptir. Marmara Denizi'ne kıyısı olması nedeniyle ılıman bir yapıya sahip olan Bursa'nın yıllık ortalama sıcaklığı 14,6 °C'dir.

Bursa'nın tarımsal faaliyetler açısından da önemi büyüktür. Özellikle tarımsal üretime alternatif alan olan meyve ve sebze üretiminde Türkiye üretimi sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Meyve üretiminde nektarin önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Gemlik'te sofralık zeytin üretimi önemli bir pazar alanı oluşturmaktadır.

Şehirde çayır ve mera alanları çok geniş bir alan kaplamadığı için hayvancılık faaliyetleri intansif (modern/yoğun) yöntemlerle yapılmaktadır. Şehrin ekonomisine en fazla katkı sunan hayvancılık türleri; büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıktır. Sahip olduğu fiziki ve beşeri coğrafi potansiyeli şehrin nüfuslanmasında etkili olmuştur.

Bursa, kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede önemli nüfus hareketleri yaşayan bir yerdir. Şehrin nüfusunun artmasında Osmanlı Devleti'nin burada kurulması, İstanbul'a coğrafi yakınlığı, Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda toprak kaybetmesi sonucu daralan sınırlardan gelen göçmenlerin tercih ettiği bir yer olması, 1960'lı yıllardan sonra gelişen sanayisi ile birlikte önemli bir ticaret merkezine dönüşmesi ile nüfus hızla artış göstermiştir. Tüm bunların sonucunda, şehrin Bursa Ovası'na doğru genişlemesi verimli toprakların geri dönüşü olmayacak biçimde yok edilmesine neden olmuştur.

#### **4.1. Bursa'da Nüfusun Gelişimi**

Bursa Şehrinin nüfusu kurulduğu dönemden günümüze kadar geçen süreçte daima artış göstermiştir. Bursa nüfusunda en önemli nüfus artışı Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmesiyle yaşanmıştır. XVI. Yüzyılda Anadolu'da Celali Ayaklanmalarının başlaması Bursa'nın yoğun nüfus hareketlerine maruz kalmasına neden olmuştur. Bu dönemde Bursa nüfusu iki misli katlanarak yaklaşık olarak 60 bin dolaylarına yükselmiştir (Kaplanoğlu, 2014).

XV – XVI. Yüzyıllarda Bursa nüfusunun diğer şehirlere göre fazla olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerden bazıları, Bursa'nın İstanbul'a coğrafi yakınlığı, Osmanlı Devleti'nin eski yönetim merkezi olması, Osmanlı padişahlarının bazılarının mezarlarının burada bulunması, Bursa'nın sürgün merkezlerinden biri

olması, Bursa'nın İstanbul halkı için bir üretim merkezi haline dönüşmesi ve ipek üretim merkezi olması Bursa'nın önemli bir merkez olmasında etkili olmuştur. Tüm bu nedenler Bursa'da nüfusun yoğun ve daima artış eğiliminde olmasını açıklamaktadır (Sercan, 2017).

Bursa'daki ilk nüfus sayımı 1831 yılından önce yapılmıştır. Osmanlı Devleti ilk nüfus sayımını 1831 yılında yapmasına rağmen 1830 yılında İstanbul ve Bursa'da ilk nüfus sayımı denemeleri yapılmıştır. 1830 yılı nüfus sayımı verilerine göre, Bursa'da müslüman ve gayrimüslüm erkek sayısı 16.118 olarak kaydedilmiştir. Bu sayıya kadın nüfusu da eklediğimizde şehrin o döneme ait nüfusunun yaklaşık olarak 32.200 kişi olduğu tahmin edilmektedir (Demirel, 2014).

1831 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Bursa'da 10.532 müslüman, 5586 gayrimüslim nüfus yaşamaktadır. 1881/1882 – 1893 yılları arasında ise Bursa nüfusu 121.590'a ulaşmıştır (Karataş, 2006).

Yakın zaman dilimlerinde nüfus artışının bazen az bazen fazla olarak karşımıza çıkmasının nedeni o dönem koşullarına göre Bursa ve diğer illerin nüfus verilerine ait bilgilerin resmi olarak kayıt altına alınamamasına bağlıdır. Fakat Bursa'nın Osmanlı egemenliği altına girmesiyle daima şehirde müslüman nüfusu çoğunluğu oluşturmaktadır. Şehirde müslüman nüfusun artmasında özellikle 93 harbi ile Balkanlar'daki elden çıkan topraklarda yaşanan Türk ve Müslüman nüfusun bölgeye göç etmesi önemli bir etkiye sahiptir. 93 Harbiyle Anadolu'ya göç eden Türk ve Müslüman nüfusun bir kısmı Bursa'ya yerleştirilmiştir. Bu süreç 1989 Zorunlu Göçü ve sonrasında kadar devam etmiştir.

<b>KAZALAR</b>	<b>MÜSLÜMAN</b>	<b>REAYA</b>	<b>YAHUDİ</b>	<b>ERMENİ</b>	<b>TOPLAM</b>
Bursa (Merkez)	10.552	2159	627	2800	16.138
Atranos (Orhaneli)	4972	-	-	-	4972
Gemlik	2999	-	-	-	2999
Mudanya	1496	-	-	-	1496
İnegöl	5319	1498	-	-	6817
Yenişehir	3718	701	-	-	4449
Mihaliç (Karacabey)	5425	-	-	-	5425
İznik	3220	957	-	-	4177
<b>TOPLAM</b>	<b>37.701</b>	<b>5315</b>	<b>627</b>	<b>2800</b>	<b>46.443</b>

**Tablo 8:** 1881 Yılı Nüfus Sayımına Göre Bursa'da Vergi Vermekle Yükümlü Erkek Nüfus

**Kaynak:** "Bursa Ansiklopedisi", 1985., Cilt:1, Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. s.133., Bursa.

Osmanlı Devleti'nde 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımı vergi vermekle yükümlü olanları ve askerlik yapacak erkekleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiş olduğundan yalnızca müslüman ya da gayrimüslim erkek nüfus sayılmış, temettuat defterlerine kaydedilmiştir.

Bursa nüfusuna ait 1870 – 1875 yılları Hüdavendigâr Salnamelerine göre şehrin nüfusuna dair bilgiler şöyledir:

<b>KAZALAR</b>	<b>MÜSLÜMAN</b>	<b>GAYRİ MÜSLİM</b>	<b>TOPLAM</b>
Bursa (Merkez)	22.826	12.883	37.709
Gemlik	2258	3995	6253
Mudanya	1604	2699	4303
Tirilye	55	1660	1715
İnegöl	9277	3170	12.447
Yenişehir	6023	909	6932
Mihaliç (Karacabey)	6689	4573	11.262
Pazarköy (Orhangazi)	2045	5563	7608
Atranos (Orhaneli)	9759	-	9759
Kirmastı	-	-	-
<b>TOPLAM</b>	<b>60.356</b>	<b>35.452</b>	<b>95. 988</b>

**Tablo 9:** 1870 Yılı Hüdavendigâr Salnamelerine Göre Vergi Vermekle Hükümlü Erkek Nüfus

**Kaynak:** “Bursa Ansiklopedisi”, 1985., Cilt:1, Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. s.133., Bursa.

Osmanlı Devleti’nde 1831 ve 1870 yılları nüfus sayımlarında yalnızca erkek nüfus sayılmıştır. İki sayım arasındaki yaklaşık 40 yıllık zaman diliminde Bursa nüfusu iki kat artış göstermiştir. 1831 – 1870 yılları arasında nüfusun katlanma hızının bu kadar fazla olmasında 1854 yılında Kırım Savaşı’nın yaşanmasıyla Kırım ve Karadeniz çevresinden kitlesel olarak Türk ve Müslüman nüfusun Osmanlı topraklarına göç etmesi önemli bir etkindir. Ayrıca XIX. Yüzyılda Bursa’da atölye

tipi sanayi kuruluşlarının mevcudiyeti, burada yoğun bir iş gücü gereksinimini doğurmuş ve Bursa'nın nüfuslanmasında etkili olmuştur.

1870 yılı Hüdavendigar Salname verilerine göre şehrin kıyı kesimlerinde yer alan yerleşim alanlarında (Gemlik, Mudanya ve Tirilye) gayrimüslim nüfusun fazla olmasının nedeni deniz ticaretindeki başarılarından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bugünkü önemli bir turizm merkezi olan Tirilye'de Osmanlı Dönemi'ne ait bir kilisenin bulunması kıyılarda gayrimüslim nüfusun yoğunluk kazandığını gösteren önemli ayrıntıdır.

<b>KAZALAR</b>	<b>MÜSLÜMAN</b>	<b>GAYRİ MÜSLİM</b>	<b>TOPLAM</b>
Bursa (Merkez)	8938	6334	15.272
Gemlik	3595	3754	7349
Mudanya	3476	3602	7078
Tirilye	55	1660	1715
İnegöl	2720	2372	5092
Yenişehir	4085	1020	5105
Mihaliç (Karacabey)	5234	4235	9469
Pazarköy (Orhangazi)	2036	6900	8936
Atranos (Orhaneli)	9431	-	9431
Kirmastı	3367	680	4047
<b>TOPLAM</b>	<b>42. 937</b>	<b>30. 557</b>	<b>73. 494</b>

**Tablo 10:** 1875 Yılı Hüdavendigar Salmelerine Göre Vergi Vermekle Hükümlü Erkek Nüfus

**Kaynak:** "Bursa Ansiklopedisi", 1985., Cilt:1, Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. s.133., Bursa.

1875 yılı nüfus sayımında Bursa nüfusu, 1870 yılı nüfus sayımlarına göre azalış göstermektedir. 1854 Kırım Savaşı ile Kırım ve Karadeniz üzerinden gelen göçmenlerin Anadolu'nun farklı bölgelerine göç etmeleri ve deniz ticati ile uğraşan gayrimüslim nüfusun Akdeniz kıyılarına yönelerek Levanten olarak görev almaları bu dönemde Bursa nüfusunu azaltan en önemli nedenler arasında yer almaktadır.

ETNİK KÖKEN / DİN	MÜSLÜMAN		GAYRİ MÜSLİM		TOPLAM
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Türk	86.776	91.328	1119	3728	182.951
Rum	20.820	22.607	137	735	44.299
Ermeni	11.228	12.226	153	475	24.082
Katolik	162	150	1	12	325
Bulgar	177	204	-	57	438
Yahudi	1115	1184	60	89	2488
Protestan	153	133	40	12	338
Latin	4	6	-	-	10
<b>TOPLAM</b>	<b>120.475</b>	<b>127.838</b>	<b>1510</b>	<b>5108</b>	<b>254.931</b>

**Tablo 11:** 1885 Yılı Hüdavendigâr Salnamesine Göre Bursa'da Nüfusun Dağılışı

**Kaynak:** "Bursa Ansiklopedisi", 1985., Cilt:1, Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. s.133., Bursa.

1885 yılı nüfus sayımında Bursa'da 1870 yılı nüfus sayımlarına kıyasla nüfusun önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bu durumun önemli nedenlerinden biri ilk kez bu sayımda kadın nüfusun da kayıt altına alınmış olmasıdır. Ayrıca 1880'li yıllarda Bursa'da küçük sanayi işletmelerinin kurulması ve 1877 – 1878 Osmanlı Rus

Harbi ile Rumeli ve Balkanlar'da kaybedilen topraklardan gelen Türk ve Müslüman göçmenlerle Bursa nüfusunu hızla artmıştır.

<b>KAZALAR</b>	<b>İslam</b>	<b>Rum</b>	<b>Ermeni</b>	<b>Katolik</b>	<b>Protestan</b>	<b>Yahudi</b>	<b>TOPLAM</b>
Bursa (Merkez)	101.108	24.329	6613	776	313	3009	136.148
Mudanya	4861	13.329	3	-	-	-	18.193
Gemlik	12.797	7464	2895	-	-	-	23.156
Pazarköy (Orhangazi)	10.798	-	20.379	29	-	-	31.206
Mihaliç (Karacabey)	21.803	8380	905	-	52	80	31.220
Kirmastı	42.391	1.122	938	-	-	8	44.359
Atranos (Orhaneli)	42.975	-	-	-	-	-	42.975
<b>TOPLAM</b>	<b>236.733</b>	<b>54.624</b>	<b>31.633</b>	<b>805</b>	<b>365</b>	<b>3097</b>	<b>327.257</b>

**Tablo 12:** 1902 Yılı Hüdavendigâr Salnamesine Göre Bursa'da Nüfusun Dağılışı

**Kaynak:** "Bursa Ansiklopedisi", 1985., Cilt:1, Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. s.133., Bursa.

1902 yılı nüfus sayımlarına göre Bursa nüfusu artmaya devam etmiştir. 1885 yılından sonra da farklı nedenlerle şehir göç almaya devam etmiş ancak bu süreçte şehrin kısa süre içerisinde hızla nüfuslanmasının en önemli nedeni Bursa'nın Balkanlardan aldığı göçlerle ilişkilidir.

<b>YILLAR</b>	<b>TOPLAM NÜFUS</b>	<b>YILLAR</b>	<b>TOPLAM NÜFUS</b>	<b>YILLAR</b>	<b>TOPLAM NÜFUS</b>
<b>1927</b>	399.942	<b>1985</b>	1.324.015	<b>2009</b>	2.550.645
<b>1935</b>	442.760	<b>1990</b>	1.603.137	<b>2010</b>	2.605.495
<b>1940</b>	461.648	<b>2000</b>	2.150.571	<b>2011</b>	2.652.126
<b>1945</b>	491.899	<b>2001</b>	2.192.169	<b>2012</b>	2.688.171
<b>1950</b>	545.919	<b>2002</b>	2.231.582	<b>2013</b>	2.740.970
<b>1955</b>	598.898	<b>2003</b>	2.270.852	<b>2014</b>	2.787.539
<b>1960</b>	693.894	<b>2004</b>	2.311.735	<b>2015</b>	2.842.547
<b>1965</b>	755.504	<b>2005</b>	2.353.834	<b>2016</b>	2.901.396
<b>1970</b>	847.884	<b>2006</b>	2.396.916	<b>2017</b>	2.936.803
<b>1975</b>	961.639	<b>2007</b>	2.439.876	<b>2018</b>	2.994.521
<b>1980</b>	1.148.492	<b>2008</b>	2.507.963	<b>2019</b>	3.056.120

**Tablo 13:** 1927 – 2019 Yılları Arasında Bursa Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

Tabloya göre 1927 – 2019 yılları arasında Bursa nüfusu daima artmıştır. Bursa’da nüfusun hızla artmasının birçok farklı nedeni vardır. Bu nedenleri önemli toplumsal olaylara göre dönemsel olarak inceleyelim:

*1927 – 1945 yılları* arasındaki yaklaşık olarak 20 yıllık bir süre içerisinde meydana gelen değişimin en önemli nedeni Rumeli ve Balkanlar’dan gelen göçmenlerdir. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen ilk göçlerle gelen göçmenlerin Bursa’ya katkıları diğer kitlesel göç dönemlerinde şehre gelen göçmenlere kolaylık sağlamıştır. Göçlerle aktif nüfusun önemli bir potansiyele sahip olması Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk sanayi yatırımlarının buraya yapılması üzerinde etkili olmuştur. Bursa’da 1925 yılında İpek İş Fabrikası, 1937 yılında Gemlik’te Suni İpek Fabrikası ve 1938 yılında Merinos Yünlü Sanayii Müessesesi’nin kurulması göç hareketleri de hızlandırmıştır. İncelediğim bu dönemde II. Dünya Savaşı’nın (1938 – 1945) yaşanması hem ülke nüfusunda hem de Bursa nüfusunda nüfus artış hızının durgun bir süreç yaşaması üzerinde etkili olmuştur.

*1945 – 1960 yılları* arasındaki 25 yıllık süreçte Bursa nüfusu yaklaşık olarak 200.000 dolaylarında artış göstermiştir. Bu yıllar arasında Bursa’da sanayileşme sürecinin gelişerek devam etmesi şehrin iç göç alması üzerinde etkili olmuştur.

*1950 – 1960 yılları* arasında ülkemizdeki büyük şehirlerin nüfus artışında kırdan kente yönelen göçlerin önemi büyüktür. Ancak büyük şehirlere göç eden bireylerin kent yaşamına adapte olamamaları doğum oranlarının yüksek düzeyde seyretmesine neden olmuş, bu yıllar arasındaki nüfus artışının önemli nedenlerinden birini de doğal nüfus artışı meydana getirmektedir.

*1950 yılında* Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Göç Anlaşmasıyla Bursa Bulgaristan’dan göç almaya devam etmiş 1950 – 1952 yılları arasında 14.616 kişi şehre gelmiştir (Ağanoğlu, 2012).

Bursa’nın iç ve dış göçlere maruz kalmasında şehirdeki sanayileşme faaliyetlerinin önemli bir payı vardır. Sanayi kollarının gelişimine bağlı olarak farklı ekonomik faaliyet türleri de doğmuş, özellikle ticaret ve hizmet sektörleri yeni bir işgücü alanı olarak karşımıza çıkmıştır

*1960 – 1980 yılları* arasındaki 20 yıllık zaman diliminde Bursa nüfusu 1 milyon aşmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye’de ilk organize sanayi Bursa’da kurulmuş

ve şehirde nüfus patlaması yaşanmıştır. Gelişen sanayi ile birlikte Bursa diğer illerden de göç almaya başlamıştır.

1968 yılında Türkiye – Bulgaristan arasında “Yakın Akraba Göçü Anlaşması” imzalanmış, bu dönemde Bursa’ya Bulgaristan’dan 31.685 kişi göç etmiştir. Ancak *1960 – 1980 yılları* arasında Bursa’nın nüfuslanmasında en önemli etken ülke içerisinden iç göçlerdir. 1969 yılında Oyak Renault fabrikasının kurulmasıyla işgücüne duyulan gereksinim iç göçlerle sağlanmıştır.

Bursa, tarım sektöründe gereksinim duyduğu işgücünü yakın çevresinden karşılarken, sanayi ve sanayi ile birlikte gelişen hizmet sektöründe gereksinim duyulan işgücünü de uzak çevreden sağlamıştır (Çalışkan ve Akbulak, 2010).

<b>YILLAR</b>	<b>KADIN</b>	<b>ERKEK</b>
<b>1965</b>	376.449	379.055
<b>1970</b>	423.943	423.941
<b>1975</b>	471.133	490.506
<b>1980</b>	568.745	579.747

**Tablo 14:** 1965 – 1980 Yılları Arasında Bursa’nın Kadın ve Erkek Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

*1965 – 1980 yılları* arasında Bursa’da kadın ve erkek nüfus dağılımına baktığımızda 1970 yılına kadar cinsiyetler arası nüfus dağılımının dengeli olduğunu, *1975 – 1980 yılları* arasında ise erkek nüfusunun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Sanayi şehirlerinde daima erkek nüfusu kadın nüfusundan fazladır. Dolayısıyla Bursa’nın da bu dönemde yoğun olarak gelişen sanayi ile birlikte göç aldığı görülmektedir. Bursa’da bir yandan modern kent görünümüne kavuşurken diğer yandan geçekondulaşma süreci görülmüştür. En büyük kitlesel göçleri bu dönemde alan Bursa’da, yaşanan nüfus hareketliliğinin ardından iş bulma konusunda yaşanan zorluklar nedeniyle ekonomik sorunlarla da karşı karşıya kalınmıştır.

<b>YILLAR</b>	<b>KADIN</b>	<b>ERKEK</b>
<b>1980</b>	568.745	579.747
<b>1985</b>	654.881	669.134
<b>1990</b>	792.214	810.923
<b>2000</b>	1.060.580	1.064.560

**Tablo 15:** 1980 – 2000 Yılları Arasında Bursa'nın Kadın ve Erkek Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

*1980 – 2000 yılları* arasında Bursa'nın kadın ve erkek nüfusuna dair verilen tabloyu incelediğimizde yine erkek nüfusun kadın nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Bu durum sanayi şehirlerinin karakteristik özelliğidir. Bu dönemde de kadın nüfusu erkek nüfusundan azdır. Bursa'nın en fazla göç aldığı dönem bu yıllar aralığında gerçekleşmiştir.

*2000 – 2019 yılları* arasında nüfus yapısı önceki yıllara göre stabil bir karaktere bürünmüştür. Önceki yıllara göre nüfus artışı azalmış olmasına rağmen şehrin nüfusu tarihsel süreçte daima artmıştır. Bu dönemde sanayi kollarının gereksinim duyduğu işgücünden ziyade alanında uzman, vasıflı işgücüne ihtiyaç duyulmuş, bu dönem aralığında şehre gelen göçmenler daha çok hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli nüfus olmuştur.

**2019 YILI İTİBARI İLE BURSA'DA NÜFUSUN İLÇELER BAZINDA  
DAĞILIMI**

<b>İLÇELER</b>	<b>ERKEK</b>	<b>KADIN</b>	<b>TOPLAM</b>
<b>Büyükorhan</b>	4768	4898	9666
<b>Gemlik</b>	57.427	56.066	113.493
<b>Görsu</b>	47.425	46.363	93.788
<b>Harmancık</b>	3103	3281	6384
<b>İnegöl</b>	138.076	135.857	273.933
<b>İznik</b>	21.581	21.950	43.531
<b>Karacabey</b>	42.013	41.910	83.923
<b>Keles</b>	5918	6079	11.997
<b>Kestel</b>	34.160	34.044	68.204
<b>Mudanya</b>	47.671	49.960	97.631
<b>Mustafakemalpaşa</b>	50.379	50.740	101.119
<b>Nilüfer</b>	230.888	235.068	465.956

<b>Orhaneli</b>	9530	9857	19.387
<b>Orhangazi</b>	39.766	39.379	79.145
<b>Osmangazi</b>	439.958	436.090	876.048
<b>Yenişehir</b>	26.761	27.160	53.921
<b>Yıldırım</b>	331.532	326.462	657.994
<b>TOPLAM</b>		<b>3.056.120</b>	

**Tablo 16:** 2019 Yılı İlçeler Bazında Nüfus Sayımı

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

2019 yılı TÜİK verilerine göre, Bursa ilinin ilçeler bazında nüfus dağılımına ait tabloyu incelediğimizde Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer, İnegöl, Gemlik, Mustafakemapaşa ilçelerinin nüfusun yoğun olarak toplandığı yerleşim alanları olduğu görülmektedir. Bu ilçeler Bursa'nın kuruluşundan itibaren gerek Balkanlar'dan gerekse Anadolu'dan kitlesel göçlere maruz kalmış ve aldığı göçlerle büyüyüp gelişmişlerdir. Balkanlar'dan gelen göçmenlerin Bursa ili içerisinde mekansal dağılımları dikkate alındığında; Osmangazi, Yıldırım, İnegöl, ilçelerinde farklı göç dönemlerinde Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulan mahalleler mevcuttur. Gemlik, Mudanya ve İznik gibi ilçelerde ise mübadiller tarafından kurulan yerleşim alanları karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu ilçelerin diğer yerleşim alanlarına göre yoğun olarak nüfuslanmasında tarihsel süreçte aldığı iç ve dış göçler, merkeze ve sanayi alanlarına yakınlık gibi nedenler etkili olmuştur.

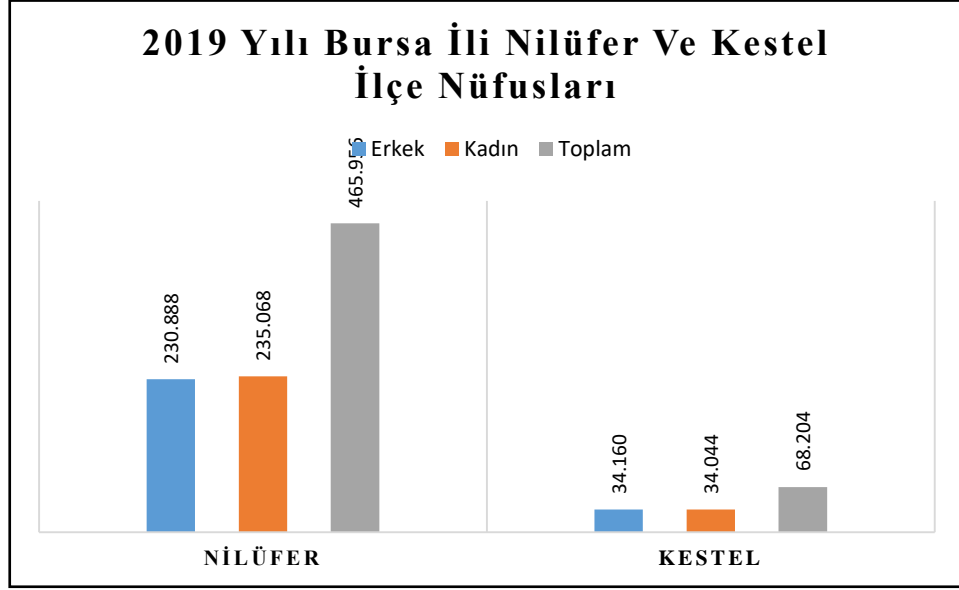
<b>İLÇELER</b>	<b>ERKEK</b>	<b>KADIN</b>	<b>TOPLAM</b>
<b>Nilüfer</b>	230.888	235.068	465.956
<b>Kestel</b>	34.160	34.044	68.204

**Tablo 17:** 2019 Yılında Nilüfer ve Kestel İlçelerinin Toplam Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

2019 yılı TÜİK verilerini incelediğimizde, bu iki merkez ilçenin toplam nüfuslarındaki Nilüfer ve Kestel ilçelerinin nüfusunda önemli bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Çalışma sahamızdaki bu farklılığın nedeni ilçelerin farklı coğrafi potansiyellere sahip olması ile yakından ilgilidir.

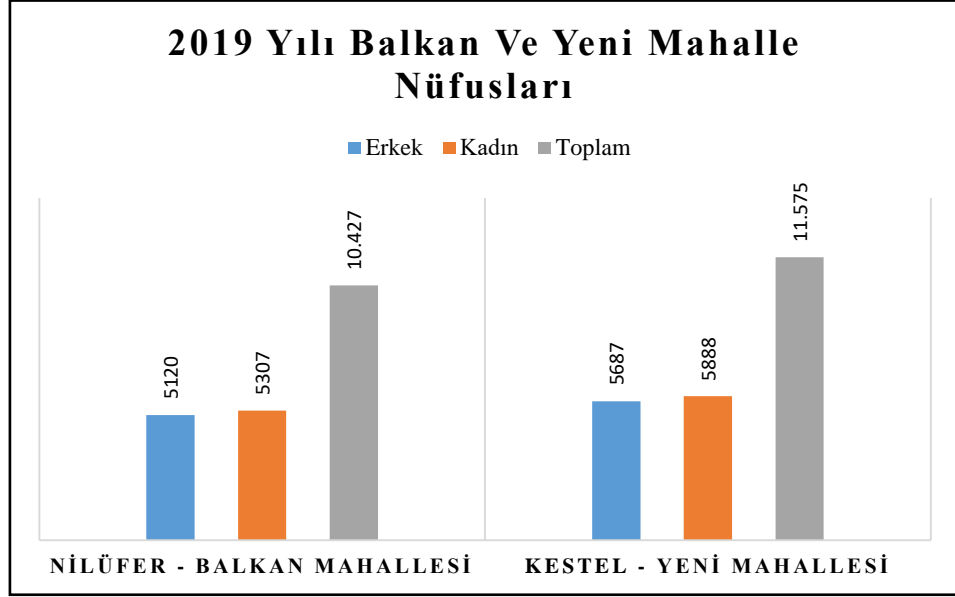
Bursa'nın merkez ilçelerinden biri olan Nilüfer İlçesi, Bursa şehrinin batısında yer almaktadır. Bursa şehri, doğal çevre özellikleri dolayısıyla kuzey yönünde yani Bursa Ovasına doğru batı yönünde yani İzmir yolu çevresinde genişleme imkanı bulmuştur. Çünkü yeryüzü şekilleri şehrin güneye doğru yani Uludağ yamaçlarına doğru belli bir yükseltiye kadar çıkabilmesine olanak vermektedir. Yine morfolojik özellikler Bursa şehrinin doğuya doğru genişlemesini kısıtlamaktadır. Çünkü Bursa Ovasını Yenişehir ve İnegöl Ovalarından ayıran doğal bir eşik bulunmaktadır. Bundan dolayı Bursa şehri Ankara Yolunun da geçtiği şehrin bu doğu bölümünde, belirli bir yere kadar genişleyebilmiştir. Araştırma konumuzu oluşturan Bursa şehrindeki Göçmen Konutları şehrin genişlediği ve dolayısıyla yoğun olarak nüfuslandığı Nilüfer İlçesinde yer alırken, Kestel Göçmen Konutları şehrin doğusunda yer alan Kestel İlçesinde yer almaktadır.



**Şekil 9:** 2019 Yılı Nilüfer ve Kestel İlçe Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

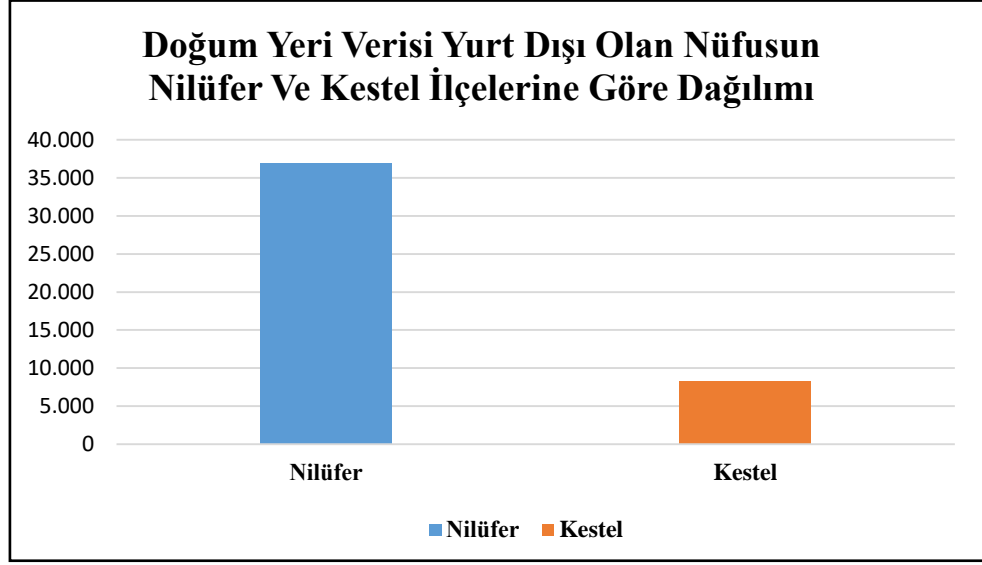
Göçmen Konutları, 1989 yılı Zorunlu Göçünün ardından göçmenlerin konut ihtiyacının karşılanması amacıyla ile ihtiyaca yönelik planlanmıştır. Nilüfer ilçesine bağlı Görükle Göçmen Konutları bugünkü Balkan Mahallesi sınırlarında 1994 yılında, Kestel Göçmen Konutları ise Yeni Mahallesi sınırları içerisinde 1993 yılında yerleşime açılmıştır. Göçmen Konutları'nın yer aldığı mahalleler göçlerle birlikte kurulan yeni yerleşim alanlarıdır. Yeni olmasının getirdiği avantaj ile gerek mekansal planlama gerekse çevre koşulları açısından hemen hemen her konuda iyi olanaklara sahiptir. Ancak Göçmen Konutları'nın ilk yerleşime açıldığı yıllarda kırsal bir görünüm arz eden bu alanlar, yaklaşık 30 yıllık bir sürede dönüşüme uğrayarak mahalle statüsüne kavuşmuştur. Her iki çalışma sahamızda da şehirselleşme üzerinde tarım ve sanayi kolları, nüfusun sayısal olarak gelişimi üzerinde ise aldığı iç ve dış göçler etkili olmuştur.



**Şekil 10:** 2019 Yılı Nilüfer İlçesi/Balkan Mahallesi – Kestel İlçesi/Yeni Mahallesi Nüfusu

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

Nilüfer ilçesi Balkan Mahallesi etnik açıdan daha homojen bir karakter özelliği gösterirken, Kestel ilçesi Yeni Mahallesi daha kozmopolit bir kültüre sahiptir. Balkan Mahallesi'nde Bulgaristan'ın Kırcaali iline bağlı Cebel ilçesinden göç eden 1989 göçmenleri yoğun olarak ikamet etmektedir. Ancak Kestel ilçesine bağlı Yeni Mahallesi'nde Göçmen Konutları burada olmasına rağmen yalnızca Bulgaristan göçmenleri değil Türkiye'nin farklı illerinden iç göçlerle bölgeye gelmiş göçmenlerin de mevcudiyeti gözlenmektedir.



**Şekil 11: Doğum Yeri Yurt Dışı Olan Nüfusun Nilüfer ve Kestel İlçelerine Göre Dağılımı**

**Kaynak:** TÜİK, 2019.

Doğum yeri yurt dışı olan nüfusun Nilüfer ve Kestel ilçelerine göre dağılımı incelendiğinde tabloda, 2019 yılı TÜİK verilerine göre Nilüfer ilçesinde 36.850 kişinin, Kestel ilçesinde ise 8290 kişinin yurt dışı doğumlu olduğunu görmekteyiz. Çalışma sahamızı oluşturan Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nın kurulduğu mahalleler, Türkiye'nin Bulgaristan'dan aldığı son kitlesel göç döneminde gelen göçmenlerin barınma ihtiyaçlarına yönelik oluşturulan yerleşim alanlarıdır. Dolayısıyla doğum yeri verisine göre bu ilçelerde yurt dışı doğumlu olanların önemli bir kısmı Bulgaristan göçmenlerini temsil etmektedir. Nilüfer'e bağlı Görükle Göçmen Konutları halkı kendine özgü bir sınır aşırı alan oluşturarak, Türkiye içerisinde temsili bir bir Bulgaristan organize etmiştir. Kestel ilçesindeki Kestel Göçmen Konutları halkı ise, iç göçlerle gelen yerli göçmenlerle kaynaşarak kültürlenme yaşamış, daha heterojen bir görünümün karşımıza çıkmasına neden olmuştur.

#### **4.2. Bursa Nüfusunda Göçlerin Yeri ve Önemi**

Bursa, aldığı göçlerle kurulmuş bir şehirdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun küçülmesiyle devletin egemenlik kurduğu her yerden göç alan kozmopolit bir kente dönüşmüştür. Şehir, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar devam etmekte olan "göç" olgusuna tanıklık etmiştir. Türklerden önce Bursa'da yaşayan Mysia ve Tyni'ler

Trakya'dan bu topraklara göç etmiş, ardından Türkler Orta Asya'dan, Ermeniler Kütahya'dan bölgede yerleşmişlerdir.

Göçler bireyler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir; göçe dair hikayeler göç sırasında ya da “göçmen” kimliğinin kazanılmasından sonra bireylerin anılarında yaşamaya devam etmektedir. Doğup büyüdüleri yerleri geride bırakıp, yeni topraklarda yeni başlangıçlar yapan göçmenlerin, yeni yaşamlarına uyum sağlama sürecinde edindikleri deneyimler Bursa için ayrı bir öneme sahiptir.

1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi ile başlayan göçlerin nedenini; sürgün, savaş ve istibdat politikaları oluşturmuş, Balkanlar başta olmak üzere Kafkaslardan ve Kırım'dan bölgeye bir çok kitlesel göç hareketi gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte Bursa'da dört büyük nüfus patlaması yaşanmıştır. Bunlardan ilki Bursa'nın fethi ile gerçekleşmiş, ardından XVI. yüzyıl başlarında Celali isyanlarından kaçan halkın Bursa'ya yerleşmeleriyle meydana gelmiştir. Bursa'da üçüncü nüfus patlaması, 1880'li yıllarda Ermenilerin ve 93 Harbi sonucu Balkanlardan aldığı göçlerle yaşanmıştır. Dördüncü ise, 1975 yılından sonra şehirde meydana gelen sanayileşme süreci ülkenin farklı coğrafi bölgelerinden buraya göçlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Bursa'nın nüfus sayımlarına baktığımızda 1955 yılında 129 bin kişiye, 1965 yılında 212 bin, 1975 yılında 360 bin ve 1985'te 612 bin kişiye ulaştığı görülmektedir. Şehrin nüfusu artmaya devam etmekte ve günümüz itibarıyla de şehrin nüfusu 3 milyonun üzerindedir.

XIX. yüzyılda Balkanlar'da milliyetçilik akımlarının etkisiyle ulus devlet olma fikri yaygınlaşmış böylece Osmanlı'dan ilk ayrılıklar başlamıştır. 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı ile Ruslar Balkanlar'da egemenlik kurmak için mücadele etmişler, panslavizm düşüncesiyle Bulgarlara destek vermişlerdir. Dönemin toplumsal ve siyasi olayları sonucunda Bulgarlar Türk ve Müslüman halka uyguladıkları baskı neticesinde bölgedeki Türk ve Müslüman nüfusun Anadolu'ya göçü gerçekleşmiştir. Gelen göçmenlerin ilk yerleştikleri yerlerden biri Bursa olmuştur.

Osmanlı müslüman nüfusun az olduğu vilayetlerde müslüman nüfusu arttırmak için Rumeli'den gelen göçmenleri düzenli bir iskan politikası izleyerek yerleştirmiştir. Balkanlarda da etkisi görülen milliyetçilik akımlarından dolayı Osmanlı Devleti Anadolu'da gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu yerlere azınlıkların hak talebinde

bulunmalarını önlemek amacıyla Balkanlardan gelen göçmenleri bu bölgelere yerleştirmiştir.

<b>Vilayetler Ve Bazı Sancaklar</b>	<b>Göç Eden Kişi Sayısı</b>	<b>Vilayetler Ve Bazı Sancaklar</b>	<b>Göç Eden Kişi Sayısı</b>
Aydın (İzmir ve Manisa dahil)	104.879	Edirne (Kırklareli ve Tekirdağ dahil)	95.267
Hüdavendigâr	14.993	Karesi (Balıkesir)	10.689
Sivas	7769	Halep	7552
Ankara	7196	Eskişehir	6534
Adana	6513	Konya	6120
Çatalca	5393	İzmit	4868
Kayseri	4415	Maraş	3617
Biga	2903	(Canik) Samsun	2786
Suriye	2291	Menetşe (Muğla)	615
Karahisar (Afyon)	201	Bolu	185
Kastamonu	184	Mamuretülaziz (Elazığ)	175
<b>TOPLAM</b>		<b>297.737</b>	

**Tablo 18:** 1912 – 1915 Yılları Arasında Balkanlardan Gelen Göçmenler ve Yerleşim Alanları

**Kaynak:** Aġanođlu, Y., 2012. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi: Göç” İz Yayıncılık, İstanbul.

Yukarıdaki tabloya göre, Aydın ve Edirne vilayetleri, Balkanlara coğrafi olarak daha yakın bir konumda olması nedeniyle göçmenlerin ilk olarak yerleştiği alanlardır. Edirne kara ulaşımı, Aydın ise deniz ulaşımı açısından öne çıkmaktadır. Bursa, Bilecik, Kütahya (Hüdavendigâr) Balkanlardan göç eden muhacirlerin yoğun olarak yerleştiği bir diğer önemli mekandır. Bursa göçmenlerin Balkanlarda yaşadıkları bölgelerdeki ekonomik faaliyet türlerini sürdürebilecekleri olanaklara sahip bir alan olması dolayısıyla ön plana çıkmaktadır. Bursa ovasının verimli toprakları, tarımsal üretimin sürdürülebilir olması üzerinde etkilidir. Bu nedenle Bursa göç merkezi haline dönüşmüştür.

1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı ile başlayan nüfus hareketleri uzun bir döneme yayılmıştır. 1989 Bulgaristan Zorunlu göçüne kadar belli aralıklarla devam etmiştir. Yaklaşık olarak 200 yıl gibi bir zaman diliminde devam eden bu kitlesel nüfus hareketlerinin her evresinde Bursa önemli bir role sahiptir.

Osmanlı Devleti döneminde son nüfus sayımı 1914 yılında yapılmıştır. Bu sayıma göre Hüdavendigâr'da yaklaşık 475.000 Müslüman, 75.000 Rum, 59.000 Ermeni, 5000 Yahudi bulunmaktadır. Bursa nüfusu daima bir artış eğilimindedir.

<b>ŞEHİR</b>	<b>GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI</b>	<b>ŞEHİR</b>	<b>GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI</b>	<b>ŞEHİR</b>	<b>GÖÇ EDEN KİŞİ SAYISI</b>
Adana	7628	Edirne	49.336	Malatya	76
Afyon	1045	Elaziz	1452	Manisa	13.829
Aksaray	3286	Erzincan	97	Mardin	0
Amasya	3673	Erzurum	1095	Maraş	1132
Ankara	1779	Eskişehir	2441	Mersin	3330
Antalya	4702	Giresun	596	Muğla	4045
Artvin	46	Gümüşhane	596	Niğde	15.671
Aydın	6484	Gaziantep	811	Ordu	1123
Balıkesir	37.088	Hakkari	145	Rize	0
Bayazıt	2856	İçel	1000	Samsun	22.579
Bilecik	4126	Isparta	1096	Siirt	0
Bitlis	2329	İzmir	30.095	Sinop	1189
Bolu	194	İstanbul	35.487	Sivas	4892

Burdur	432	Kars	2512	Ş.Karahisar	5779
Bursa	34.148	Kastamonu	769	Tekirdağ	30.243
Cebelibereket	2718	Kayseri	6703	Trabzon	404
Çanakkale	10.856	Kırklareli	27.254	Tokat	8209
Çankırı	0	Kırşehir	193	Urfa	1
Çorum	1575	Kocaeli	20.740	Van	275
Denizli	2459	Konya	5020	Yozgat	32
Diyarbakir	298	Kütahya	1855	Zonguldak	1241
<b>TOPLAM</b>			<b>431.065</b>		

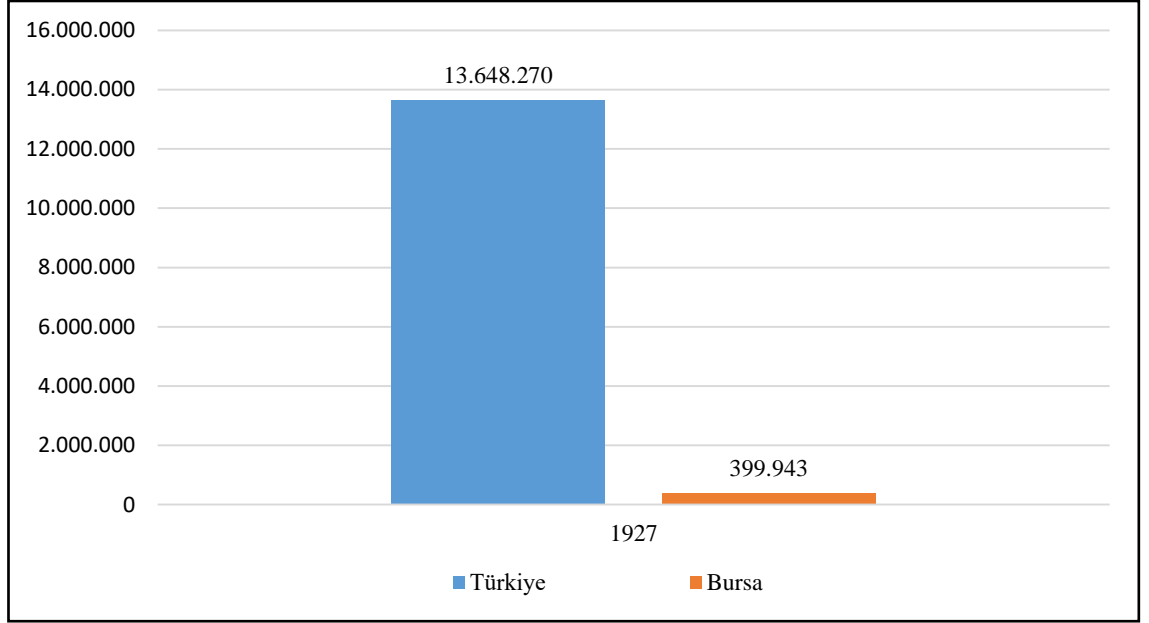
**Tablo 19:** 1921 – 1927 Yılları Arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye İlk Göçler

**Kaynak:** Carthy, M. J., 1998. “Müslümanlar Ve Azınlıklar - Osmanlı Anadolu’sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu,” Çeviri Umar B., İnkılap Kitapevi, s.195., İstanbul.

Tabloya göre Bursa nüfusunun 1921 – 1927 yılları arasında yaşanan göçlerle artmaya devam ettiği görülmektedir. Bursa’da kısa süre içerisinde nüfusun hızla katlanmasının nedenini aldığı göçler oluşturmaktadır.

Bursa’da nüfusun gelişimi Osmanlı Dönemi’nde başlamış olmasına rağmen esas gelişimini Cumhuriyet döneminde gerçekleştirmiştir. Günümüzde Bursa nüfusu artmaya devam etmektedir. Cumhuriyet Döneminde ilk nüfus sayımı 1927 yılında

yapılmıştır. Bu sayımda Türkiye'nin nüfusu 13.648.270 kişi olarak kaydedilmiş iken, 1927 yılında Bursa ilinin nüfusu 399.942'dir.



**Şekil 12:** 1927 Yılı Türkiye ve Bursa Nüfus Sayım Sonuçları

Grafikte 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, Bursa nüfusu Türkiye nüfusunun %3'lük dilimini oluşturmaktadır. Savaştan yeni çıkan bir ulusun toplam nüfusunun %3'ünü bünyesinde bulundurması şehrin göçlerle gelişim gösterdiğinin kanıtını sunmaktadır.

### **4.3. Göçmen Sayısının Zamansal Dağılımı**

#### **4.3.1. 93 Harbi İle Bursa'ya Gelen Göçmenler**

1876 – 1894 yılları arasında 512.343 erkek, 502.672 kadın olmak üzere 1 milyonun üzerinde göçmen “muhacir komisyon defterine” kaydedilmiştir. Mahalli göçmen iskan komisyonları, bu göçmenleri mevcut yerleşim yerlerindeki boş arazilere yeni mahalle ve köyler kurarak iskanlarını sağlamışlardır.

1877 – 78 Osmanlı - Rus Savaşı'nda Rusların ve Bulgarların Balkanlar'daki izledikleri politika sonucu Türk ve Müslüman halkın büyük bir çoğunluğu Anadolu'ya sevk edilmek üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Bu dönemde İstanbul'a gelen 495.339 kişinin 162.028'i Hüdavendigâr'a yerleştirilmiştir (İpek, 1994).

Berlin Anlaşması ile Doğu Rumeli adını alan bölgeden 1 milyona yakın Türk göçe zorlanmıştır. 1883 yılında üç aylık süre içerisinde 200 bin göçmen Türkiye'ye göç etmiştir. 1886 – 1890 yılları arasında 75 bin, 1893 -1902 yılları arasında 70 bin göçmen Hüdavendigar'a gelmiştir (Toğrol, 1989).

Bursa'da 1880'li yıllarda Doğu'dan Ermeni göçleri ile 1877 – 78 Osmanlı Rus harbi sonucu Rumeli ve Balkanlardan yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. 1883 nüfus sayımı ile 1903 nüfus sayımı arasında Hüdavendigar'da 251.990 kişilik bir fark vardır ve bu fark göçlerle meydana gelmiştir (Kaplanoğlu, 2013).

1890'lı yıllara gelindiğinde Bursa'ya gelen göçmen sayısı 81.253 kişiye ulaşmıştır. Bu göçmenlerin 26.263'ü Rumeli, 9215'i Çerkez ve 29.886'sı da muhacir olarak iskan edilmiştir. Ayrıca 1877 – 1891 yılları arasında 162.028'i İstanbul'dan olmak üzere Hüdavendigar'a gönderilmiş, bunun sonucunda bölgedeki nüfus artışı ülke nüfusunun üzerine çıkmıştır.

#### **4.3.2. 1912 – 1920 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Balkan Göçmenleri**

1912 – 1913 Balkan Savaşları sonucunda 200 bini Bulgarlar tarafından olmak üzere Balkanlardan yaklaşık 400 bini aşkın Türk Anadolu'ya göç ettirilmiştir (Toğrol, 1989). 1912 – 1913 yılları arasında Balkanlardan 117.352 kişi göç etmiş iken, 1920 yılında Balkanlardan göç eden kişi sayısı 413.922'ye ulaşmıştır.

1912 yılında Edirne, Tekirdağ, Silivri, Büyükçekmece çevresine gelen göçmenlerin yaklaşık 4 bin kadarı Bursa'ya gönderilmiştir. Ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya gönderilen göçmenlerden yalnızca iki gün gibi kısa bir zaman diliminde 1500 göçmen Bursa'ya gelmiştir. Hikmet gazetesinde 1912 yılı Kasım ayında Bursa'ya gelen göçmen sayısının toplam 8 bin kişinin üzerinde olduğunu belirten bir haberi yayınlamıştır. Bir başka kaynağa göre ise aynı yıl Bursa'ya 18 binin üzerinde göçmen geldiği belirtilmiştir (Kaplanoğlu, 2013).

Bursa Havalisi Coğrafisi isimli eserde, Bursa'da 1927 yılında 81.265 göçmenin yerleştirildiği ifade edilmiştir. Bu sayı Balkan göçmenleri ve Mübadele göçmenlerinin ortak sayısını oluşturmaktadır.

### **4.3.3. Mübadele Döneminde Bursa Nüfusu**

Mübadele döneminde hem Türkiye'ye hem Bursa'ya ne kadar göçmen geldiğine dair net veriler bulunmamakla birlikte resmi kaynaklardaki veriler farklılık göstermektedir. Türkiye'den Yunanistan'a giden 1.5 milyon Rum'a karşılık, Türkiye'ye Yunanistan'dan yaklaşık 500.000 Türk gelmiştir (Arı, 1995). Bir ülkedeki toplam nüfus miktarını ve nüfus artış oranını dış göçler belirlemektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında mübadele ile Yunanistan'dan gelen mübadiller ülkemizde nüfus artışı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Sertkaya, & Bostan, 2019).

Bursa Havalisi Coğrafisi adlı kitapta: "Bursa'ya Mübadele döneminde gelen göçmenlerin sayısı hakkında net bilgi yoktur." ifadesi yer almasına rağmen yine aynı kaynakta Türkiye'deki mübadele göçmenlerinin büyük bir kısmının Bursa'ya yerleştiği belirtilmiştir.

1925 yılına ait bir belgeye göre, Türkiye'ye mübadele ile 1924 yılına kadar gelen göçmenlerden 26.204'ü Bursa'ya iskan edilmiştir (İpek, 1999).

Kaplanoğlu'na göre ise; 1912 – 1930 yılları arasında yalnızca Bursa merkezde 56 bin göçmen bulunmaktadır.

Mübadele döneminde Bursa'ya gelen göçmenlerin bir kısmı Kütahya ve Afyon'a göç etmiş, bu nedenle mübadele yıllarına ait göçmen sayısı hakkındaki bilgiler kaynaklara göre farklılık arz etmektedir. Ancak sahip olduğumuz bilgiler doğrultusunda mübadele yıllarında Bursa'ya 30 – 40 bin dolaylarında göçmen gelmiştir.

### **4.3.4. 1950 – 1951 Bulgaristan Göçmenleri**

1950 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan göç anlaşması sonucu çok sayıda göçmen Türkiye'ye göç etmiştir. gelen göçmenlerin en büyük kısmı Bursa'ya yerleşmiştir. 1950 yılında 3000, 1951 yılında ise Bursa'ya gelen göçmen sayısı 13 bin kişiye ulaşmıştır.

Birçok kaynakta 1951 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin en çok Bursa'ya yerleşim gösterdiklerini ifade etmektedir. Gemlik ve Mudanya'ya gelen göçmenler Bursa merkeze yönlendirilmiştir. Burada akrabası olan göçmenler akrabalarının yanlarına, diğer göçmenler ise şehirdeki misafirhanelerde geçici olarak yerleştirilmişlerdir.

1950 – 1958 yılları arasında Bursa'ya 3108 aile yerleşmiştir. Bu sayı Türkiye'deki en büyük iskan sayıdır (Arı, 1960).

1935 yılında Bursa nüfusunun %17,4'ü, 1955 yılında Bursa nüfusunun %10,5'i başka bir ülkede doğmuştur. 1950 – 1955 yılları arasında Bulgaristan ile yapılan göç anlaşmasından sonra Bursa'ya 15.137 göçmen iskan edilmiştir.

#### **4.3.5. 1968 – 1978 Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması**

1924 – 1968 yılları arasında Türkiye'ye toplam 1.232.199 göçmen gelmiştir. Gelen göçmenlerin yaklaşık 400 bin kadarını mübadele göçmenleri meydana getirmektedir.

1968 – 1978 yılları arasında Türkiye – Bulgaristan Yakın Akraba Göçü Anlaşması neticesinde 116.521 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göç ile parçalanmış aileler birleştirilmiştir.

1968 – 1978 yılları arasında gelen göçmenlerle birlikte, ülkeye gelen göçmenlerin sayısı 500 bini aşmıştır. 1923 – 1933 yılları arasında 101.507, 1934 – 1944 yılları arasında 115.288, 1945 – 1960 yılları arasında 160.766, 1966 – 1980 yılları arasında 130.000 kişi olmak üzere toplam 507.561 kişi Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980 yılına kadar geçen zaman diliminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir.

1951 – 1988 yılları arasında göçmenlerin en çok yerleştiği yerlerin ilk sırasında Bursa yer almaktadır. Bu dönemde gelen göçmenlerin 46.301'i Bursa'ya yerleşmiştir. Göçmenlerin 8335'i aile, 31.685'i bireysel olarak göçe katılmışlardır (Konukman, 1990).

1973 yılı yılılığına göre 1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılan Yakın Akraba Göçü Anlaşması sonucunda 1969 – 1972 yılları arasında Bursa'ya 2002 aile, 7820 kişi ise serbest göçmen olarak iskan edilmiştir (Kaplanoğlu, 2013).

#### **4.3.6. 1989 Bulgaristan Zorunlu Göçü**

1989 yılında sınırların açılmasıyla beraber Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 313 bine ulaşmıştır (Toğrol, 1989). Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti göçmenlere vize uygulamasını kaldırmış, Bulgaristan 2 Haziran 1989 tarihi itibarıyla yüzbinlerce Türk'ü sınır dışı etmiştir. 1989 yılı Ağustos ayına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye

gelen vizesiz göçmen sayısı 311.862 kişiyi bulmuştur. Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'ye göç edenlerin mallarına el konulacağını ve tüm sosyal haklarının kaybedileceğini açıklamıştır (Doğan, 1990).

1989 – 1991 yılları arasında 360 bini vizeli, 50 bini de vizesiz olmak üzere yaklaşık 410 bin göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Gelen göçmenler Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından 51 ile dağıtılmıştır. Bu dönemde % 24,9'luk oran ile göçmenlerin en fazla iskan edindiği yerlerin başında yer almaktadır. 1989 zorunlu göçü ile Bursa'ya yerleşen göçmen sayısı 52.997'dir.

1989 Ağustos ayı itibariyle Bursa'ya gelen göçmen sayısı kontrolden çıkıp 90 bini bulmuş, 21 Ağustos 1989 tarihinden sonra Bursa'ya yönelen karayolları göçmenlere kapatılmıştır (Bursa Hakimiyet Gazetesi, 1989, 22 Ağustos).

Bursa'ya yerleşme konusunda göçmenlerin yoğun talepleri olmasına rağmen Bursa'da akrabaları olmayan göçmenler devlet tarafından farklı illere gönderilmişlerdir. Bu dönemde Bursa'ya gelen göçmen sayısının 90 – 100 bin dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. 1989 zorunlu göçü ile gelen göçmenlerin iller bazında oransal dağılımı; %27,2 Bursa, %18 Tekirdağ, %14,6 Edirne, %14,2 Kocaeli, %10,9'u İstanbul'a olmak üzere iskan olmuşlardır.

1989 zorunlu göçü ile Türkiye'ye en çok göç Bulgaristan'ın Razgrad (57.623) ve Kırcaali (55.151) illerinden gelmiştir.

<b>BULGARİSTAN GÖÇMENLERİNİN GELDİKLERİ İLLER</b>	<b>GÖÇMEN SAYISI</b>
Razgrad	57.623
Kırcaali	55.151
Haskova	21.772
Şumen	20.543
Silistre	14.428
Varna	11.667
Tırgovişte	9553
Ruşuk	7128
Plovdiv	6829
Tolbuhin	4887
Pazarcık	1775
Burgaz	896
Sliven	232
Gabrovo	141
Veliko Tırnovo	48
Plevne	35
<b>TOPLAM</b>	<b>212.688</b>

**Tablo 20:** 1989 Zorunlu Göçü İle Göç Eden Türklerin Geldikleri İller

**Kaynak:** Kaplanoğlu R., & Kaplanoğlu O., 2013. “Bursa’nın Göç Tarihi,” Bursa.

#### 4.4. Göçmen Sayısının Mekansal Dağılımı

##### 4.4.1. 93 Harbi İle Bursa'ya Gelen Göçmenler

Bursa, Rumeli ve Anadolu'dan aldığı göçlerle kurulup gelişim gösteren bir şehirdir. 93 harbi olarak da adlandırılan 1877 – 1878 Osmanlı Rus Savaşı ile Balkanlar ve Kafkasya'daki Türk ve Müslüman nüfus Anadolu'ya yönelmiş, gelen göçmenlerin önemli bir kısmı Hüdavendigâr'a yerleştirilmiştir. Anadolu'ya gelen göçmenlerin %34'ü bir başka ifade ile 162.028'i Hüdavendigâr'a iskan olmuştur. 93 Harbi ardından Rumeli ve Balkanlar'dan gelen göçmenler Devlet Vapur İşletmesi dairesine bağlı Şerefsan isimli vapurla Gemlik ve Bandırma iskelelerine getirilmişlerdir. 1879 yılına kadar Rumeli ve Balkanlar'dan Anadolu'ya 275 bin göçmen gelmiş, bu göçmenlerin 54.898'i yerleşim yeri olarak Hüdavendigâr vilayetini tercih etmiştir (İpek, 1994).

Bursa şehri, 93 Harbiyle doğudan ve batıdan yoğun göç dalgasına maruz kalmıştır. 93 Harbi ile Bursa'ya 4614, Mihaliç'e 695, Kirmasti'ye 939, Gemlik'e 227, Pazarköy'e 108 göçmen yerleştirilmiştir (Doğan, 1990). 1887 yılına ait Salnameye göre bu yıla kadar gelen göçmenlerin detaylı sayısı ve yerleştikleri yerlere dair bilgiler şöyledir:

GÖÇMENLERİN BURSA'DAKİ YERLEŞİM YERLERİ	YERLEŞEN KİŞİ SAYISI
Mustafa Kemal Paşa	16.197
Karacabey	13.310
Gemlik	3873
İnegöl	3712
İznik	2088
Yenişehir	1691
<b>TOPLAM</b>	<b>40.771</b>

**Tablo 21:** 1887 Salnamesine Göre Göçmenlerin Bursa'daki Yerleşim Alanları

**Kaynak:** Kaplanoğlu R., & Kaplanoğlu O., 2013. "Bursa'nın Göç Tarihi," Bursa.

1880'li yıllarda yalnızca Rusçuk'tan yaklaşık 30 bin göçmen gelmiştir. Bu dönemde Bursa'ya Kazan'dan gelenler Mollaarap'a, Pomaklar ve Kırım'dan göç edenler Alacahırka'ya, Batum'dan gelen göçmenler ise Yıldırım'a yerleşmişlerdir.

1880'li yıllarda yaşanan kitlesel göçler sonucu Bursa merkezde 18 yeni köy ve 15 yeni mahalle kurulmuştur. Rumeli ve Balkan göçmenlerinin yerleşim yerlerine göre dağılımı şöyledir: Rusçuk mahallesine 323, Selimiye'ye 703, Vidin'e 160, Demirtaş'a 234, Deveciler'e 143, Kanberler'e 63, Tırnavo'ya 103, Cuma – i Cedid Mahallesine 190 kişi iskan edilmiştir (Kaplanoğlu, 2013).

Yenişehir'de kurulan köylerin büyük bir kısmı Bulgaristan göçmenlerine aittir. Burada göçmenlerin kurduğu köyler: Aydoğdu, Hisariye, Hayniye, Mecidiye, Kirazlıyayla, Süleymaniye, Selimiye, Cedid, Bayır, Fethiye, Hamidiye, Osmaniye, Mahmudiye, Orhaniye, Seymen, Yıldırım ve Kalepınarı yerleşim yerleridir (Kaplanoğlu, 2013).

1909 yılına ait bir kaynağa göre, Bursa'da Işıklar çevresinde yer alan Hayriye Mahallesi, Mollaarap, Vefikiye Mahallesi, Şükranıye, İclaliyei Selimiye, Seyidnasır, Mecidiye, Çobanbey ve Namazgah çevresinde yer alan Balabağ Mahallesi, Rusçuk ve İntizam 93 harbi sonucunda Rumeli'den gelen göçmenler tarafından kurulmuştur (Kaplanoğlu, 2013).

#### **4.4.2. 1912 – 1920 Yılları Arasında Bursa'ya Gelen Balkan Göçmenleri**

1912 – 1920 yılları arasında Balkan göçmenlerinin iskanı Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle yapılamamıştır. Balkan Savaşı sonucunda Yunanistan, ülkesindeki Türk ve Müslüman halka ev ve mallarını bırakarak, Anadolu'daki herhangi bir yere göç etmeleri için baskı uygulamıştır. Bu dönemde gelen göçmenler öncelikle Bursa'daki cami, medrese, han, hamam gibi yerlere geçici olarak yerleştirilmişlerdir.

Osmanlı devleti göçmenlerin sorunları takip etmek için farklı dönemlerde Göçmen Komisyonları oluşturmuştur. Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından Göçmen Komisyonlarına bağlı olarak İzmit, Bandırma, Gemlik ve Mudanya'da temsilciler bulunmasına karar verilmiştir. 1892 yılında Orhaneli, Yenişehir, 1899'da Karacabey,

1903'de de İnegöl'de Göçmen Komisyonları kurulmuş, komisyonlarda Türk, Rum ve Ermeni üyeler de yer almıştır. Bu dönemdeki göçlerin yalnızca Rumeli ve Balkanlardan değil aynı zamanda Ermenistan ve Yunanistan'dan da göç aldığı görülmektedir. Balkan Savaşları'nın ardından I. Dünya Savaşı'nın başlaması, bu dönemde göçmenler için alınan önlemlerin sonuçsuz kalmasına neden olmuş göçmenler iskan edilememiştir. 1915 yılında Ermenilerin Suriye'ye göç ettirilmesiyle Ermeni'lerden kalan köylere Balkan göçmenleri geçici olarak yerleştirilmiştir (Kaplanoğlu, 2013).

Göçmen Komisyonları göçmenlerin iskanı için boş arazi ve çiftlikleri araştırmış, Başköy'de 300 dönümlük sahihsiz arazinin göçmenlere tahsis edilmesi için gerekli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu dönemde Balkan göçmenlerinin küçük gruplar halinde gelmeleri nedeniyle gruplar farklı köylere dağıtılmış, göçmen köyü kurulamamıştır.

1915 yılında tehcir ile Ermenilerin Suriye'ye göçürülürken, kıyı kesimlerde yaşayan Rumlar da Anadolu'ya gönderilmiştir. Boşalan yerleşim alanlarına göçmenler devlet tarafından iskan edilmiştir. Tehcir ile Suriye'ye göç eden Ermeniler 1918 yılında çıkan bir kararname ile Bursa'ya geri dönmeye başlamışlar ancak bu bölgeye Balkan göçmenlerinin yerleştirildiğini gördüklerinde farklı sorunlar da beraberinde gelmiştir.

#### **4.4.3. Mübadele Göçmenlerinin Mekansal Dağılımı**

Bursa'ya iskan edilecek mübadiiler öncelikle Mudanya iskelesine getirilmişlerdir. Burada kurulan iskan memurluğunda göçmenlere nüfus cüzdanı niteliğinde belgeler düzenlenmiştir. Bu belgelerde göçmenlerin yaşları, aile bireylerinin isimleri, ne zaman, nereden, kaç kişiyle birlikte göç ettiklerine dair bilgiler yer almaktadır.

Mudanya'ya gelen göçmenler Bursa'ya yönlendirilmiş, geçici bir süre yaz mevsiminde zeytinliklerde kış mevsiminde ise Rum evlerinde 4-5 aile beraber kalmışlardır.

Muradiye ve Işıklar yerleşim alanları göçmenler için geçici konaklama alanı olmuş, bu bölgelerde gidecekleri yerin tespiti yapılarak iskan alanlarına yönlendirilmişlerdir. Göçmenlerin iskan alanları kendi tercihleri doğrultusunda

yapılmıştır. Örneğin Yunanistan'da Kesre Gölü kıyısından göç eden Kesreliler Bursa'da İznik Gölü çevresini tercih etmişlerdir. Kesre çevresinde temel geçim kaynakları balıkçılığa dayanan göçmenler İznik'te balıkçılık faaliyetleriyle uğraşmışlardır. Gelen göçmenlerden Kesreli Faik İznik'te modern balıkçılık faaliyetlerini başlatmıştır. Mübadele ile gelen Sarışabanlılar da evleri ağaçlarla nehrin üzerinde kurulu bir köyden göç ettikleri için İznik ile benzer yönlerinden dolayı buraya yerleşmişlerdir. Geldikleri bölgelerde balıkçılık ve denizcilikle uğraşan göçmenler yerleşim yeri olarak Gemlik, Mudanya, İznik gibi kıyı alanlarını tercih etmişlerdir. Demirhisar göçmenleri ise avcılık faaliyetleri ile uğraşmakta oldukları için devletin sunduğu Gürsa'daki iskan alanlarından Başköy'e göç etmiş ancak burada yerleşim olanağı tanınmayınca Gürsu'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Mübadele göçmenlerinin geldikleri bölgelerdeki temel geçim kaynakları genellikle çavdar ve mısır olduğu için, bu ürünlerin tarımını yapamayacakları alanlarda yerleşmeyi istememişlerdir.

Bir çok kaynakta mübadele göçmenlerinin geldikleri yerlerdeki yerleşim alanlarına benzer coğrafi koşulları tercih ettikleri görülmektedir. Mübadelenin ilk döneminde devletin yönlendirdiği alanlara planlı köyler kurulup iskan edilmeye çalışılsa da, devlet bu politikadan vazgeçmiş, göçmenler de istedikleri bölgelere yerleşmişlerdir. Ancak yerleştikleri köyü belli bir zaman sonra beğenmeyip başka köye yerleşmek isteyen göçmenler de olmuş, devlet bu duruma da müdahale etmeden iskan köylerinden istedikleri birine yerleşebileceklerini ifade etmişlerdir (Köken, 1969).

Mudanya'ya gelen göçmenler geçici iskan alanına geçmeden iskan alanına geçmişlerdir. Özellikle Gemlik, Dereköy, Trilye, Kumyaka, Yeniköy'deki köy ve kasabalar bu göçlerle gelişim göstermiştir.

Devlet mübadillere istedikleri yerlere yerleşebilmeleri için olanak tanınmasına rağmen mübadele göçmenlerinin en önemli sorunlarından biri konut sıkıntısı olmuştur. Mübadele sonrasında Rumlardan kalan köylerin büyük bir kısmı yandığı için geriye çok az sayıda ev kalmış, kalan evlerin bir kısmı da onarılarak yerleşmeye sunulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti mübadele göçmenlerinin iskanı için ülke genelinde 14 köy yaptırmış, bu köylerin 5'i Bursa'da yer almaktadır. Köyler 50 ev, 1 okul 1 de cami içerecek şekilde planlanmıştır. Ayrıca Rumlardan kalan evlerin Bursa merkezde 368,

Bursa merkez ilçesine bağlı köylerde 1027, Karacabey’de 230, Mustafa Kemal Paşa’da 52, Mudanya’da 401, Gemlik’te 358 ev olmak üzere 2436’sı onarılarak mübadillere tahsis edilmiştir.

Gündoğdu köyünü mübadiller kendi aralarında topladıkları parayla kurmuşlardır. Bu köyün yapımında devletin tek desteği köy planının hazırlanması olmuştur. Evlerini yapamayacak durumda olan göçmenlerin evleri köy halkının yardımlarıyla yapılmıştır (Köken, 1969).

Çatalağıl köyünü ise Atatürk’ün arkadaşı Arif Kaplan yaptırmıştır. Kurtuluş Savaşı’ndaki yardımlarından dolayı Atatürk kendisine, kendi köylülerinin de yaşadığı Çatalağıl köyünden arazi tahsis etmiş, Arif Kaptan da kendisine verilen arazide köylülerin evlerini yaptırmıştır (Kaplanoğlu, 2013).

Mübadillere iskan için arazi imkanı sunulmasına rağmen barınacak yerlerinin yetersiz olması en büyük sorunu oluşturmuştur. Göçmenlerin bir kısmı evleri yapılan kadar çadırlarda, bir kısmı ise yerlilerin evlerinde konaklamışlardır.

Demirtaş, İspetpaşa, İkizce, Gündoğdu, Çatalfırın, Karacaoba planlı ve iskanlı biçimde yeniden yapılan köyler olmuştur. Yeniköy, Ortaköy, Derbent köyleri ise göçmenlerin derme çatma evler yaparak hızlıca yerleştikleri köylerdir. Uzunca bir süre köylüler evlerini ilk yaptıkları haliyle kullanmışlardır (Kaplanoğlu, 2013).

Mübadile döneminde Rumlar ve Ermenilerden kalan evler genellikle çok katlıdır. Bakımı ve ısıtma koşulları zor olan bu evler zaman içerisinde göçmenler tarafından bir – iki kat olacak şekilde düzenlenmiştir. Apolyont, Sölöz, Görükle gibi köylerdeki evler, genellikle tek katlı olmasına rağmen halkın temel geçim kaynağı olan ipek böcekçiliği, koza üretimi faaliyetleri için oldukça geniş tasarlanmışlardır.

#### **4.4.4. 1950 - 1952 Bulgaristan Göçmenleri Tarafından Kurulan Mahalleler**

Göçmenlerin kısa sürede tüketici konumdan üretici konumuna dönüşebilmesi için bu dönemde de göçmenlerin iskanına yönelik bir takım politikalar izlenmiştir. 1950 – 1952 yıllarında gelen göçmenler öncelikle misafirhanelerde ve köylerde ağırlandı. Bu dönemde gelen göçmenler “iskanlı göçmen” statüsünde kabul edilmişlerdir (Doğan, 1990).

Dönemin Sağlık Bakanlığı'na verilen yetkiler 13.12.1983 tarihli KHK'nın 183. maddesinin 50. Fırkası (b) bendi ile Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'na devredilmiştir. Buna göre göçmenlere kanunun 17. maddesinde; *“iskan yapılırken aileye nüfusa ve ihtiyaca göre oturacak ev veya ev yeri, sanatkar ve tüccarlara dükkan vb. bir yapı veya yapı yeri ve gerekli sermaye, çiftçilere toprak, hayvan, tohumluk vb. yardımlar yapılır,”* hükmü yer almaktadır (Doğan, 1990)

1950 – 1952 yılları arasında gelen göçmenlere devlet tarafından barınma ve iş imkanları sunulmuştur. Göçmenlerin büyük bir kısmının ziraatle uğraşması, kırsal alanlara yapılacak iskan politikaları açısından önem taşımaktadır. Gelen göçmenler il, ilçe, köylere dağıtılarak toplumla uyum ve kaynaşma sürecinin daha kısa sürede gerçekleşmesi amaçlanmıştır.

Bursa'ya yerleşen göçmenler dokumacılık, tüccarlık, berberlik, terzilik, esnafılık, çinicilik gibi alanlarda çalışmışlardır. 1950 – 1951 yıllarında Türkiye'ye gelen göçmenler Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa, Karacabey, Yenişehir, İnegöl, Gürsu, Trilye, Gemlik ve Umurbey'e yerleşmişlerdir. Bu dönemde de devlet diğer kitlesel göç dönemlerinde olduğu gibi göçmenlerin iskan alanlarına yönelik planlar hazırlamasına rağmen, göçmenlerin devletin yönlendirdiği alanlara değil de, yakınlarının yaşadıkları yerlerin çevresine iskan olmak istemişlerdir.

1950 – 1952 yılında Bursa'ya gelen göçmenlerin büyük bir kısmı şehir merkezlerinde iskan edilmiş, ziraatle uğraşmak isteyen göçmenler ise uygun araziye sahip köylere küçük gruplar halinde dağıtılmışlardır. “Serpiştirme” adı verilen bu yöntemle köylere yerleştirilen ailelerin yiyecek-giyecek, yakacak gibi ihtiyaçlarının bir kısmı yerli halk tarafından sağlanmıştır. Devlet her köye bakabileceği kadar göçmen göndermiş, böylece göçmenler “üretici” konuma geçene kadar, devletin göçmenlere yardımı en az düzeye indirilmiştir (Tanoğlu, 1953).

1950 – 1952 göçmenlerinin yerleşim alanları 93 Harbi ile gelen göçmenlerin yerleşim alanlarıyla örtüşmemektedir. 93 göçmenleri çoğunlukla köylere yerleşmiş, 1950 – 1952 göçü ile gelen göçmenler ise genellikle kasaba ve şehirlere iskan olmuştur. Bu dönemde Bursa'da yalnızca Menderes köyü ve Karacabey'ye bağlı Haydar Çiftliği köyü göçmenler için kurulmuştur.

Bursa'da 1950 – 1952 Bulgaristan göçünden sonra Karaman köyü sınırlarında sırasıyla Hürriyet, İstiklal ve Adalet mahalleleri kurulmuştur. 1951 yılından itibaren

Bursa’da Hürriyet, İstiklal ve Adalet mahallelerinde göçmen konutları yapılmaya başlanmış bu süreç 1956 yılına kadar devam etmiştir.

Osmangazi ilçesine bağlı Hürriyet Mahallesi, 1950 – 1952 göçü ile Türkiye’ye gelen Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulmuştur. 1952 yılında devlet, Bursa’ya gelen göçmenler için konutlar inşa etmeye başlamıştır. Hürriyet Mahallesi’nde ilk göçmen evleri 1953 yılında tamamlanmış olmasına rağmen 1956 yılına kadar göçmen evlerinin yapımı devam etmiştir. 1956 yılında 400 göçmen evinin yapımıyla Hürriyet Mahallesi kuruluşunu tamamlamıştır. 1956 yılında bu mahallede yaşayan hane sayısı yaklaşık 4000’e ulaşmış bu da toplamda 20 bin civarı yeni nüfusu meydana getirmiştir.

Hürriyet mahallesindeki ilk göçmen evlerinin yapımında genellikle kerpiç malzeme kullanılmış bu nedenle günümüze ulaşabilen ilk göçmen evlerinin örneklerine pek rastlanmamaktadır ancak eski evlerin meydana getirdiği düzenli ve planlı sokaklar, Bursa’nın en düzenli alanlarına dönüşmesini sağlamıştır. 1950’lili yıllarda gelen Bulgaristan göçmenleri için tek katlı evler inşa edilmiştir. Ancak 1989 yılı ve sonrasında gelen göçmenlerin bir kısmının barınması için çok katlı binalar inşa edilmiştir.

1951 – 1956 yılları arasında yapılan göçmen evlerinin tümü devlet tarafından yapılmış fakat sonradan gelen göçmenlerin kendi olanaklarıyla mahalleye yaptıkları evlerle mahalle büyüme göstermiştir. Mahallenin kurulmasıyla alt yapı sorunları giderilmeye çalışılmış, mahalleye elektrik ve su getirilmiş, okul ve bir süre sonra cami yapımı da tamamlanmıştır. Hürriyet mahallesinin çok büyük bir kısmını Bulgaristan göçmenleri oluşturmaktadır. Bulgaristan’ın Rusçuk, Pazarcık, Deliorman, Kırcaali bölgesinden gelen 1950 – 1952, 1970 ve 1989 göçmenleri önemli bir nüfusa sahiptir.

Bursa’ya göç eden Bulgaristan göçmenlerinin bir çoğu Rodop çevresinden göç etmiştir. özellikle Kırcaali, Eğridere, Momçulgrad, Koşukavak çevresinden göç edenlerin payı büyüktür. Bu bölgeden gelen göçmenler Bursa’da Hürriyet ve Adalet mahallelerini kurmuşlardır.

1950’lili yıllardan sonra Bursa’da Bulgaristan göçmenleri tarafından kurulan bir diğer yerleşim alanı İstiklal Mahallesi olmuştur. Hürriyet Mahallesi gibi İstiklal Mahallesi de Karaman köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. 1954 yılında İstiklal Mahallesi’nde ilk göçmen evleri tamamlanarak 301 ev göçmenlere tahsis edilmiştir. 1955 yılında ikinci etap göçmen evleri tamamlanarak 154 ev daha göçmen ailelerine

teslim edilmiştir. böylece İstiklal Mahallesi'nde de 455 göçmen evi kurularak düzenli ve planlı bir yerleşim alanı daha oluşturulmuştur. İstiklal Mahallesi bugünkü Yeşilova ve Fuatkuşçuoğlu Caddeleri arasında yer almaktadır. 1956 yılında Karaman köyünden ayrılarak mahalleye dönüşmüştür. Bursa'da Bulgaristan göçmenlerinin en yoğun yerleşim alanlarından biridir.

1951 – 1953 yılları arasında Bulgaristan'dan 84 hane, 347 kişi Gürsu ve Kestel'e yerleşmiştir. Diğer köylere de 52 hane, 267 kişi serbest göçmen olarak iskan olmuştur. Gürsu'da %35 mübadele göçmeni, % 40 Bulgaristan ve Yugoslavya, %10 Artvin, % 8 serbest göçmen ve %10 yerli yaşamaktadır (Damar, 1995).

1950 – 1952 Bulgaristan göçmenleri şehir içinde farklı bölgelerde de iskan edilmişlerdir. Batıda Kiremitçi ve Çarşamba Mahalleleri, kuzeyde Gençosman, Pazarçesme ve Kemerçesme Mahalleleri, güneyde Ortayol, doğuda Sinandede Mahallesi, Davutkadı, Baruthane ve Ortabağlar Mahalleleri göçmenlerin yerleştikleri diğer alanlardır. Bu yerleşim alanları 1955 – 1960 yılları arasında henüz kurulmamış ya da yeni yeni yapılaşmaya başlamış alanlardır. Göçmenlerin bölgede iskan edilmesiyle şehir kuzeybatı yönünde gelişim göstermiştir.

1957 yılı Bursa şehir haritası incelendiğinde bahsedilen mahallelerin yeni kurulmaya başlayan ya da henüz yapılaşma görülmeyen alanlar olduğu dikkat çekmektedir. Haritada Fevziçakmak Caddesi ve Yıldırım Mahallesi henüz yapılaşmanın olmadığı alanlardır. Şehrin gelişimi Merinos ve İpekiş fabrikaları yönünde gerçekleşmiştir. Altıparmak Mahallesi ile Merinos Fabrikası arasındaki boş araziler bugün yerleşime açılmış alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. ayrıca Yıldırım Mahallesi'nin doğusunda yer alan Baruthane, Sinandede ve Davutkadı mahalleleri de 1950 – 1952 Bulgaristan göçmenlerinin bölgeye yerleşmeleriyle şehrin kuzey yönünde büyüüp gelişmesini sağlamıştır (Berrin, 2002).

Şehrin merkezinden uzakta yer alan terminal çevresinde de göçmen mahalleleri kurulmuştur. Terminal çevresinde yer alan Duaçınarı ve Şükraniye Mahallelerine de göçmenler iskan edilmiştir. Yine Terminal çevresinde yer alan Kırcaali Mahallesi 1950 – 1952 göçmenleri tarafından kurulan bir başka mahalle olmuştur. Göçmenlerin yaptığı evler sayı olarak artınca belediyeler yapılan evlerin yerine yenisini yapıp göçmenlere tahsis edemeyecekleri için bu binaları yıkmak yerine, fiili bir durum oluşturulacak kaçak olarak kurulan 6 göçmen mahallesi iskan alanı kapsamına

alınmıştır. Böylelikle Elmasbahçeler, Bahar, Ulüferliçınar, Zafer, Papazçeşme ve Küplüpınar Mahalleleri de göçmenler tarafından kurulan mahalleler olmuştur.

Mahallelerin kuruluşunun tamamlanmasının ardından bir takım altyapı sorunlarıyla karşılaşmıştır. Mahallelerin elektrik ve sularının getirilmesi, okul ve cami yapımı hızlanmıştır.

1950 – 1952 yıllarında Bursa'ya gelen göçmenlerin büyük bir kısmı Mudanya, Trilye, Osmangazi ve İnegöl gibi ilçe merkezlerinde kurulan göçmen mahallelerine yerleşmişlerdir. Ancak 1950 – 1952 Bulgaristan göçmenleri tarafından merkeze bağlı birkaç köy de kurulmuştur. Göçmenler tarafından kurulan köylerden biri Karacabey ilçesine bağlı Haydar Çiftliği'dir. Devlet tarafından satın alınan çiftliğe 201 göçmen evi yapılmış ve bu köye 1160 göçmen iskan edilmiştir. Bu köyün yakınlarına Gölkıy köyü kurularak 33 göçmen ailesi yerleştirilmiştir. Zamanla buraya Rusçuk, Filibe, Şumen ve Kırcaali çevresinden gelen göçmenler de yerleştirilerek köy büyümüştür.

Karacabey ilçe merkezinde de göçmen konutları yapılarak göçmen mahalleleri oluşturulmuştur. Karacabey'de Sırabademler Mahallesi, İnegöl Alanyurt/Adabinli köyleri 1950 – 1952 göçmenleri tarafından kurulmuştur. Yine bu yıllarda 347 kişi (84 aile), Gürsu ve Kestel'e iskan edilmiştir (Damar, 1995).

#### **4.4.5. 1968 – 1978 Yakın Akraba Göçü Anlaşması**

Türkiye ve Bulgaristan arasında 1968 yılında imzalanan “Yakın Akraba Göçü Anlaşması” sonucu 1968 – 1978 yılları arasında gelen göçmenler “serbest göçmen” statüsü ile Türkiye'ye göç etmişler ve 1950 – 1951 yıllarında gelen göçmenler gibi iskana tabi tutulmamışlardır. Türkiye bu dönemde gelen göçmenlerin sorumluluklarını üstlenmeyip, Türkiye'de önceki göç dönemlerinde Türkiye'ye yerleşen akrabalarının kefil olmasıyla ülkeye gelişlerini kabul etmiştir.

Serbest göçmen olarak ülkeye gelen ve parçalanmış ailelerin birleştirilmesine yönelik göç anlaşması ile gelen göçmenler, akrabalarının yer aldığı il, ilçe ve köylere kendi imkanları ile iskan olmuşlardır (DPT, s.7). 1968 – 1978 yılları arasında gelen göçmenlerin kurduğu köy ve mahalleler önceki dönemlere göre sınırlıdır. Şehir merkezinde yer alan 1950 – 1951 göçmenlerinin kurduğu Hürriyet, İstiklal, Adalet, Şükranıye Mahalleleri başta olmak üzere Yeşilyayla, Davutkadı, Sinandede, Zafer, Bahar, Duaçınar, Atıcılar, Mesken ve Yediselvililer mahallelerine yerleşmişlerdir.

Yakın Akraba Göçü Anlaşması gereği Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1 Temmuz 1968 tarihinden itibaren 300 kişilik gruplar halinde yaklaşık 10 yıl boyunca kitlesel göçler yaşanmıştır. Bu dönemde göçmenlerin ilk işlemleri Edirne'de yapıldıktan sonra yerleşecekleri illere yönlendirilmişlerdir. Bursa'ya gelen göçmenler sayıca artınca, Bursa'da göçmen bürosu kurulmuş ve 1968 – 1978 göçü ile gelen göçmenlerin akrabaları İskan Memurluğu'ndan yerleşim için izin belgesi alarak iskan olmuşlardır. Bu dönemde gelen göçmenler Orhangazi ilçesi İstiklal Caddesi çevresinde yerleşerek ayrı bir mahalle oluşturmuşlardır.

Bursa'ya bu dönemde gelen göçmenlerin büyük bir kısmı Bursa merkez, Orhangazi, Mustafakemalpaşa, İnegöl, Gürsu ilçelerine yerleşmişler ve Hamitler çevresinde “Vatan” ve “Millet” mahallelerini kurmuşlardır.

1968 – 1978 yıllarında gelen Bulgaristan göçmenleri, Türkiye'deki akrabalarının müraacatta bulunmalarıyla ülkeye göç etmişler ve tüm sorumluluk göçmenlerin akrabalarına bırakılmış, devlet bu göçmenlere yardımda bulunmamıştır. İş bulma ve barınma konusunda zorluk çeken göçmenler, öncelikle Bulgaristan'dan getirdikleri eşyalarını pazarlarda satarak hayatlarını idame ettirmeye çalışmışlar, böylece Bursa'da göçmen pazarı kavramı ortaya çıkmıştır.

Göç ettikleri ilk dönemde belli bir süre akrabalarıyla birlikte yaşayan göçmenler kısa sürede kendi evlerini yapmışlardır. 1970'li yıllardan itibaren Bursa'nın hızla gelişen sanayisi ile beraber göçmenlerin işsizlik ve barınma sorunları çözüme kavuşmuştur. Fakat bu dönemde Bursa Anadolu'dan da kitlesel göçler almış, şehrin en doğusunda Gürsu'dan, en batısındaki Görükle'ye ve Bursa Ovası içerisinde yer alan Demirtaş'a kadar tüm boş araziler dolmuş, plansız bir şekilde gelişim göstermiştir. Göçmenler satın aldıkları tarlalara evlerini inşa ettikleri için, göçmen evleri de plansız bir konumda yer almıştır. Ertuğrulgazi'de yapılan toplu konutlar da gecekondulaşma sürecini önleyememiştir.

#### **4.4.6. 1989 Zorunlu Göçü**

1989 Zorunlu göçü ile Türkiye'ye gelen göçmenler devlet tarafından önce geçici olarak öğrenci yurtları, okul, prefabrik evler ve çadırlara yerleştirilmişlerdir. Gelen göçmenlerin öğrenci yurtlarında ve okullarda iskan edilmesiyle Bursa'daki okulların göçmenlerle dolmuş eylül ayında okulların açılmasıyla önemli sorunlar yaşanmıştır. İskan Komisyonluğu kurularak kiralık ev bulan göçmenlere kira yardımı

yapılmıştır. Ev bulamayan göçmenlere Orhangazi Kaymakamlığı tarafından otel ve pansiyonlar kiralanarak toplam 371 odada 1261 kişi kalmışlardır. Göçmenlerin bir kısmı ise akrabalarının yanlarında kalmayı tercih etmişlerdir (Kaplıanoğlu, 2013).



**Fotograf 4 :** Göçmenler İçin Kızılay Tarafından Kurulan Çadırkentler, 1989.

1989 göçü ile Bursa'ya 90 binin üzerinde göçmen gelmiş göçmen nüfusunun yoğunluğu nedeniyle kalıcı iskanları gecikmiştir. Şehrin yoğun göç alması nedeniyle Bursa'ya girişler Valilik kararı ile kapatılmıştır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından "Göçmen Komisyonu" oluşturularak, Bursa'daki göçmenlerin sorunlarıyla ilgili raporlar hazırlanmıştır.

Gecici iskan alanları sağlandıktan sonra, Bursa'nın farklı merkezlerinde göçmenlerin kalıcı iskanları için uygun ortamlar araştırılmıştır. Bu araştırmalar neticesinde Kestel, Nilüfer ilçesine bağlı Görükle kasabası ve İnegöl'e bağlı Yenice kasabasında devlet tarafından toplu konutlar inşa edilmiş, göçmenler birkaç yıl içerisinde kalıcı olarak TOKİ konutlarına yerleştirilmişlerdir. Göçmenlere verilen konutlar karşılıksız verilememiş olup, 20 yıllık bir zaman diliminde devlete konutların

ücreti ödenmiştir. İyi olanaklara sahip bu konutların göçmenlere tahsis edilmesi yerel halk ile göçmenler arasında uyumsuzluk yaratmıştır.

Bursa İskan Komisyonu, göçmenlerin konut yapım çalışmalarını kısa sürede başlatmıştır. Konutların yapımı farklı zamanlarda farklı kurumlar tarafından üstlenilmiştir. 1989 Zorunlu göçü ile gelen göçmenler iskanlı göçmen statüsünde kabul edilmişler, bu nedenle göçmenlerin vatandaşlığa alım işlemleri, ikametgah ve istihdam sorunları devlet tarafından çözülmeye çalışılmıştır.

Emlak Bankası'nın yardımlarıyla Görükle'de 3040, Kestel'de 2064, İnegöl'de 1500, Orhangazi'de 654 konut olmak üzere Bursa'da 7258 göçmen konutu inşa edilmiştir. Orhangazi Belediyesi, gecekondulaşmayı önlemek adına 366 konut daha yaparak bu konutları evsiz olan göçmenlere tahsis etmiştir. Ayrıca İnegöl ilçesine bağlı Yenice kasabasına 1500 konutun yapılması planlanarak burada "Soydaş Kent" oluşturulmuştur.

Göçmenlere devlet tarafından konut kredisi imkanı sunularak, her aileye 200 m<sup>2</sup>'lik alanlar parsellenmiş, bu alanlara kendi evlerini yapma izni verilmiştir.

#### **4.5. Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleşmek İçin Bursa'yı Tercih Etme Nedenleri**

1980'li yılların başından itibaren Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin varlığı ülkenin en baskın sorunu haline gelmiştir. 1989 yılının yaz mevsiminde 350 bin Türk'ün Bulgaristan'dan zorla sınırdışı edilmesinin ardından Bursa, göçmenler için önemli bir sığınma alanı olmuştur. 1989 göçü ile gelen göçmenlerin büyük bir bölümü Bursa'ya yerleşmiştir.

İnsanlar yurtlarından ayrıлып başka bir yere göç ettiklerinde, yerleştikleri yeni yerlere adaptasyon bakımından sorunlar yaşamaktadırlar. Göçmenler geldikleri bölgelerin kültürel özelliklerini unutmadıkları için göçün ilk evresinde olmasa bile sonraki dönemlerde alışmaları uzun zaman almaktadır. Benzer durum 1989 Bulgaristan zorunlu göçü ile de yaşanmıştır (Toğrol, 1989).

93 Harbi'nden 1989 Bulgaristan zorunlu göçüne kadar Türkiye'ye gelen göçmenlerin benzer tutumlara sahip oldukları, tüm baskılara rağmen özbenliklerini kaybetmedikleri görülmektedir. Bunun en önemli nedeni ise mensubu oldukları kültüre, aidiyet bilincini kaybetmemeleridir.

Göçmenlerin büyük bir kısmı bu duygu ve düşüncelerle yakınlarının buldukları şehirlere gelerek buralarda yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Önceki yıllarda yaşanan göçler ve yerleşilen yerdeki ailesel ve kültürel bağlar, soydaşların yeni yaşamlarına adapte olmalarında önemli bir etkiye sahip olmuştur. Önceki göç dönemlerinde anavatana gelen göçmenler, 1989 zorunlu göçü ile gelen akraba ve yakınlarına yaşadıkları sıkıntıların çözümünde yardımcı olmaya çalışmışlar, barınma ve işsizlik sorunlarını gidermede destek olmuşlardır. Bursa'nın Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nda yaşayan 1989 Bulgaristan göçmenleri ile yaptığım anket çalışmasında, anketimde katılımcılara yönelttiğim “*Yerleşim yeri olarak Bursa'yı tercih etmenizde hangi unsurlar rol oynamıştır?*” sorusuna Görükle ve Kestel'deki toplam 187 katılımcıdan 152'si bir başka ifade ile katılımcıların %81,3'lük kısmı “*akrabaların varlığı*” yanıtı verilmiştir.

<b>TERCİH NEDENLERİ</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE % (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE % (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Yanıtlanmayan	2	1,1	1,1
Akrabaların Varlığı	152	81,3	82,4
Devletin Yönlendirilmesi	17	9,1	91,4
İş İmkanları	8	4,3	95,7
Diğer	8	4,3	100,0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	<b>.....</b>

**Tablo 22:** Görükle – Kestel Göçmen Konutlarında İkamet Etmekte Olan 1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerleşmek İçin Bursa'yı Tercih Etme Nedenleri

1989 Göçü ile Bulgaristan'dan gelen soydaşlarımız öncelikle Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Balıkesir ve Bursa'daki öğrenci yurtları, okullar, pansiyonlar, kamu kuruluşlarına ait misafirhaneler, prefabrikler ve çadır kentlere

geçici olarak yerleştirilmişlerdir. 1989 göçmenlerine ilk etapta 342'ı Kırklareli, 100'ü Edirne, 100'ü Tekirdağ – Çorlu, 340'ı Manisa'da olmak üzere 882 SYDF – Prefabrik göçmen konutu inşa edilmiştir (TOKİ Göçmen Konutları Koordinatörlüğü, 2019). Yapılan ilk prefabrik konutla ek olarak 50'si Adana, 22'si Ankara – Kalecik, 116'sı Bilecik, 21'i Çanakkale – Biga, 114'ü Eskişehir, 632'si İstanbul – Kağıthane, 44'ü Kütahya'da 1029 adet SYDF – Prefabrik göçmen konutu daha yapılarak toplamda 1911 adet SYDF prefabrik ile göçmenlere geçici iskan alanı oluşturulmuştur.

1951 – 1960 yılları arasında gelen Bulgaristan göçmenlerine devlet tarafından 11.742 konut yapılmış ve göçmenlere tahsis edilmiştir (Geray, 1962). 1989 göçmenleri için Toplu Konut İdaresi tarafından 40.000 konut yapımı planlanmış fakat 21.620 konut daha yapılarak sahiplerine teslim edilmiştir (TOKİ Göçmen Konutları Koordinatörlüğü, 2019). İlk aşamada yapılan prefabrik göçmen konutları da zamanla daimi konut alanına dönüştürülmüş ve toplamda 23.531 konut 20 yıl gibi bir taksitlendirme ile göçmenlere tahsis edilmiştir. En fazla konut 7258 konut ile Bursa'da en az konut ise 21 konut ile Çanakkale'nin Biga ilçesinde inşa edilmiştir.

<b>GÖÇMENLERİN YERLEŞTİĞİ ŞEHİRLER</b>	<b>1950 – 1988</b>	<b>1989</b>
İstanbul	46.152	84.255
Bursa	46.301	67.378
Tekirdağ	14.957	30.828
İzmir	20.262	25.489
Kocaeli	7114	12.276
Eskişehir	14.075	9845
Kırklareli	11.266	7045
Ankara	8034	5157
Balıkesir	11.883	4852
Manisa	10.241	3899
Diğer	80.633	30.035
<b>TOPLAM</b>	<b>270.918</b>	<b>281.059</b>

**Tablo 23:** 1950 – 1988 Yılları Arası ile 1989 Yılında Gelen Bulgaristan Göçmenlerinin Türkiye’de İlk Yerleştikleri Şehirler

**Kaynak:** DPT, 1990.

Tabloyu incelediğimizde, 1950 – 1988 yılları ile 1989 yıllarında gelen Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye’de ilk olarak yerleştikleri şehirlerin başında İstanbul ve Bursa’nın yer aldığı görülmektedir. Ayrıca göçmenlerin büyük bir kısmı

Marmara Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bunun en önemli nedeni göçmenlerin kendisinden önce Türkiye'ye gelen akraba ve yakınlarının bu illerde yaşamaları ve önceki göç dönemlerinde gelen göçmenlerin yeni göçmenlere iş bulma, barınma, sosyal ve kültürel alanda yardımcı olmalarıdır (Kutlu, 2009).

1989 göçmenlerinin yoğun olarak yerleştikleri alanların başında Batı Anadolu, Marmara ve Ege Bölgesi'ndeki şehirler gelmektedir. Özellikle Bursa, İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İzmir yer almaktadır. Akrabalarının büyük bir kısmının önceki göç dönemlerinde bu şehirlerde yerleşmiş olmaları, iklim koşulları, iş olanakları, kültürel bağlar gibi nedenlerle göçmenler yerleşim için bölgeyi tercih etmelerinde belirleyici olmuştur.

Soydaşlara kapılarını açan şehirlerin başında ise "balkan şehri", "göçmen kenti" diye tanımlanan Bursa yer almıştır. 1877 – 1878 yıllarında beri Yunanistan, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan göç eden Türklerin ikamet etmek için ilk tercihleri olan Bursa'ya 1989 zorunlu göçünden önce de (1951-1988 arasında) 46.301 Bulgaristan göçmeni yerleşmiştir. Yeni nüfus hareketinin de merkezi olan Bursa'ya 1989'da başlayan göç dalgası ile birlikte, 133.056 soydaşımız yerleşmiştir. 1985'te yapılan nüfus sayıma göre Bursa nüfusunun 1.324.015 olduğu dikkate alındığında şehir, bir yıl gibi kısa bir sürede % 10 oranında büyüme göstermiştir. Sonuç olarak kısa sürede gerçekleşen hızlı nüfus artışı farklı sorunları da beraberinde getirmiştir (Tümenoğlu, 2014).

Türkiye'de akrabaları olan göçmenler onların yanlarına yönlendirilmiş, akrabası olmayanlar ise devlet ve yerel yönetimler tarafından öğrenci yurtları, okullar, misafirhaneler, prefabrik konutlar ve çadır kentlere geçici olarak yerleştirilmişlerdir.

Göçmenlerin iskan alanları oluşturulurken meslekleri, geldikleri bölgelerdeki kültürel ve coğrafi koşullar da dikkate alınmıştır. Bu nedenle Marmara Bölgesi'nin coğrafi koşullarının (iklim ve toprak özellikleri) Bulgaristan ile benzerlik göstermesi ve genellikle göçmenlerin bu bölgede yoğunlaşmış olması nedeniyle kültürel bağlarının burada devam etmesi soydaşlarımızın bu bölgeye yerleşmelerinde önemli bir etkiye sahiptir.

1989 Zorunlu göçü ile Türkiye Cumhuriyeti ilk dönemlerde sorunlarla karşılaşmasına rağmen uzun vadede ülkeye göçmenlerin yararları olduğu da görülmektedir. Göç ile beraber yetişmiş iş ve beyin gücü de Türkiye'ye gelmiştir.

Başta Marmara Bölgesi'nde yer alan iller olmak üzere İzmir ve Ankara'da tarım ve sanayi sektöründeki gelişmelere katkı sağlamışlardır (Çetin, 2010). Marmara Bölgesi'nin tarım bakımından önemli bir potansiyele sahip olması ve göçmenlerin tarım faaliyetlerindeki deneyimleri birleşince yöredeki tarımsal verimde artış gözlenmiştir (Tanoğlu, 1952 – 1953 & Geray, 1962). Ayrıca göç ile birlikte kalifiye iş gücü de beraberinde geldiği için, mesleki eğitim alanlar ve yükseköğretim düzeyinde eğitim alanlar hizmet sektöründe de fiilen yer almışlardır.

Bulgaristan'da Türklere yönelik baskıların en yoğun olduğu ve dinişlerin baş gösterdiği dönemde, Mayıs 1989'dan itibaren Bursa'nın gündeminde soydaşlar yer almaya başlamıştır. Bulgaristan'da olayların şiddetlendiği 19 Mayıs 1989 tarihinden itibaren Bulgaristan'da yaşananlar Bursa'da yakından takip edilmiştir. Türklere yapılan baskılar genişçe yer alırken, Haziran 1989'da başlayan göçün en yoğun alanı Bursa olmuştur. Bulgarlara ilk tepki Bursa'dan yükselmiş, Bulgar zulmünü protesto etmek için Orhangazi parkında açlık grevleri başlamıştır. Protestoya dönemin Osmangazi Belediye Başkanı Erhan Keleşoğlu, Yıldırım Belediye Başkanı Zeki Efe, Nilüfer Belediye Başkanı Ziya Güney ve Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Başkanı Mümin Gençoğlu da destek vermiştir (Tümenoğlu, 2014). Bulgaristan'da yaşanan olaylara Bursa'nın tepkisi göç alması üzerinde etkili olan çekici unsurlardan biri olmuştur.

Türklerin direnişi karşısında Jivkov hükümeti Türkleri sınır dışı etme kararı almış, öncelikle halkı örgütleyen, açlık grevlerini başlatan aydın Türklerin 167'sini Yugoslavya ve Avusturya'ya göndermiştir. Bu olay karşısında dönemin başbakanı Turgut Özal tarafından 26 Mayıs 1989'da Belgrad'a gönderilen bir uçakla Türkler alınıp İstanbul'a getirilmiş ve 112 soydaşımız Bursa'ya yerleştirilmiştir (Tümenoğlu, 2014).

## **BEŞİNCİ BÖLÜM**

### **1989 YILI VE SONRASINDA BULGARİSTAN'DAN BURSA'YA YÖNELEN GÖÇLER**

1989 yılı Haziran ayında başlayan göç hareketleri, 22 Ağustos 1989 tarihinden itibaren Türkiye'nin sınırlarını kapatması ve Bulgaristan'ın vatandaşlarına vize almadan ülkeden çıkış yapamayacaklarını duyurması ile fiilen son bulmuştur. 1989 yılı haziran ve ağustos ayları arasında Türkiye'ye yaklaşık 350.000 kişi göç etmiştir. Bunların bir kısmı kısa bir süre içerisinde Bulgaristan'a geri dönmüştür.

Bursa'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin büyük bir kısmı 1989 zorunlu göçü ile Türkiye'ye gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Bursa ili Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nda saha çalışmasından elde ettiğim bulgular doğrultusunda kendini göstermektedir. Sonraki yıllarda Türkiye ve özelinde Bursa'ya göç eden göçmenlerin miktarı giderek azalmasına rağmen göçlerin halen devam ettiği anket sonuçlarımıza da yansımıştır. 1989 yılı sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin azalmasında; Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği ile Türklere yönelik baskının azalması ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliğine üye olması sonucu özellikle ekonomik amaçlı gerçekleşen göçlerin Türkiye yerine Avrupa'ya yönelmesine neden olmuştur.

1989 yılı ve sonrasında Bulgaristan göçmenlerinin Bursa'ya yönelişi devam etmiştir. 1990 yılının sonuna kadar kitlesel göçler kısmen devam etmiştir. Devletin desteği ile oluşturulan göçmen konut alanlarının mekansal organizasyonu bu yıllarda gelen göçmenler tarafından mekansal kimlik kazanmıştır.

1989 Zorunlu göçü ve sonrasında Türkiye'ye gelen Bulgaristan göçmenleri, göçmen kimliği ve Bulgaristan ile günümüzdeki bağları açısından önceki yıllarda Türkiye'ye göç eden Bulgaristan göçmenlerinden farklılıklar göstermektedirler (Hocaoğlu, 2011). Bu durumun nedenleri arasında; 1989 yılında gelen göçmenlerin Bulgaristan'da en uzun süre asimilasyon politikasına maruz kalan grup olmaları, 1970'li yıllardan sonra Bulgaristan'da sanayileşme sürecinin başlamasıyla Türkler'in de Bulgarlar'ın yoğun olarak ikamet etmekte oldukları bölgelere göç ederek sanayi faaliyetlerinde yer almaları ve buna bağlı olarak Bulgar halkıyla aralarında kültür

alışverişi yoluyla kültürleşmenin sağlanması gibi etmenler yer almaktadır. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin NATO, Bulgaristan'ın SSCB ekseninde Varşova Paktı'nda yer alması, Bulgaristan Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında kültürel kopukluk meydana getirmiştir. Bu nedenlere bağlı olarak, 1989 zorunlu göçü ile gelen göçmenlerin Bulgaristan'daki deneyimlerinin, yeni yerleşim yerlerinden biri olan Bursa ili Görükle - Kestel Göçmen Konut alanlarına fiziki ve sosyo - kültürel yansımaları sahada elde ettiğim bulgular doğrultusunda tezimin bu bölümünde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

### **5.1. 1989 Yılı ve Sonrasında Bursa'ya Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekansal Etkileri**

Dünya'da küreselleşmenin etkisiyle teknoloji alanında meydana gelen yenilikler insanların zihinindeki "uzaklık" kavramının da değişmesine neden olmuştur. Burada ifade edilen "uzaklık" kavramı mekanla ya da mekansal kullanımla ilgilidir. Göçler sonucunda, göçmenlerin de etkisiyle mekan fiziki ve kültürel olarak dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenle de göç edilen mekan zamanla yeniden şekillenmektedir. Bir topluluğa ait üyelerin etkileşim halinde oldukları fiziki ve beşeri her unsur mekansal yapıyı süreç içerisinde değiştirmektedir (Tekeli, 2010).

Sosyal faaliyetler ile mekan arasında bir bağ bulunmaktadır. Böylece insanlar sosyal ihtiyaçlarını gerçekleştirmek amacıyla mekandan yararlanmakta fakat bu sosyal faaliyetler de mekanı yaratmaktadır. Ayrıca mekan toplumsal değerlere ve sembollere dayalı sosyal bir üründür. Bu nedenle de mekan, farklı sosyal yapılarda farklı şekiller göstermektedir (Akt. Cengiz, 2015).

Özellikle uluslararası göçlerle mekan üzerinde bir takım şehrsel ve kültürel değişimlerin yaşanması kaçınılmazdır. Etki alanı oldukça geniş olan kentsel yerleşimler, fiziksel ve kültürel koşullarla şekillenmektedir. Bu nedenle göçler şehrin kuruluşu, gelişimi ve düzeni üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Coğrafya biliminde, insan faaliyetlerinden doğan her tür hareket ve akışı kısaca ifade etmek için "mekansal etkileşim" yargısı kullanılmaktadır (Tümertekin & Özgüç, 2009). Bu nedenle insan ve mekan birbirlerinden ayrı düşünülemez. İnsan ve mekan arasında daima karşılıklı bir etkileşim ve paylaşım vardır.

Mekansal algı ise; sosyal, kültürel, tarihsel ve bilişsel unsurlarla birlikte oluşmaktadır. Davranışsal coğrafyanın inceleme sahasına giren mekânsal algı insanlar arasında çok değişik şekillerde ortaya çıkan ve zihin haritalarında oluşan parçaların yorumu olarak düşünülebilir.

Bursa göçlerle kurulmuş bir şehirdir. Rumeli ve Balkanlar'dan Bursa'ya yönelik nüfus hareketleri Osmanlı Rus Harbi ile başlamış olup, 1989 zorunlu göçüne kadar geçen zaman diliminde belli periyotlarla devam etmiştir. Şehrin büyüüp gelişmesi ve bir göçmen kentine dönüşmesinde Bulgaristan'dan aldığı göçlerin payı oldukça büyüktür.

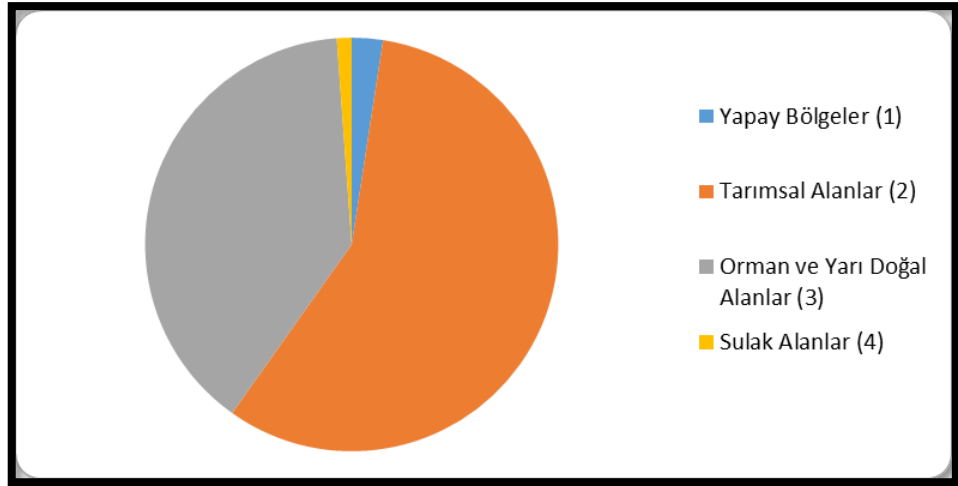
Günümüzde göçmen yerleşim alanları olarak karşımıza çıkan konut sahaları, 1989 yılı öncesinde kırsal karaktere dayanan bir yapıya sahiptir ancak hem Bulgaristan göçmenlerinin hem de Anadolu'dan gelen göçmenlerin şehrin dışında kalan banliyö sahalarına yerleşmesi ile, şehirsiz büyüme plansız olarak gelişimini sürdürmüş merkez ile kırsal alanlar arasındaki araziler şehirsiz kimlik kazanmıştır.

Bulgaristan göçmenleri ilk göç hareketlerinden itibaren Bursa'nın belli semt ve mahallelerinde yoğun olarak yerleşmişlerdir. 1989 yılında gelen göçmenlerin Bursa, İzmir, İstanbul gibi ağırlıklı olarak yerleştikleri alanlarda, genellikle şehrin dışında yeni yerleşim merkezine dönüşen semtlerde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bursa'ya gelen göçmenler için, kurulan yerleşim alanları şehrin dışında kaldığından dolayı uzun yıllar boyunca şehir ile bütünleşememiştir. Bu nedenle yerli halk ve Anadolu'dan iç göç hareketi gelen göçmenler ile Bulgaristan göçmenleri arasında kültür şoku yaşanmış "ötekileşme – ötekileştirme" olgusu doğmuştur. Bulgaristan göçmenleri, yaşanan kültür şokunun nedenlerini dil – ağız farklılığı, sosyal ve kültürel hayattaki farklılıklar olarak değerlendirmektedirler.

Göçmenlerin yerleşim alanları aynı zamanda Türkiye'de iç göçlerle kırsal kesimlerden gelen göçmenlerin de yerleşim alanlarıdır. Bu nedenle göçlerle kurulan yeni yerleşim yerleri, kısmen daha eğitimli Bulgaristan göçmenleri ile Türkiye'de iç göçlerle bölgeye gelmiş, kültürel özellikleri nispeten kırsal nitelikler taşıyan yerli göçmenlerin kesişim alanını oluşturmaktadır (Hocaoğlu, 2011). Bu yerleşim yerlerinde sosyal ve kültürel unsurların farklılık göstermesi mekanın fiziksel organizasyonuna da yansımaktadır. Bu durum Kestel Göçmen Konutları'nda aynı yerleşim alanı içerisinde farklı mahallelerde dağılım göstermek suretiyle karşımıza

çıkılmaktadır. Görükle Göçmen Konutları'nda ise 1989 Bulgaristan göçmenleri hariç, yerli halkın ya da iç göçle gelen göçmenlerin bu yerleşim alanını, yerleşmek için tercih etmeleri 1989 göçmenleri tarafından kabul görmemektedir. Bu nedenle Görükle Göçmen Konutları, yalnızca 1989 zorunlu göçü ile gelen göçmenlere ait yerleşim alanına dönüşmüştür. Böylece göçmen konut alanlarına özgü mekansal ve sosyo – kültürel bir yapı oluşmuştur. Göçmen Konut alanlarına özgü mekansal ve sosyo – kültürel yapının oluşması tezimizin yola çıkış noktası olmuştur. 1989 zorunlu göçü ile Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerde mekânsal yapı, sosyo – kültürel etkileri ve sonuçları tezimin bundan sonraki araştırma alanını oluşturacaktır.

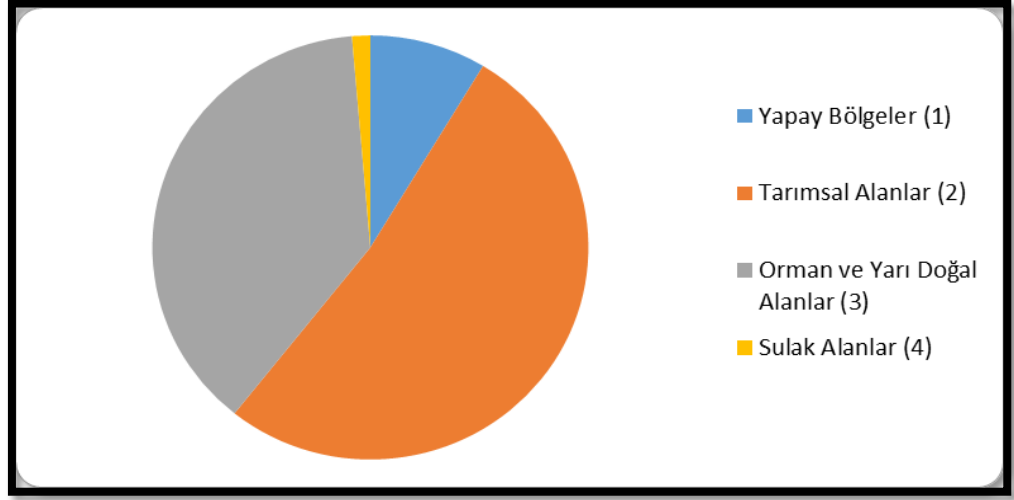
Çalışma sahamızın 1990 – 2000 – 2012 - 2018 yıllarında arazi örtüsüne ait mekansal kullanımı aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir:



**Şekil 13:** 1990 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

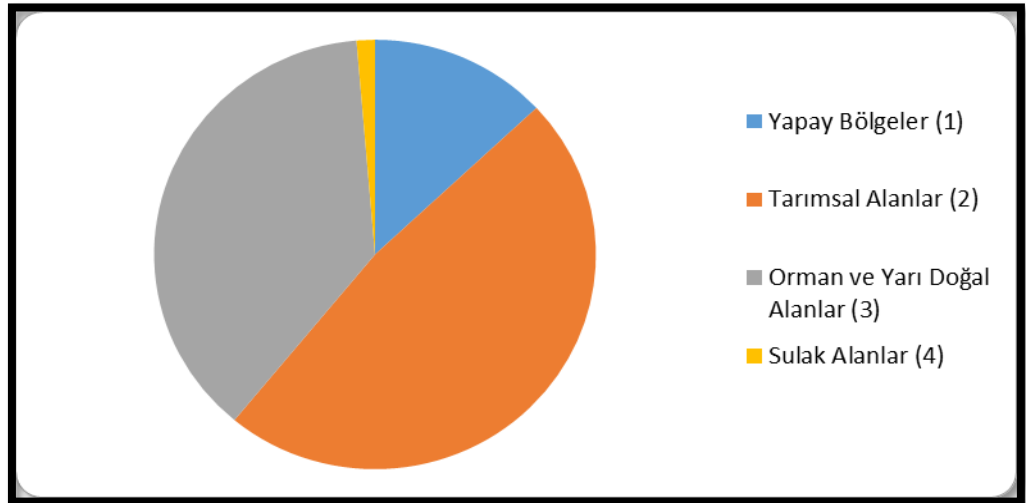
Corine 1990 yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 2.43'ünü yapay bölgeler, %57,39'unu tarımsal alanlar, % 39.03'ünü orman ve yarı orman alanlar, % 1.15'ini sulak alanlar oluşmaktadır. Bu rapora göre, 1990 yılında Nilüfer ilçesinin % 96.42'si kırsal karakter göstermektedir.



**Şekil 14:** 2000 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

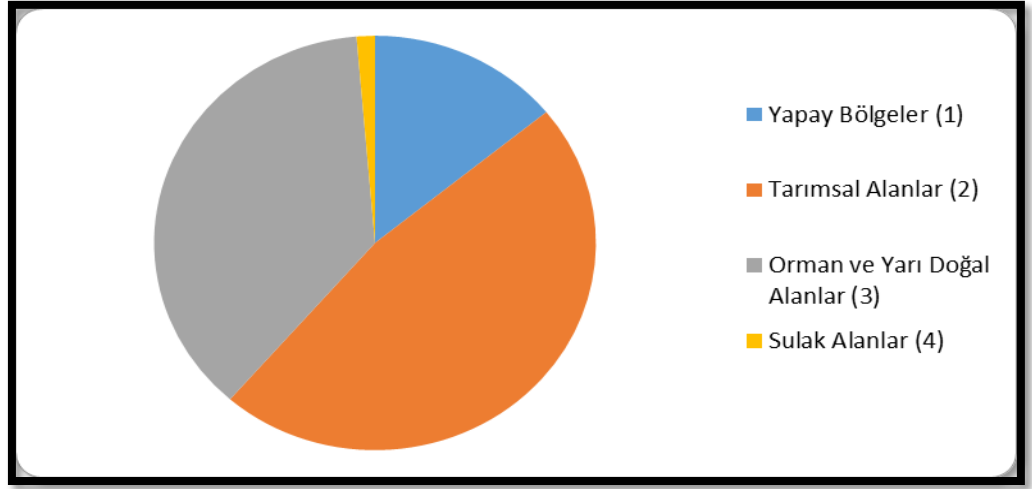
Corine 2000 yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 8.65'ini yapay bölgeler, % 52.06'sını tarımsal alanlar, % 37.34'ünü orman ve yarı orman alanlar, %1.35'ini sulak alanlar oluşturmaktadır. Bu rapora göre, 2000 yılında Nilüfer ilçesinin %90'ı kırsal karakter göstermesine rağmen yapay bölgelerin dağılımı % 6.22'lik oransal bir büyüme gösterdiği görülmektedir.



**Şekil 15:** 2012 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

Corine 2012 yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 13.05'ini yapay bölgeler, % 47.93'ünü tarımsal alanlar, % 37.68'ini orman ve yarı orman alanlar, %1.35'ini sulak alanlar oluşturmaktadır. Bu rapora göre, 2012 yılında Nilüfer ilçesinin %85.61'i kırsal karakter göstermektedir. Buna rağmen yapay ortamların payı 2000 yılına göre %4.4'lük bir gelişim göstermiştir.



**Şekil 16:** 2018 Yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi Bölgesel Raporu

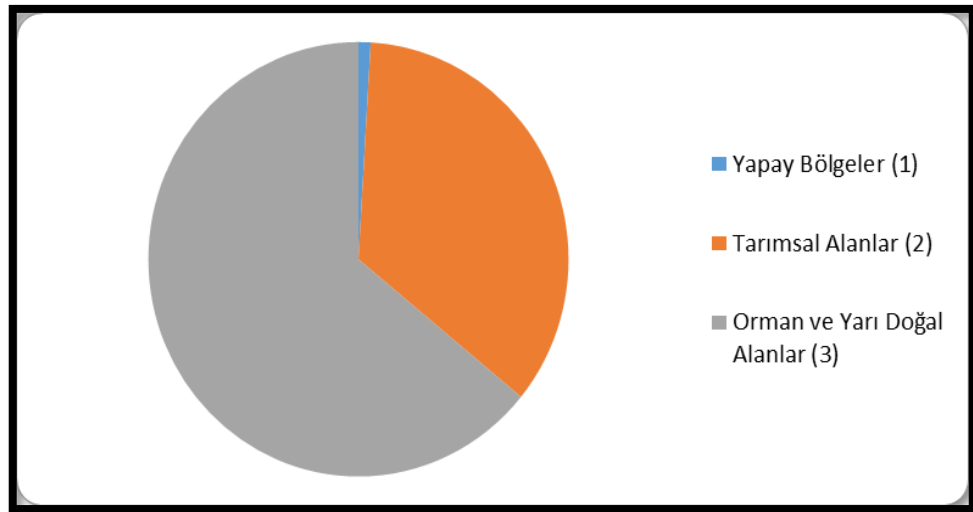
**Kaynak:** Corine, 2020.

Corine 2018 yılı Bursa İli Nilüfer İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 14.13'ünü yapay bölgeler, % 47.27'sini tarımsal alanlar, % 37.26'sını orman ve yarı orman alanlar, %1.34'ünü sulak alanlar oluşturmaktadır. Bu rapora göre, 2018 yılında Nilüfer ilçesinin 84.53'ü kırsal karakter göstermektedir. Rapora göre Nilüfer ilçesi günümüzde kırsal karakterini büyük ölçüde korumaya devam etmektedir. Bu durumun en önemli nedeni Nilüfer ilçesinin şehrin merkezine coğrafi olarak uzak bir mevkide yer almasıdır. Uludağ Üniversitesi'nin kampüsünün bu mevkide kurulması ile son yıllarda şehirselleşme süreci hızlanmıştır.



**Fotoğraf 5:** Görükle Göçmen Konutları'ndan Bir Görünüm (06.08.2019)

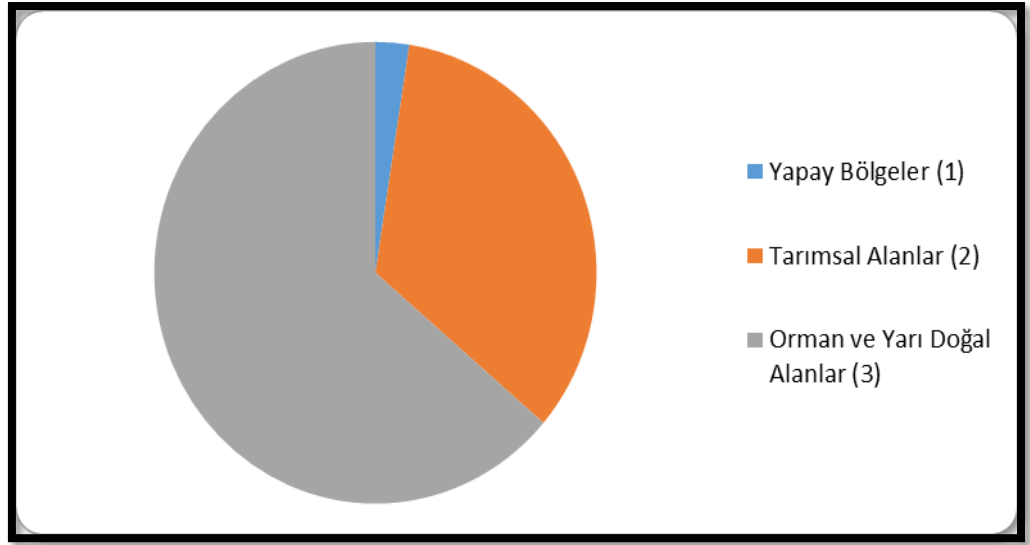
Görükle Göçmen Konutları'nın bulunduğu Balkan Mahallesi konutların inşa edildiği 1994 yılında eski bir Rum köyüdür. Günümüzde Uludağ Üniversitesi'nin merkez kampüsünün Görükle'de kurulması nedeni ile Görükle semtinde hızlı bir kentsel büyüme görülmektedir. Ancak göçmen konutlarının bulunduğu alan hızlı kentsel büyümeye rağmen kendine özgü dışa kapalı atmosferini korumaya devam etmektedir.



**Şekil 17:** 1990 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

Corine 1990 yılı Bursa İli Kestel İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün %0,93'ünü yapay bölgeler, %34.99'unu tarımsal alanlar, % 64.08'ini orman ve yarı orman alanlar oluşturmaktadır. Bu rapora göre, 1990 yılında Kestel ilçesinin %99.07'si kırsal alanlardan meydana gelmekte, yerleşme bu dönemde yok denecek kadar azdır.



**Şekil 18:** 2000 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu

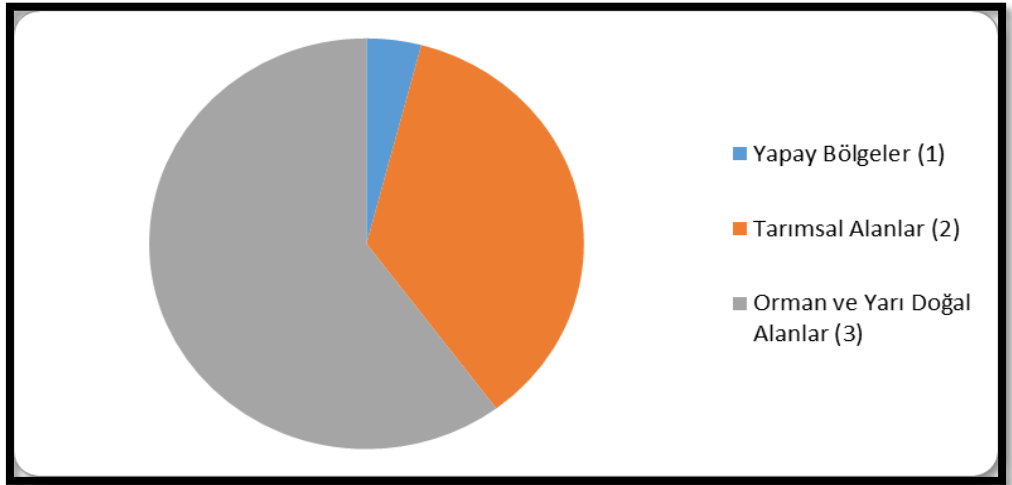
**Kaynak:** Corine, 2020.

Corine 2000 yılı Bursa İli Kestel İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 2.46'sı yapay bölgeler, % 33.8'i tarımsal alanlar, % 63.74'ünü orman ve yarı orman alanlardan meydana gelmektedir. Bu rapora göre, 2000 yılında Kestel ilçesinin %94. 54'ü kırsal karakter göstermektedir. 1990 yılına göre ilçede yapay alanların çok küçük oranda büyüme karşımıza çıkmaktadır.



**Fotoğraf 6 :** 2002 Yılı Kestel Göçmen Konutlarından Bir Görünüm (ET. 2020).

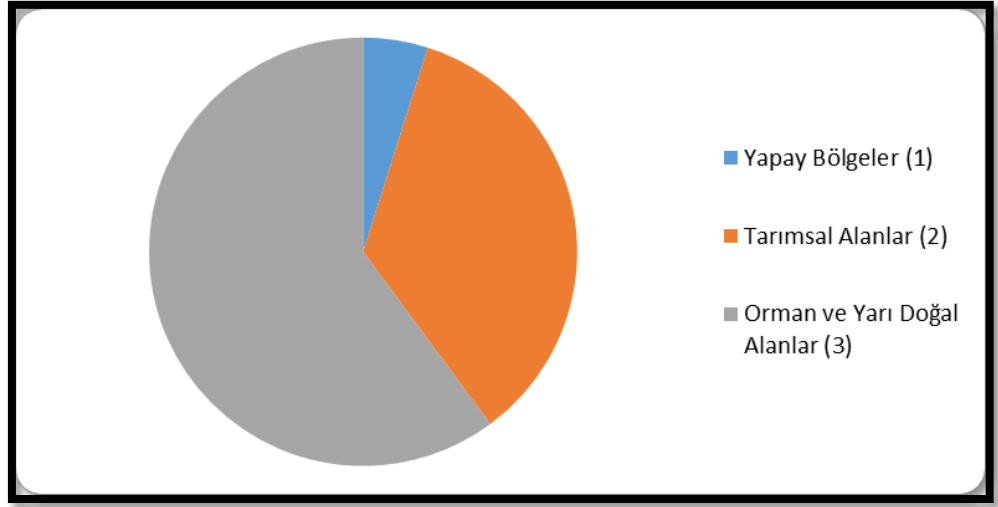
1990 – 1992 yılları arasında inşası gerçekleştirilen Kestel Göçmen Konutları'na ilk yerleşim 1993 yılında gerçekleşmiştir. İlçe merkezi dışında kalan bir alanda kurulan Yeni Mahallesi, Uludağ'ın yamacında konumlanmış, bu nedenle şehirsiz büyüme doğal bir set ile sınırlanmıştır.



**Şekil 19:** 2012 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

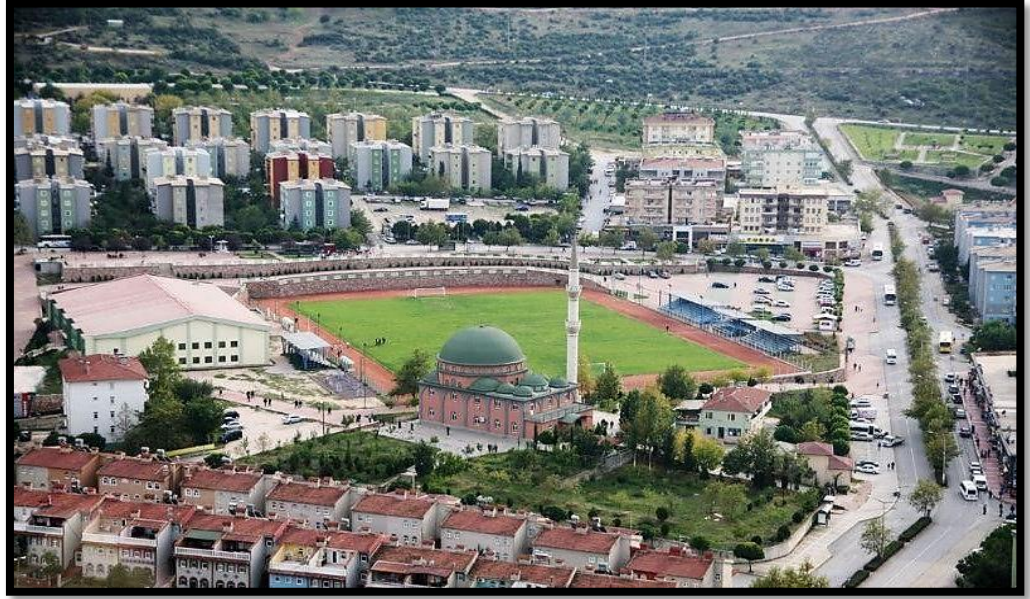
Corine 2012 yılı Bursa İli Kestel İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 4.06'sını yapay bölgeler, % 35.76'sını tarımsal alanlar, % 60.18'ini orman ve yarı orman alanlar oluşturmaktadır. Bu rapora göre, 2012 yılında Kestel ilçesinin % 95.94'ü kırsal karakter göstermektedir. Yapay ortamların payı 2000 yılına göre % 1.6'lık oranda sınırlı bir büyüme göstermiştir.



**Şekil 20:** 2018 Yılı Bursa İli Kestel İlçesi Bölgesel Raporu

**Kaynak:** Corine, 2020.

Corine 2018 yılı Bursa İli Kestel İlçesi bölgesel raporuna göre, ilçeye ait arazi örtüsünün % 4.88'ini yapay bölgeler, % 34.99'unu tarımsal alanlar, % 60.18'ini orman ve yarı orman alanlar meydana getirmektedir. Bu rapora göre, 2018 yılında Kestel ilçesinin %95.17'si kırsal karakter göstermektedir. Rapora göre Kestel ilçesi günümüzde kırsal karakterini korumaya devam etmektedir. Bu durumun en önemli nedeni Kestel ilçesinin Uludağ'ın eteklerinde kurulması, gelişmenin fiziki bir engel ile sınırlandırılmış olmasıdır.



**Fotoğraf 7:** Kestel G?çmen Konutları'ndan Bir G?r?n?m (07.08.2019)

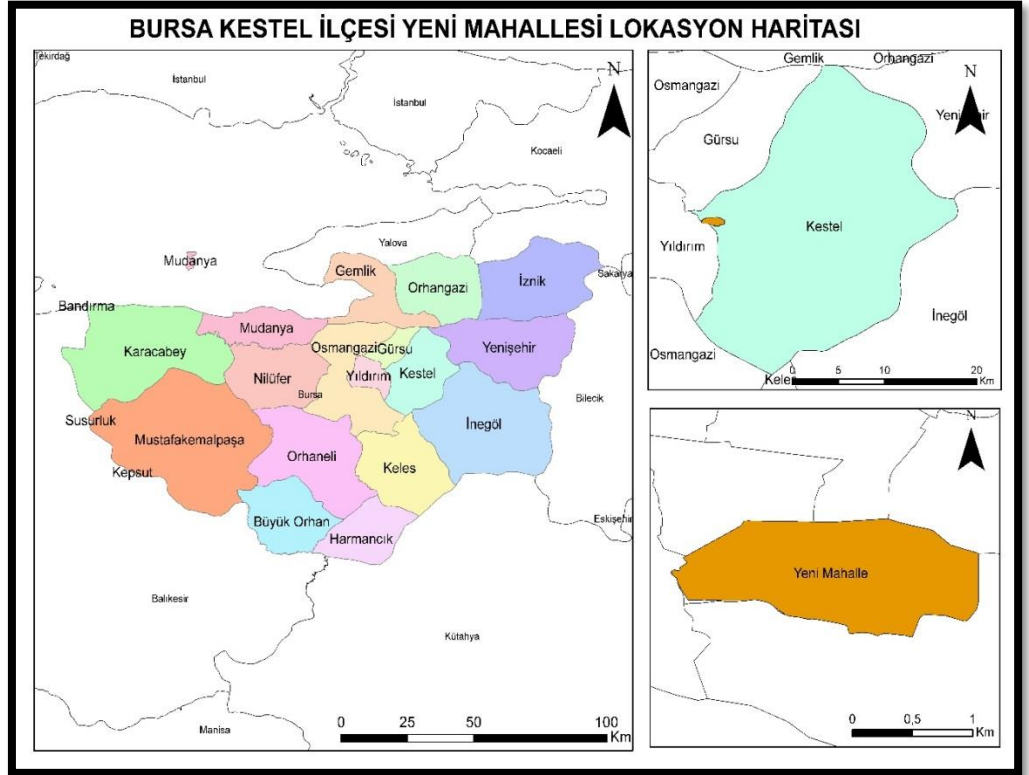
## 5.2. Anket Uygulaması

1989 Bulgaristan g?çmenlerinin Bursa ili G?r?kle – Kestel G?çmen Konut alanlarındaki yerleşmeleri ile Bulgaristan arasında s?regelen bağlarını ve bu g?ç s?recinin sahadaki mekansal etkilerini konu alan tezimin ?ıkış noktası; bu alandaki ?alışmaların sınırlı olması ve Bursa G?çmen Konutları ?zelinde literat?rde b?yle bir ?alışmanın bulunmaması konu ve ?alışma sahası se?imimizde belirleyici olmuştur. Ayrıca Bursa'nın g?çlerle kurulan bir Şehir olması, ?zellikle 1989 g?ç? ile birlikte 90 binin ?zerinde g?çmeni kısa bir s?rede b?nyesine ?ekmesi mekan se?imi ?zerinde etkili olan bir başka tercih nedenimizdir.

Bulgaristan g?çmenleri T?rkiye'de ekonomik ve sosyal olarak hayatta kalabilme stratejisi ile akraba ve yakınlarının yanlarına yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle ?ekirdek aile yapısından ziyade geniş aile yapısına sahip oldukları g?zlenmektedir (Çağlayan, 2007). Fakat g?çmen konutlarının en fazla iki ?ocuklu ailelerin yaşayabileceği b?y?kl?kte tasarlanmış olması g?çmenlerin geleneksel aile yapılarıyla ?rt?şmemektedir. Bu nedenle g?çmenler, devletin sunduğu imkanlar doğrultusunda sahip oldukları bu konutları “kendi yaptıkları evlerine” yerleşmeden ?nce yaşadıkları ge?ici iskan alanı olarak kullanmışlardır. Anketlerden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda g?çmen konutlarında ikamet etmekte olan katılımcıların ?nemli



Anket uygulaması Bursa “Görükle ve Kestel Göçmen Konutları” sitelerinde 5 – 6 – 7 Ağustos 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem yöneti olarak kartopu tekniği kullanılmış, örnekleme ait birimler göçmen konutlarında ikamet etmekte olan halkın desteği ile zincirleme bir biçimde tespit edilmiştir. 3040 Göçmen Konutu ile en fazla konut alanına sahip olan Görükle’de 116, ardından onu 2064 Göçmen Konutu ile takip eden Kestel’de 71 katılımcı ile toplam 187 anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında, Görükle ve Kestel Göçmen Konutları arasındaki karşılaştırmayı en doğru haliyle sunabilmek için anketlerin dağılımı, yerleşim alanlarındaki konut sayısı ve nüfusa göre eşit oranda tutulmaya çalışılmıştır.



**Şekil 22:** Kestel İlçesi Yeni Mahalle Lokasyon Haritası

### 5.2.1. Evrene (Kütle) Dair Bilgi

1989 yılı ve sonrasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçlerle gelen ve Türkiye Cumhuriyeti içerisinde yerleşim yeri olarak Bursa ili (Görükle – Kestel) Göçmen Konutları’nda ikamet etmekte olan Bulgaristan göçmenleri çalışmanın evrenini meydana getirmektedir.

Çalışmanın evrenine zaman ve maliyet olarak tamamen ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle evren büyüklüğüne göre uygulanması gereken en az anket sayısı tespit edilerek, Göçmen Konutları'nda minimum örneklem büyüklüğünün altına düşmeyecek şekilde 116'sı Görükle, 71'i Kestel olmak üzere toplam 187 anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

<b>YERLEŞİM YERİ</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelı Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
<b>Görükle (Bursa)</b>	116	62.0	62.0
<b>Kestel (Bursa)</b>	71	38.0	100.0
<b>Toplam</b>	187	100.0	-

**Tablo 24:** Örneklem Grubunun Yerleşim Alanına Göre Dağılımı

### 5.2.2. Örneklemın Genel Özellikleri

Saha çalışmasında, Görükle ve Kestel Göçmen Konutları sitelerinde toplam 187 katılımcıya anket uygulanmıştır. 187 anketin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Anketlerden ulaştığımız veriler SPSS programı ile işlenerek analiz edilmiş, sonuçlar grafik ve tablolaştırılarak açıklanmıştır.

Anketlerden elde ettiğimiz veriler sonucunda Bulgaristan göçmenlerinin demografik ve sosyo – kültürel yapısı hakkındaki bulgular tespit edilmiştir.

Uyguladığımız anketlerde tek tip ölçeklendirme kullanılmamıştır. Örneklem grubunun demografik niteliklerini tespit etmeye yönelik soruların yanı sıra açık uçlu ve kısa yanıtlı (evet/hayır) tipi sorular da katılımcılara yöneltilmiştir. Anketler 4 bölüm ve toplam 33 sorudan oluşmaktadır.

Anketin ilk bölümünde katılımcıların sosyo – ekonomik ve demografik niteliklerini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde, Görükle – Kestel Göçmen Konut alanalarında ikamet etmekte olan 1989 Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları konut ve çevre özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde katılımcılara sosyal hayat ve kültürel özellikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Dördüncü bölümde ise 1989 zorunlu göçü'nden sonra Bulgaristan ile devam eden ilişkilerini ölçmek hedeflenmiştir.

Anketler aracılığı ile elde ettiğimiz verilerin analizi için SPSS programı kullanılmış, sonuçlar tablo ve grafiklere dönüştürülerek değerlendirme yapılmıştır.

### 5.2.3. Anket Sonuçları ve Değerlendirmeler

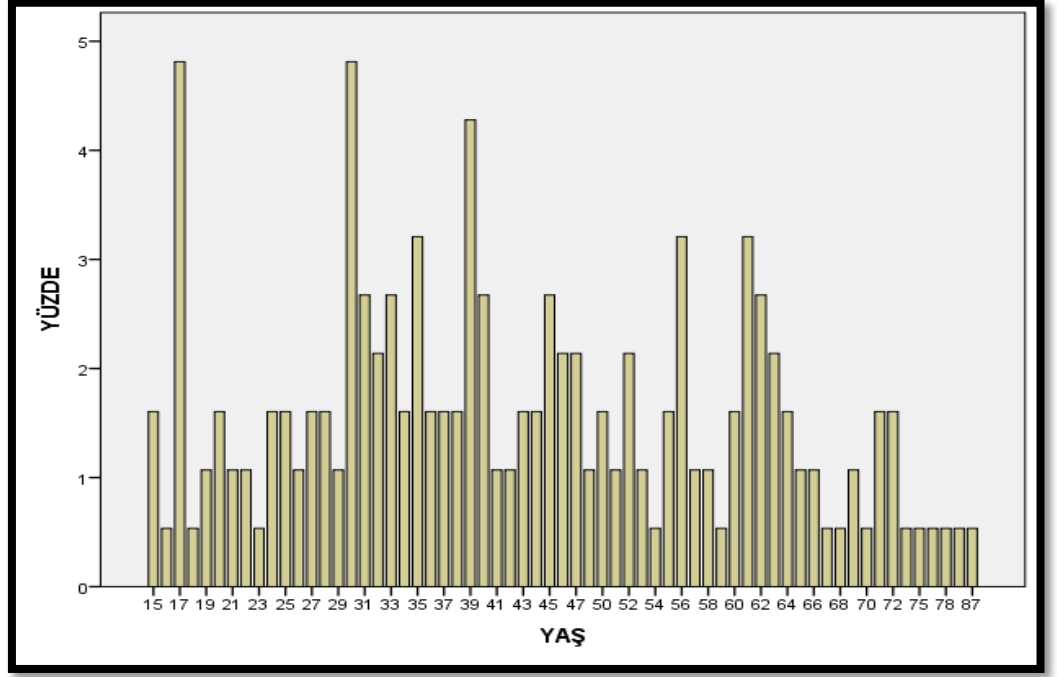
#### 5.2.3.1. Cinsiyet Durumu

<b>CİNSİYET</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Erkek	123	65.8	65.8
Kadın	64	34.2	100.0
<b>TOPLAM</b>	187	100.0	-----

**Tablo 25:** Cinsiyet Durumu

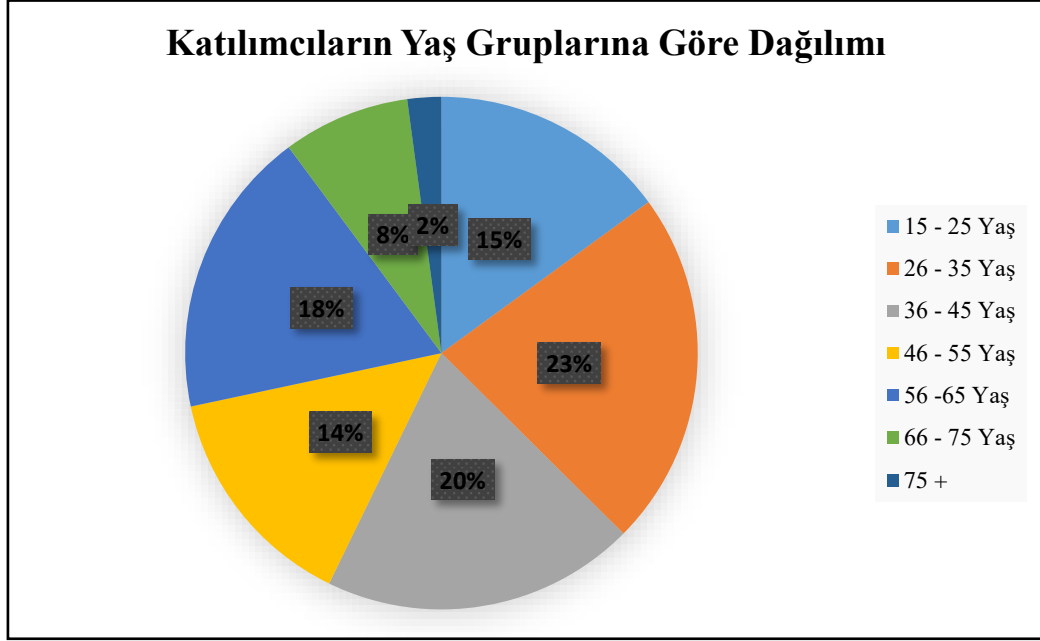
Cinsiyet dağılımını incelediğimizde, katılımcıların % 65.8'inin erkeklerden, % 34.2'sinin kadınlardan oluştuğunu görmekteyiz. Anketlerden ulaştığımız veriler sonucunda, cinsiyet dağılımında dengesizlik tespit edilmiştir. Bu durumun nedeni çalışma sahasında kartopu tekniği ile uygulanan anketlerin göçmen konutlarında öğle saatlerinde park, cafe, pastane, çay bahçesi gibi alanlarda gerçekleştirilmiş olması ve katılımcılara rastlantısal bir şekilde ulaşmamız nedeni ile erkek katılımcıların payı tesadüfi olarak daha yüksektir. Bu durum örneklemin temsil gücünü azaltmasına rağmen çalışma sahasımızda yeterli ölçekte katılımcıya ulaşılmıştır.

### 5.2.3.2. Yaş Analizi



Şekil 23: Yaş Dağılımı

Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nda yaş gruplarının dağılımı dengeli tutulmaya çalışılmıştır. Böylece her yaş grubundan katılımcıya ulaşılarak heterojen bir dağılım oluşturmak hedeflenmiştir. Katılımcıları 10'ar yıllık yaş gruplarına göre sınıflandırdığımızda örneklemin nispeten dengeli bir dağılım gösterdiği görülmektedir. Böylece yaşamının farklı dönemlerinde 1989 zorunlu göçü ile karşılaşmış, hemen hemen tüm grupların fikirlerine ulaşılmaya çalışılmıştır.



**Şekil 24:** Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, yaşlı grup olarak değerlendirdiğimiz 65 yaş ve üzerindeki göz ardı edildiğinde, diğer yaş grupları % 15 – 25 oranla hemen hemen benzer aralıklarla dağılım göstermektedir. Örneklemin % 10'unu en az katılım ile 65 yaş ve üzeri yaş grubu temsil etmekte iken, örneklemin % 23'lük katılım ile en fazla 26 – 35 yaş grubu temsil etmektedir. Böylece yaşamının önemli bir bölümü Bulgaristan'da geçmiş bireyler, yalnızca çocukluk yıllarını Bulgaristan'da geçiren bireyler ve hayatının hiçbir evresini Bulgaristan'da geçirmemesine rağmen ailesi göçmen olduğu için kendini 1989 Bulgaristan göçmeni olarak tanımlayan tüm yaş gruplarına ait katılımcıların görüşlerine başvurulmuştur.

### 5.2.3.3. Eğitim Düzeyi ve Meslek Grupları

EĞİTİM DÜZEYİ	SIKLIK (Fİ)	YÜZDE (Görelİ Sıklık / Pİ)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Okuma Yazma Bilmeyen	3	1.6	1.6
İlkokul - Ortaokul	27	14.4	16.0
Lise	114	61.0	77.0
Üniversite (Önlisans - Lisans)	39	20.9	97.9
Üniversite (Lisansüstü)	4	2.1	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	<b>-----</b>

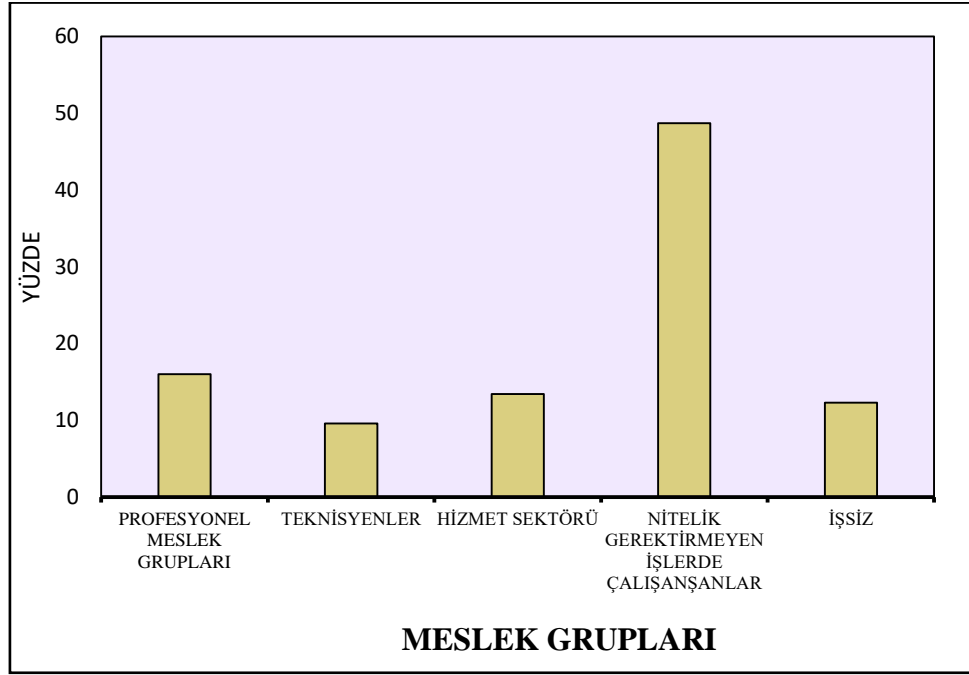
**Tablo 26:** Eğitim Düzeyi Dağılımı

Katılımcıların % 61'i lise mezunudur. Önlisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olanlar örneklemin %22'sini meydana getirmektedirler. İlkokul – Ortaokul mezunları ile ankete katılanların %14.4'ünü temsil etmektedirler. Bu nedenle örneklemin eğitim seviyesinin genellikle iyi düzeyde olduğu görülmektedir. Katılımcıların 45 yaş ve altındaki yaş grubunun lisans ve lisansüstü eğitimleri Türkiye'de, 45 yaş ve üstüne ait yaş grubunun lisans ve lisansüstü eğitimleri ise Bulgaristan'da tamamlanmıştır. Çalışma sahamızda yaptığımız görüşmeler sırasında 25 – 35 yaş grubunun eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Üniversite eğitimi alanların oranı bu yaş grubu aralığında daha yüksek oranda karşımıza çıkmakta iken, 45 – 55 yaş grubunun daha çok lise düzeyinde eğitime sahip olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla göçmenler arasında yaş grubunun düzeyi azaldıkça eğitim seviyesinin arttığını ifade edebiliriz.

MESLEK GRUBU	SIKLIK (FI)	YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Profesyonel Meslekler	30	16.0	16.0
Teknisyenler	18	9.6	25.7
Hizmet Sektörü	25	13.4	39.0
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	91	48.7	87.7
İşsiz	23	12.3	100.0
<b>TOPLAM</b>	187	100.0	-----

**Tablo 27:** Meslek Gruplarına Göre Oransal Dağılımı

Meslek dağılımında, profesyonel meslek grubu olarak isimlendirdiğimiz ve bir yüksek öğretim kurumunda lisans eğitimi gerektiren iş kollarında çalışanların oranı % 16, önlisans ya da mesleki teknik eğitim veren ortaöğretim kurumlarından mezun olup teknisyen olarak çalışanların oranı % 9.6 iken, hizmet sektöründe çalışanların oranı % 13.4 olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneklemin en yüksek değerine sahip meslek grubu ise % 48.7’lik bir oranla nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar olmuştur. Uluslararası göç literatüründe göçmenler, genellikle 3D işler “*dirty, dangerous, demanding*” ya da “*dirty, dangerous, difficult*” ismi verilen kirli, tehlikeli, zahmetli ya da nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Uluslararası göçlerde göçmen işçiler çoğunlukla niteliksiz, düşük ücretli ve çalışma şartları ağır işlerde görev alırlar. Bu açıdan bakıldığında da örneklemin büyük bir kısmının nitelik gerektirmeyen işler grubunda çalıştığı görülmektedir. Bu durum tüm uluslararası göçe katılan göçmenler için göçün getirdiği olası bir zorluktur. Örneklemin % 12.3’ü de herhangi bir işte çalışmamaktadır. Bu grubun bir kısmı işsiz olanları temsil etmekte iken, bir kısmı ise 17 – 25 yaş aralığında henüz eğitimlerine devam etmekte olan öğrencileri temsil etmektedir.



Şekil 25: Meslek Gruplarına Göre Dağılım

#### 5.2.3.4. Hane Halkı Büyüklüğü

Çalışma sahasında uyguladığımız anket sonuçlarına göre, % 31.6'lık oranla “çekirdek aile” yapısının en yüksek orana sahip olduğunu görmekteyiz. Büyükanne – büyükbaba ile birlikte yaşayan ailelerin oranı % 6.4'lük bir oran ile 4. Sırada yer almaktadır. Tabloda dikkat çeken bir başka sonuç ise % 28.3'lük paya sahip olan çocuksuz ailelerdir. Özellikle sahada yaptığımız anketler sırasında yeni evli çiftlerin göçmen konutlarında kiracı olarak bu bölgeyi tercih ettikleri bilgisine ulaşılmıştır.

KİŞİ SAYISI	SIKLIK (FI)	YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
1	8	4.2	4.7
2	53	28.3	32.6
3	59	31.6	64.2
4	52	27.8	92.0
5	12	6.4	98.4
6	3	1.6	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

Tablo 28 : Hane Halkı Büyüklüğü

Göçmen konutları fiziksel imkanları itibari ile en fazla 2 çocuklu ailelerin yaşayabileceği büyüklükte inşa edilmiştir. Göçmen konutlarının inşasına başlandığı yıllarda göçmenlerin hane halkı büyüklüğüne bağlı olarak birden fazla konut için başvuru hakkı verilmiştir. Göçmenler geleneksel aile yapıları nedeni ile geniş aile yapısına sahiptir. Ancak Toplu Konut İdaresi tarafından tasarlanan göçmen konutlarının, 60 – 65 m<sup>2</sup>'lik daireler şeklinde yapılmış olması, göçmenlerin hanelerinde yaşayan kişilerin tamamının bir arada yaşayabilmelerine olanak sunmamaktadır. Bu nedenle geniş ailelere konutların yapı sırasında birden fazla konut için başvuru hakkı verilmiş ve geniş aileler parçalanarak çekirdek aile konuma dönüşmüştür.

#### 5.2.3.5. Gelir Düzeyi ve Ekonomik Durum

Ankete katılanların % 40.1'i aylık gelirinin 1001 – 2500 TL olduğunu ifade ederek, bu gelir düzeyi grubundaki en büyük payı oluşturmuştur. Bu gelir düzeyi grubunu % 30.5 oranla 2500 – 5000 TL aralığının takip ettiği görülmektedir. Örneklemin % 12.3'ü aylık 5000 TL üzerinde gelire sahip olduğunu ifade etmiştir.

GELİR DÜZEYİ	SIKLIK (Fİ)	YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Herhangi Bir Gelire Sahip Değilim	29	15.5	15.5
1000 TL Altı	3	1.6	17.1
1001 - 2500 TL	75	40.1	57.2
2501 - 5000 TL	57	30.5	87.7
5000 TL Üzeri	23	12.3	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 29:** Aylık Gelir Düzeyi

Kadınların iş yaşamına aktif katılımı nedeni ile aile bütçesine katkıda buldukları düşünüldüğünde, bireysel aylık gelirden ziyade aile bireylerinin toplam geliri önem kazanmaktadır. Kadınların hemen hemen tamamı aktif olarak bir işte görev almaktadır. Bu nedenle katılımcıların bu soruya verdikleri yanıt gerçeği yansıtmada

yanıltıcı olabilir. Katılımcıların önemli bir kısmı göçmen konutlarının dışında farklı bir mülkiyete daha sahip olduklarını dile getirmişlerdir. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde hane halkının toplam gelir miktarı önem taşımaktadır.

Örnekleme grubunun büyük bir kısmı asgari ücret aldığını ifade etmiş, bu nedenle gelir düzeyi sınıflamasında yer alan 1001 – 2500 TL aralığı en büyük pay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yargı doğru olsa da aile içerisindeki toplam gelir, gelir düzeyi grubu hakkında daha belirleyici olacaktır. Ancak genel anlamda katılımcıların bireysel gelirlerinin asgari ücret ya da asgari ücretin biraz üzerinde olduğunu ifade edebiliriz.

Bulgaristan tarafından 1989 göçmenlerine özlük haklarının geri verilmesi nedeniyle göçmenler Bulgaristan ile ekonomik bağlarını da sürdürmektedir. Buna rağmen katılımcıların %13.4'ü Bulgaristan'dan aile bütçesine katkı sağlayan bir gelir olduğunu dile getirmişlerdir. Bu oran, Bulgaristan'da göç öncesinde uzun yıllar boyunca çalışıp, emekli olan yaşlı gruptan oluşmaktadır.

<b>BULGARİSTAN'DAN AİLE BÜTÇESİNE KATKI DURUMU</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Evet	25	13.4	13.4
Hayır	162	86.6	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 30:** Bulgaristan'dan Aile Bütçesine Katkı Durumu

### 5.2.3.6. Mülkiyet Durumu

MÜLKİYET DURUMU	SIKLIK (F1)	YÜZDE (Görelî Sıklık / P1)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Ev Sahibi	165	88.2	88.2
Kiracı	22	11.8	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 31:** Yaşanılan Konuta Ait Mülkiyet Durumu

Kestel Göçmen Konutları'na ilk yerleşme 1993 yılında, Görükle Göçmen Konutları'na ilk yerleşme 1994 yılında gerçekleşmiştir. 60 - 65 m<sup>2</sup>'lik daireler olarak tasarlanan göçmen konutları, en fazla anne baba ve iki çocuğun yaşayabileceği büyüklüktedir. Göçmen konutları, göçmenlere kendi evlerine sahip olabileme olanağı sunmuştur. Ancak göçmenlerin büyük bir kısmı bu konutları geçici iskan alanı olarak görmüş, zamanla önemli bir kısmı, kendi yaptıkları göçmen tipi müstakil evlere ya da geniş aile yapılarına müsait daha büyük dairelere taşınmışlardır. Devlet desteği ile inşa edilen göçmen konutları, 20 yıllık taksitlendirme ile göçmenlere tahsis edilmiş, taksitlendirme süresince konutların satışı ve kiralanması yasaklanmıştır. Bu yasağa rağmen konutlarını satanlar ve kiralyanlar olmuştur.

Örnekleme grubumuzun % 88.2'si göçmen konutları'ndan daire sahibidir. Kiracı olarak ikamet etmekte olanların oranı % 11.8'lik bir paya sahiptir. Günümüzde özellikle yeni evli Bulgaristan göçmeni çiftlerin gerek hissettikleri kültürel yakınlık gerekse konutların sahip olduğu planlı yapısı gereği yerleşmek için tercih ettikleri bir alan olduğu görülmektedir. Dolayısıyla "evin ilk sahibi olma durumuna" ait tabloda "hayır" yanıtını verenlerin önemli bir kısmı yeni evli ya da çocuksuz ailelerden meydana gelmektedir.

	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelİ Sıklık / Pı)</b>	<b>BİRİKİMLİ Yüzde (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Evet	127	67.9	68.4
Hayır	59	31.6	99.5
Yanıtlanmayan	1	0.5	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

**Tablo 32:** Evin İlk Sahibi Olma Durumuna Ait Veriler

Katılımcıların %67.9'u göçmen konutlarındaki evlerinin ilk sahipleridir. Çalışma sahasında yaptığımız görüşmelerden edindiğimiz bulgular sonucunda, Göçmen Konutları'nın ilk sahibi olmayanlar ya da bu konutlarda kiracı olarak ikamet etmekte olanların önemli bir kısmı gençlerden oluşmaktadır. Ayrıca 1989 göçünden sonra Türkiye'ye yerleşenlerin de önemli bir kısmı akrabalarından satın alarak ya da kiralayarak göçmen konutlarını tercih etmişlerdir. Dolayısıyla göçmen konutları göçmenler tarafından bir geçici bir yerleşim alanı olarak düşülmüştür. Konut alanlarının kısmen ucuz, güvenilir ve planlı altyapıya sahip olması önemli bir tercih nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneklemin % 20.9'u göçmen konutları'nda ev sahibi değil iken, %11.2'si 1993 yılında ev sahibi olmuş, % 22.5'i de 1994 yılında göçmen konutlarından ev sahibi olarak bölgeye yerleşmişlerdir. Kestel Göçmen Konutları'nın 1993 yılında, Görükle Göçmen Konutları'nın ise 1994 yılında yerleşmeye açıldığını düşürsek bu elde ettiğimiz bu veriler tutarlılık göstermektedir.

1989 göçünün ardından parçalanmış ailelerin mevcudiyeti, Bulgaristan'da ekonomik krizin baş göstermesi ve Türkiye'nin göç sonrasında vize uygulaması ile göçmen almaya devam etmesi gibi nedenlerle 2000'li yılların başına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler az miktarda da olsa devam etmiştir.

Göçmenler hayatta kalma ve göç ettikleri yerlerde yaşamlarını idame ettirebilme ve varolma güdüsü ile akraba, hemşeri ya da arkadaşlarının yoğun olarak yerleştikleri alanları tercih etmektedirler. Anketlerden elde ettiğimiz bulgular da bu yargıyı desteklemektedir. Bu nedenle 1989 göçünden sonra gelen göçmenler de yerleşim yeri olarak yakınlarının bulunduğu alanlarda yoğunlaşmıştır.

YIL	SIKLIK (F1)	YÜZDE (Görelî Sıklık / P1)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Ev Sahibi Değilim	39	20.9	20.9
1993	21	11.2	32.1
1994	42	22.5	54.5
1995	5	2.7	57.2
1996	3	1.6	58.8
1997	1	0.5	59.4
1998	1	0.5	59.9
1999	3	1.6	61.5
2000	7	3.7	65.2
2001	2	1.1	66.3
2003	3	1.6	67.9
2004	4	2.1	70.1
2005	4	2.1	72.2
2006	5	2.7	74.9
2007	1	0.5	75.4
2008	2	1.1	76.5
2009	3	1.6	78.1
2010	3	1.6	79.7
2011	7	3.7	83.4
2012	5	2.7	86.1
2013	6	3.2	89.3
2014	5	2.7	92.0
2015	5	2.7	94.7
2016	5	2.7	97.3
2017	1	0.5	97.9
2018	4	2.1	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 33:** Göçmen Konutlarına İlk Sahip Olma Yılları

### 5.2.3.7. Memnuniyet Durumu ve Göçmen Konutlarına Ait Sorunlar

Örneklem grubundan değerlendirmesi istenilen “Göçmen konutlarını aşağıda verilen özellikler bakımından diğer yerleşim alanları ile karşılaştırınız” sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtların ( $\chi$ ) şöyledir:

		YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)					TOPLAM
		Çok Kötü	Kötü	Kararsızım	İyi	Çok İyi	
KARŞILAŞTIRMA KRİTERLERİ	Eğitim Olanakları	4.8	9.6	17.6	43.3	24.6	100
	Güvenlik	5.3	9.1	11.2	46.5	27.8	100
	Sosyal İlişkiler	2.1	4.8	7.5	43.9	41.7	100
	Planlı Kentleşme	1	7.5	14.4	42.8	33.7	100
	Parklar Ve Bahçeler	5.9	6.4	10.7	38.5	38.5	100

**Tablo 34:** Memnuniyet Durumu

Örneklem grubunun % 43.3’ü göçmen konutlarının eğitim olanaklarını diğer yerleşim alanlarındaki eğitim olanaklarına göre “İyi” düzeyde olduğunu belirtmiştir. Göçmen konutlarının eğitim olanaklarının “Çok Kötü” ve “Kötü” olduğunu ifade edenlerin oranı daha sınırlı düzeyde kalmakla birlikte, bölgedeki eğitim olanaklarının nasıl olduğu konusunda “Kararsızım” yanıtını verenler % 17.6 oranındadır. Göçmen konutlarında genel anlamda eğitim olanaklarının çevre ilçelere göre yeterli düzeyde olduğunu ifade edebiliriz ancak mahalle bazında ele aldığımızda Kestel Yeni Mahallesi’nde artan nüfusun ihtiyacına yönelik yeni bir ilkokula ihtiyaç vardır. Ortaöğretim kurumları açısından değerlendirdiğimizde ise her iki çalışma sahasındaki ilçelerde mevcut kurumlar yeterli olmakla birlikte, bölgede ikamet etmekte olan öğrenciler farklı mahalle ve ilçelerdeki kurumlarda da eğitim görme olanağına sahiptir. Dolayısıyla mevcut olan ortaöğretim kurumları bölge nüfusu için yeterlidir.

Örneklemin % 46.5'i Göçmen konutlarının Bursa'daki diğer yerleşim yerlerine göre Güvenlik bakımından "İyi", % 27.8'i "Çok İyi" bulduklarını belirtmişlerdir. Göçmen konutlarını güvenlik kriteri bakımından "Çok Kötü", "Kötü" ve "Kararsız" seçenekleri ile değerlendirenlerin oranı sınırlıdır. Güvenlik olanakları bakımından Görükle Göçmen Konutları'nda ikamet etmekte olanlar, sosyo – ekonomik ve kültürel özellikler açısından homojen bir yapıya sahip olduğu için daha avantajlı konumdadır. Kestel Göçmen Konutları'nda ise, Kestel'in hem dış göç hem de iç göç ile hareketleri ile birlikte aşırı nüfuslanması sonucunda heterojen bir görünüm karşımıza çıkmakta, dolayısıyla hem sosyo – ekonomik hem de kültürel özellikler bakımından halk arasında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılık Kestel halkının birbirlerine karşı güven duygusunun gelişmesini sınırlandırmaktadır.

Ankete katılanların % 43.9'u göçmen konutlarındaki bireyler arası sosyal ilişkilerin "İyi" % 41.7'si "Çok İyi" olduğunu söylemiştir. Göçmen konutlarında sosyal ilişkilerin "Çok Kötü", "Kötü" ve "Kararsız" olduğuna dair görüş beyan edenlerin oranı oldukça düşüktür. Görükle Göçmen Konutları'nda göçmen halkın birbirleri ile olan sosyal ilişkileri oldukça güçlüdür. Ancak Görükle halkının Türkiye'de iç göç ile gelen yerli halka ve Uludağ Üniversitesi Görükle Kampüsü'nde eğitim görmekte olan kendilerinden olmayan üniversite öğrencilerine karşı negatif bir tutumları vardır. Yaşadıkları bölgeye karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissetmekte ve bölgede Türkiye Türkleri'nin yerleşmesini istememektedirler. Kestel Göçmen Konutları'nda ise, sosyal ilişkiler yalnızca göçmen halkın kendi aralarında kurdukları iletişim ile değil, aynı zamanda Türkiye'nin Erzurum, Erzincan, Bayburt, Atvin, Tunceli gibi farklı illerinden göç ederek bölgeye yerleşmiş yerli göçmenler ile de bağları güçlüdür. Kestel ilçesi hem iç göç hem dış göç hareketlerine maruz kalarak aldığı göçler ile büyümüştür. Halk arasındaki entegrasyon ve kültürleşmenin Görükle Göçmen Konutları'na göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

Örneklemin göçmen konutlarında planlı kentleşmeye dair düşünceleri incelendiğinde, % 42.8'i yerleşim alanlarının planlı kentleşme kriterinin "İyi" olduğunu, % 33.7'si "Çok İyi" olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların % 1'i yerleşim alanlarındaki planlı kentleşmenin "Çok Kötü", %7.5'i "Kötü" olduğunu düşünmektedir. % 14.4'ü ise planlı kentleşme konusunda "Kararsız" ifadesini

kullanmışlardır. Aldığımız yanıtlar doğrultusunda, göçmen konutlarını planlı kentleşme açısından “Kötü” ve “Kararsızım” olarak değerlendirenlerin oranı yok sayılmayacak düzeyde olmasına rağmen göçmen konutlarının altyapı sistemleri planlı ve projeli inşa edilmesi dolayısı ile birçok yerleşim alanına göre oldukça iyi düzeydedir.

Örneklem grubunun göçmen konutları ile diğer yerleşim alanları arasındaki park ve bahçeler değerlendirilmesinde % 38.5’erlik oranlarla “İyi” ve “Çok İyi” olarak düşüncelerini beyan edenlerin eşit miktarda olduğunu görmekteyiz. Park ve bahçeler kriterinde “Çok Kötü”, “Kötü” ve “Kararsızım” olarak görüş belirtenlerin oranı “Çok İyi” ve “İyi” olarak değerlendirenlerle kıyasla oldukça sınırlı kalmıştır. Sahada yaptığımız anket çalışmaları sırasında, gözlemlerimizden elde ettiğimiz bulgular sonucunda her iki göçmen konut alanında park ve bahçelerin şehrin birçok yerleşim alanına göre yeterli düzeyde olduğu tespit edilmiştir.



**Fotograf 8:** Görükle Göçmen Konutları Park ve Bahçeler (06.08.2019).

Genel olarak örneklem grubunun önemli bir kısmı göçmen konutlarındaki *eğitim olanakları, güvenlik, sosyal ilişkiler, planlı kentleşme, park ve bahçeleri* diğer yerleşim alanlarının bu kriterleri ile kıyasladıklarında, “İyi” ve “Çok İyi” yönünde

değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Anket sonuçlarından elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda katılımcıların göçmen konutlarından büyük oranda memnun olduklarını söyleyebiliriz.

Örneklemin yerleşim yeri memnuniyet durumları her iki konut alanında da büyük farklar göstermemesine rağmen Kestel Göçmen Konutları'nın bulunduğu mevkiide yer alan çimento fabrikasından çıkan atık maddeler ve bölgede yer alan taş – mermer – kum ocakları Kestel ilçesini ve Kestel Göçmen Konutları'nda ikamet etmekte olanları önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Taş ocaklarının yoğun biçimde işletilmesi nedeniyle; yeraltı ve yüzey sularının kirlenmesi, flora ve fauna sistemlerinin zarar görmesi, taş kırma – patlatma ya da tıraşlama sırasında etrafa yayılan tozların zirai ürünleri kurutması, taş kesiminde meydana gelen gürültü gibi çevre sorunları bölge halkının en önemli sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görükle Göçmen Konutları'nın ise şehir merkezine uzaklığı ve bu sahaya ulaşım seferlerinin sınırlı olması dışında belirgin bir sorunu bulunmamaktadır. Örneklem grubunun %59.6'sı sorun belirtmeyerek anketleri uygulanma aşamasında yaptığımız görüşmelerde yerleşim alanından memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.

Görükle ve Kestel Göçmen Konutları altyapı imkanları açısından iyi şartlara sahiptir. Bunun en önemli nedeni göçmen konutlarının planlı bir şekilde inşa edilmiş olmasıdır.

Örneklem grubunun % 9.6'sı konut alanlarındaki hizmet yetersizliğinden söz etmiş, % 8.6'sı konut alanlarındaki sosyal olanakların sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Göçmen Konut alanlarında göçmenlere özgü eğlence mekanları, kafe ve kültür merkezleri olmasına rağmen bu alanlar tatmin edici düzeyde değildir. Boş zamanlarını genellikle göçmenlerin yoğunlukta olduğu mekanlarda geçirmektedirler.

Kültürel çatışma ve eğitim olanaklarının yetersizliğine dair görüşler % 0.5'er pay ile örneklemin en düşük oranına sahiptir.

<b>GÖÇMEN KONUTLARININ SORUNLARI</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Çevre Sorunları	21	11.2	11.2
Hizmet Yetersizliği	18	9.6	21.3
Kültürel Çatışma	1	0.5	21.8
Sanayi Atıkları	9	4.8	26.6
Sosyal Olanakların Sınırlı Olması	16	8.6	35.2
Taş Ocakları	2	1	35.7
Ulaşım Güçlüğü – Merkeze Uzaklık	8	4.4	39.4
Eğitim Olanaklarının Yetersizliği	1	0.5	39.9
Sorun Belirtmeyen	111	59.6	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

**Tablo 35:** Göçmen Konutları'nın Sorunları

Her iki çalışma sahamızın en önemli gelir kaynağı ikincil ekonomik faaliyetler olarak nitelendirdiğimiz sanayidir. Sanayi kolları içerisinde ise tekstil sektörünün payı bir değere sahiptir. İplik üretimi, dokuma ve boyama faaliyetlerinin bir arada bulunduğu gelişmiş sanayi kuruluşları bölgede yaygındır. Ancak tekstil işletmelerinin özellikle boyama tesislerinden çıkan atık maddeler çevrede su kirliliğine neden olmaktadır. Bu durumun her iki çalışma sahamızın ikinci önemli ekonomik faaliyeti olan tarım sektörüne olumsuz etkisi görülmektedir. Fabrikalardan çıkan atık maddeler tarım ürünlerine zarar vermektedir.

Kestel'de tekstil kuruluşlarının yanısıra çimento fabrikalarını da ön plana çıkmaktadır. Bu durum da bölge de hava kirliliğine neden olmakta dolayısıyla zirai üretim de bu kirlilikten etkilenmektedir.

#### **5.2.3.8. Akrabalık İlişkileri**

İki ülke arasında yıllar boyunca devam eden nüfus hareketleri nedeniyle göç edilen ülkede göçmenler arasında bağ kurulması göç olgusu özendirici bir etki yaratmaktadır. Göçmenler göçe kaynaklık eden ülke ile bağlarını devam ettirdiği

sürece göçler süreklilik arz etmektedir. 1877 – 1878 Osmanlı Rus Harbi'nden günümüze kadar geçen süre içerisinde Bulgaristan'dan aldığımız göçlerde böyle bir ilişki mevcuttur. Türkiye'de belli başlı il ve ilçelerde Bulgaristan göçmenlerinin yoğunluk göstermesi, göçmenler arasında network ağının kurulmasına dolayısıyla da göçlerin süreklilik göstermesine neden olmuştur.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göç dönemlerinin hemen hemen hepsinde kitlesel göçlerin ardından parçalanmış aileler sorunu ortaya çıkmıştır. 1950 – 1951 yılları arasında gerçekleşen göçlerin aksine 1989 zorunlu göçü sonucunda büyük bir sorun yaratmasa da 1989 göçü ile de parçalanmış aileler sorunu yaşanmıştır. Türkiye 1989 göçünün ardından vize uygulaması başlatmış, parçalanmış aileler sorununa nispeten çözüm bulunmuştur. Örneklem grubunun % 96.8' nin Bulgaristan'da akrabası bulunmaktadır. Fakat örneklemin yalnızca % 18.7'sinin birinci dereceden yakınları Bulgaristan'da ikamet etmektedir. Bu oranın % 1.6'sı çocuk, % 6.4'ü anne – baba, % 10.7'si kardeşten oluşmaktadır. Örneklemin % 3.2'sinin Bulgaristan'da yaşayan akrabası bulunmamaktadır.

<b>AKRABALIK İLİŞKİLERİNİN DEVAMI</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Akrabam Yok	6	3.2	3.2
Çocuk	3	1.6	4.8
Anne - Baba	12	6.4	11.2
Kardeş	20	10.7	21.9
Diger	146	78.1	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

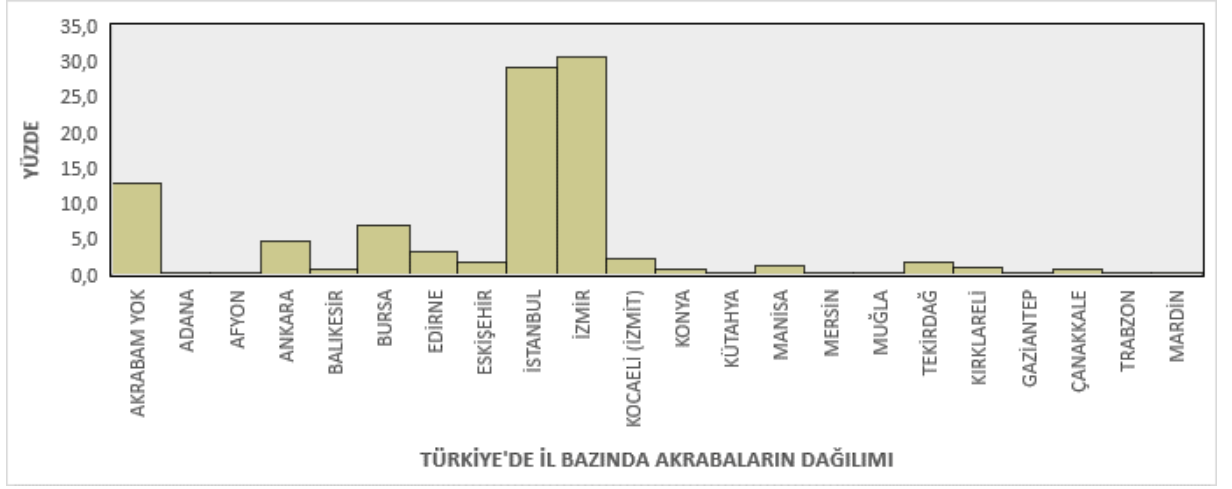
**Tablo 36:** Bulgaristan'da Yaşayan Akrabaları İle Yakınlık Derecesi

Network kuramına göre, göç alan ülke ile göç veren ülke arasında devamlılık arz eden nüfus hareketleri meydana gelmektedir. Bu nedenle henüz uluslararası göçe katılmamış akrabaların göç maliyetinin azalacağı ve göç ettikleri ülkeye alışma sürecinin daha kolay atlatılacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla göçün sürekliliği

kurulan ilişkiler ağı ile devam edeceği görüşü hakimdir. Fakat 1989 göçünün ardından akrabalık ilişkilerinin yoğun olmasına rağmen Türkiye ve Bulgaristan arasında yeni bir göç kanalı kurulmamıştır. 1989 göçünden sonra Bulgaristan'da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle bir süre daha ilişkiler ağı nedeniyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelik göçler gerçekleşmiştir. Ancak ekonomik krizin atlatılması ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine girmesiyle Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler oldukça azalmıştır. Özellikle Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğinin gerçekleşmesinin ardından göç kanalı Avrupa'ya kanalize olmuştur. Böylece Bulgaristan göçmenleri ve Bulgaristan'da kalan akrabaları arasındaki ilişkiler, Türkiye'ye yeni göçleri özendirmemiş, Türkiye'deki göçmenlerin Bulgaristan ile bağlarının devam etmesini sağlamıştır.

Saha çalışması sırasında yaptığımız görüşmelerde Bulgaristan'da birinci dereceden akrabası olduğunu ifade eden katılımcıların oranı gençlerde az iken, katılımcıların yaş grubu yükseltikçe anne – baba – kardeş gibi birinci dereceden yakınları olduğunu ifade edenlerin oranı artmaktadır.

Türkiye'de Bulgaristan göçmenlerinin yoğunlaştığı illerde akrabalık ilişkilerini incelediğimizde, akrabaları ile görüşme sıklığının göçmenlerin yerleşim yeri seçimlerine göre şekillendiğini görmekteyiz. Saha çalışmasında yaptığımız görüşmeler sırasında, katılımcılar tarafından iller arasında fiziki mesafe arttıkça görüşme sıklığının azalmakta olduğu beyan edilmiştir. Göçmenlerinin akrabalarının büyük bir kısmı İzmir ve İstanbul illerinde toplanmıştır.



**Şekil 26:** Türkiye'nin Farklı İllerinde 1989 Göçü İle Gelen Akrabaların Mekansal Dağılımı

Tabloya baktığımızda, katılımcıların 1989 göçü ile Türkiye'ye gelen akrabalarının İstanbul ve İzmir'de toplandıklarını görmekteyiz. Önceki göç dönemlerinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin yerleşim alanları ile paralellik göstermekte olan aldığımız yanıtlar, göçmenlerin yerleşim yeri tercihlerinde akrabalarının varlığı görüşünü desteklemektedir.

TÜRKİYE'DEKİ AKRABALAR İLE GÖRÜŞME SIKLIĞI	SIKLIK (Fİ)	YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Yanıtlamayan	31	16.6	16.6
Çok Sık	27	14.4	31.0
Sık	31	16.6	47.6
Ara Sıra	71	38.0	85.6
Az	21	11.2	96.8
Hiç	6	3.2	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 37:** Türkiye'deki Akrabaları İle Görüşme Sıklıkları

Örneklemin Türkiye'deki akrabaları ile görüşme sıklığını kendi yerleştikleri il ile akrabalarının yerleşim yerleri arasındaki fiziki mesafe belirlemektedir. Tabloya baktığımızda katılımcıların %38'i Türkiye'de farklı illerde ikamet etmekte olan akrabaları ile ara sıra görüştiklerini ifade etmişlerdir. %16.6'sı sık görüştiklerini ifade ederken yine katılımcıların %16.6'sı soruya yanıt vermemiştir. Örneklemin %14.4'ü akrabaları ile çok sık görüşmektedir. % 11.2'si az ve %3.2'si akrabaları ile hiç görüşmediklerini beyan etmişlerdir.

### 5.2.3.9. Sosyo – Kültürel İlişkiler

Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan ile bağları yalnızca göç öncesinde yaşadıkları bölgeler ve oradaki hemşerilik/akrabalık ilişkileri ile sınırlı değildir. Gerek göçmen mahallelerinde gerekse göçmen konutlarında Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği liderliğinde Balkan Panayırı, festivaller, konserler düzenlenmekte, Bulgaristan'dan sanatçıların katılımları sağlanmaktadır. Bulgaristan kaynaklı etkinliklere göçmenlerin ilgisi ve katılımı yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Ayrıca Bulgaristan'a özgü ürünlerin panayır zamanlarında daha yoğun bir şekilde göçmen mahallelerine ya da göçmen konutlarına getirilerek ticarete sunulmaktadır. Bu etkinlikler Görükle Göçmen Konutları'nda gelenekselleşmiş bir görünüme kavuşmuştur.



**Fotograf 9:** Görükle Geleneksel Balkan Panayırı, 2019.

Gerek Görükle Göçmen Konutları gerekse Kestel Göçmen Konutları'na ait yerleşim alanlarında, market ve bakallarda Bulgaristan'da üretilen ürünlere rastlanmakta, konut alanlarındaki pastanelerin büyük bir kısmında yalnızca Bulgaristan'a özgü hamur işleri üretilerek satışı gerçekleştirilmektedir. Ayrıca göçmen konut alanlarından düzenli olarak Bulgaristan'a seferler gerçekleştiren otobüs şirketleri karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki kafelerin de tasarım ve işletimi büyük ölçüde Bulgaristan'daki kafelerden esinlenerek organize edilmiştir.

Çalışma sahamızda yaptığımız görüşmelerde, gençlerin göçmenlere özgü sosyo – kültürel faaliyetlere ve göçmenlere özgü mekanlara ilgisinin daha yoğun olduğu görülmektedir. Genç nüfus Bulgaristan'daki eğlence anlayışını özgürlük olarak nitelendirmekte fakat Bulgaristan'da baskı dönemini yaşamış olan orta yaş grubu ve yaşlı nüfus Türkiye'de milli ve dini değerlerini özgürce yaşayabildikleri için Türkiye'ye karşı özgürlükler açısından daha olumlu değerlendirmeler yapmaktadır.

<b>BOŞ ZAMANLAR NEREDE VE NE SIKLIKTA DEĞERLENDİRİLMEKTE</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelİ Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Her Gün	140	74.9	74.9
Ara Sıra	36	19.3	94.1
Hiç	11	5.9	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

**Tablo 38:** Boş Zamanların Yaşadıkları Yerdeki Göçmen Mekanlarında Geçirilme Oranı

Örneklem grubunun %74.9'u her gün boş zamanlarını yaşadıkları alanlardaki göçmen mekanlarında değerlendirmektedir. Katılımcıların %19.3'ü boş zamanlarında yaşadıkları bölgelerdeki göçmen mekanlarına ara sıra gittiklerini, %5.9'u ise hiç gitmediklerini ifade etmişlerdir. Göçmenler arasındaki hemşerilik bağları oldukça güçlüdür. Büyük bir kısmı boş zamanlarını, yaşadıkları bölgedeki göçmen mekanlarında, ortak kültüre sahip oldukları bireylerle geçirmeyi tercih etmektedir.

<b>BOŞ ZAMANLAR NEREDE VE NE SIKLIKTA DEĞERLENDİRİLMEKTE</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Her Gün	17	9.1	9.1
Ara Sıra	96	51.3	60.4
Hiç	74	39.6	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 39:** Boş Zamanların Başka Mahallerdeki Göçmen Mekanlarında Geçirilme Oranı

Örnekleme grubunun %51.3'ü ara sıra boş zamanlarını başka mahallerdeki göçmen mekanlarında geçirmektedir. Katılımcıların %39.6'sı boş zamanlarını başka mahallelerdeki göçmen mekanlarında değerlendirmediklerini, %9.1'i ise boş zamanlarında başka mahallelerdeki göçmen mekanlarına her gün gittiklerini beyan etmişlerdir. Farklı mahallerdeki göçmen mekanlarında "Ara Sıra" zaman geçirenlerin oranı katılımcıların yarısından fazlasını meydana getirmektedir. Göçmenlerin farklı mahallelerdeki göçmen mekanlarında gitmelerinin nedeni, bu yerleşim alanındaki akraba, hemşeri ve arkadaşlarının mevcudiyeti ve onlarla bağlarının devam ediyor olmasıdır.

<b>BOŞ ZAMANLAR NEREDE VE NE SIKLIKTA DEĞERLENDİRİLMEKTE</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Her Gün	29	15.5	15.5
Ara Sıra	101	54.0	69.5
Hiç	56	29.9	99.5
Yanıtlamayan	1	0.5	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

**Tablo 40:** Boş Zamanların Göçmenlerin ve Yerlilerin Ortak Mekanlarında Geçirilme Oranı

Örneklem grubunun % 54'ü ara sıra boş zamanlarını göçmenlerin ve yerli halkın ortak mekanlarında geçirdiklerini ifade ederken, % 29.9'u yerli halk ile ortak mekanlarda hiç zaman geçirmediklerini, % 15.5'i ise her gün göçmenlerin ve yerli halkın ortak mekanlarında zaman geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Göçmenlerin ve yerli halkın ortak kullanım alanlarında AMV, sinema ve tiyatro, kafe ve restoranlar gibi ortak mekanlarda da “*Ara Sıra*” birlikte zaman geçirdiklerini ifade edenlerin oranı oldukça yüksek olmasına rağmen ortak mekanlarda “*Hiç*” zaman geçirmediklerini belirtenlerin oranı da önemli düzeyde olduğu görülmektedir. Özellikle Görükle Göçmen Konutları'nda ikamet etmekte olan katılımcılar yaşadıkları yer ile bütünleşerek mekana ait güçlü bir bağ duymaktadırlar ve zamanlarının önemli bir kısmını burada geçirmeyi tercih ettikleri saha çalışmasında yaptığımız görüşmeler sırasında gözlemlenmiştir. Anketler sonucunda elde ettiğimiz bulgular gözlemlerimizi doğrulamaktadır.

	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (GÖRELİ SIKLIK / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (VE AZ BİRİKİMLİ SIKLIK)</b>
Her Gün	17	9.1	9.1
Ara Sıra	110	58.8	67.9
Hiç	60	32.1	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 41: : Boş Zamanların Şehir Merkezindeki Dinlenme ve Eğlence Merkezlerinde Geçirilme Oranı**

Örneklem grubunun % 58.8'i boş zamanlarında ara sıra şehir merkezindeki dinlenme ve eğlence merkezlerinde bulduklarını ifade ederken, % 32.1'i şehir merkezindeki bu alanlara hiç gitmediklerini, % 9.1'i ise boş zamanlarını her gün şehir merkezindeki dinlenme ve eğlence merkezlerinde geçirdiklerini dile getirmişlerdir. Şehir merkezindeki dinlenme ve eğlence merkezlerinde gençlerin ve orta yaş grubunun “*Ara Sıra*” boş zamanlarını değerlendirdiklerini, yaşlı olarak değerlendirebileceğimiz 60 yaş ve üzeri yaş grubunun ise hemen hemen hiç yaşadıkları yerleşim alanı dışında

bir alanda zaman geçirmeyi tercih etmedikleri anket uygulamaları sırasında yapılan görüşmelerle tespit edilmiştir.

<b>BULGARİSTAN'A AİT ÜRÜNLERİN BULUNABİLİRLİĞİ</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelİ Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Çok Az	13	7.0	7.0
Az	9	4.8	11.8
Orta	42	22.5	34.2
Fazla	61	32.6	66.8
Çok Fazla	62	33.2	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100,0</b>	-----

**Tablo 42:** Göçmen Konutları'nın Çevresinde Bulgaristan'a Ait Ürünlerin Bulunabilirliği

Göçmenlerin, Bulgaristan ile devam etmekte olan bağları, Bulgaristan – Türkiye arasında ticari faaliyetlerinde sürdürülmesine neden olmaktadır. İki ülke arasındaki sınır ticareti büyük ölçüde göçmenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bulgaristan'da kazanılan tüketim alışkanlıkları Türkiye'de de kendini göstermektedir. Bulgaristan'a ait ürünlerin Türkiye'ye getirilmesi, göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde bir pazar alanı haline dönüşmesine neden olmaktadır.

Günümüzde Bulgaristan göçmenlerinin yerleşim alanlarının tamamında, Bulgaristan'a ait ürünlerin satışını yapan market, bakkal, kafe, pastane, restoran gibi mekanlar bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma sahamızdan elde ettiğimiz bulgular neticesinde, katılımcıların % 33.2'si yaşadıkları bölgede Bulgaristan'a ait ürünlerin bulunabilirliğini çok fazla, % 32.6'sı fazla olarak değerlendirmektedir. Örneklemin % 22.5'u yaşadıkları alanda Bulgaristan'a ait ürünlerin bulunabilirdiğinin orta düzeye olduğunu, % 4.8'i az, %7'si de çok az olduğunu ifade etmişlerdir. Saha çalışması sırasında Göçmen Konutları'nda Bulgaristan'a ait ürünlerin satışının yapıldığı birçok bakkal, market, kafe ve pastanelere rastlanmış, sayısının azımsanmayacak düzeyde olduğu gözlenmiştir.

<b>TÜRKİYE'YE İLK GÖÇ TARİHİ</b>			
<b>GÖÇ YILI</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Türkiye'de Doğan	21	11.2	11.2
1951	2	1	12.3
1970	1	0.5	12.8
1978	1	0.5	13.4
1989	117	62.6	75.9
1990	16	8.6	84.5
1991	6	3.2	87.7
1992	6	3.2	90.9
1993	2	1.1	92
1994	4	2.1	94.1
1995	1	0,5	94.7
1996	2	1.1	95.7
1998	2	1.1	96.8
1999	2	1.1	97.9
2005	1	0.5	98.4
2009	1	0.5	98.9
2014	2	1.1	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 43:** Türkiye'ye İlk Göç Tarihleri

Örneklemin 62.6'sı Türkiye'ye ilk geliş tarihlerinin 1989 yılı olduğunu beyan etmişlerdir. Göçün en yoğun olduğu dönem 1989 yılıdır ve göçler 1990 yılına kadar kısmen devamlılık göstermiştir. Örneklem grubunda, sonraki yıllarda göçler devam etse de oran ve miktarları oldukça azalmıştır. 1990 yılından sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerin azalmasında farklı nedenler yer almaktadır. Bulgaristan'ın AB üyeliğinin gerçekleşmesi ile ekonomik nedenlerle göçe katılanların, Avrupa ülkelerine doğru yön değiştirmesi en önemli nedenlerden biridir. Katılımcıların % 11.2'si Türkiye doğumlulardan meydana gelmektedir.

1989 göçü ile birlikte Türkiye'deki iskan sorunu doğmuş, çözüme yönelik çadır kentler, prefabrik evler tahsis edilmiş, otel, pansiyon, öğrenci yurtları gibi alanlara geçici olarak göçmenlerin iskanı sağlanmıştır. Örneklemin %80.2'si Türkiye'de ilk yerleşim yeri olarak Bursa'ya göç etmiştir. Bursa'ya gelen göçmenlerin bir kısmı devletin sunduğu geçici yerleşim alanlarına, bir kısmı ise önceki göç dönemlerinde Türkiye'ye göç etmiş akrabalarının yanlarına geçici olarak iskan edilmiştir.

#### **5.2.3.10. 1989 Göçmenlerinin İlk Yerleşim Alanları ve Mekansal Dağılım**

1989 yılı Haziran ayında başlayan zorunlu göç dalgası 22 Ağustos 1989 tarihi ile son bulmuştur. Haziran – Ağustos ayları arasında yaklaşık 350.000 Türk anavatana gelmiştir. Türkiye'ye gelen göçmenlerin 90 bini yerleşmek için Bursa'ya yönelmiştir. 1989 yılı sonrasında da Bulgaristan'dan Türkiye'ye ve özelde Bursa'ya göçler devam etmiş ancak daha az sayı ile sınırlı kalmıştır.

<b>1989 GÖÇÜ İLE TÜRKİYE'DE İLK YERLEŞİLEN İLLER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İL</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Türkiye'de Doğan	21	11.2	11.2
Ankara	2	1.1	12.3
Bursa	150	80.2	92.5
Çanakkale	2	1.1	93.6
Erzurum	1	0.5	94.1
Isparta	1	0.5	94.7
İstanbul	2	1.1	95.7
İzmir	3	1.8	97.3
İzmit (Kocaeli)	1	0.5	97.9
Kars	1	0.5	98.4
Konya	1	0.5	98.9
Sakarya	1	0.5	99.5
Tekirdağ	1	0.5	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 44:** 1989 Göçü Ardından Türkiye'deki İlk Yerleşim Alanları

Geçici olarak devletin yönlendirdiği alanlara ya da akrabalarının yanına yerleştiklerini ifade eden katılımcılar, kısa bir süre buralarda kaldıklarını daha sonra göçmenlerin yoğun olarak yerleştiği mahalle ve ilçelere taşındıklarını söylemişlerdir.

<b>TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 2. KEZ GÖÇ ETTİĞİ İLLER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İL</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Göç Etmeyen	39	20.9	20.9
Artvin	1	0.5	21.4
Bursa	144	77.0	98.4
Çanakkale	1	0.5	98.9
İzmir	1	0.5	99.5
Sakarya	1	0.5	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 45:** Türkiye’de İkinci Kez Göç Ettiği İller

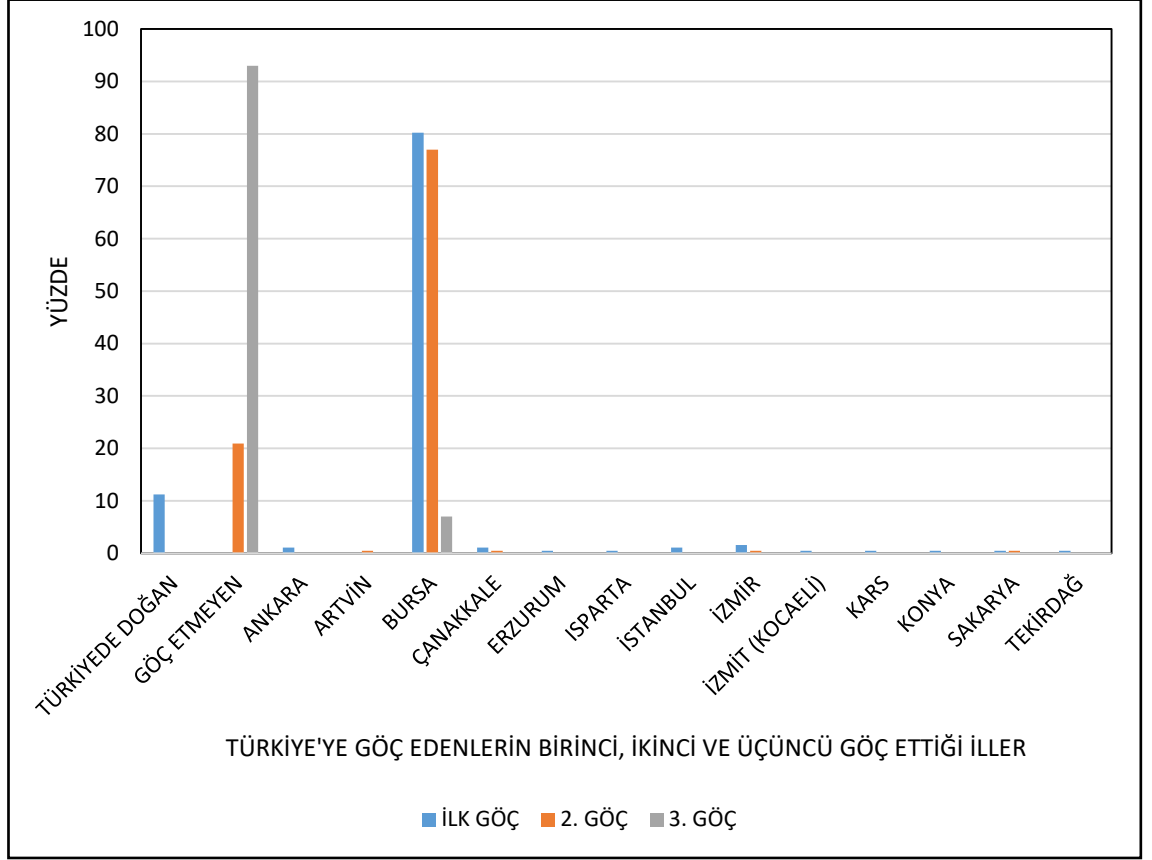
Örnekleme grubunun %77’si Türkiye’ye yerleştikten sonra gerçekleştirdikleri göç hareketini Bursa ili içerisinde yaptıklarını beyan etmiştir. Ankete katılanların % 20.9’u Türkiye’de ikinci bir göç eyleminde bulunmadıklarını ifade etmiştir. Kestel Göçmen Konutları’nın 1993 yılında, Görükle Göçmen Konutları’nın ise 1994 yılında yerleşime açıldığı dikkate alındığında, Türkiye’de ikinci bir göç hareketine katılmadıklarını dile getiren 20.9’luk orana sahip grup, 1993 – 1994 yılından sonra Türkiye’ye göç ederek ilk yerleşim yeri olarak göçmen konutlarını tercih edenler ile burada doğanları temsil etmektedir.

<b>TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 3. KEZ GÖÇ ETTİĞİ İLLER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İL</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Göç Etmeyen	174	93.0	93
Bursa	13	7.0	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 46:** Türkiye’de Üçüncü Kez Göç Ettiği İller

Örneklemin %93’ü Türkiye’de üçüncü göç hareketine katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Katılımcıların %7’si Bursa ilinde başka alanlara hareketlilik göstermiş ancak gerçekleşen üçüncü göç, Bursa’da farklı mahalle ve ilçelere yöneldiği için

örneklem grubunun tamamının ülke içerisinde herhangi bir iç göçe katılmadığı söylenebilir.



**Şekil 27:** Türkiye’de İller Arasında Yer Değiştirme Hareketleri

Türkiye’de iller arasında yer değiştirme hareketleri incelendiğinde büyük bir kısmının ilk yerleştikleri il olan Bursa’da yaşadıkları görülmektedir. Ankete katılanların %8.6’sı Türkiye’ye göç ettiklerinde devletin yönlendirdiği Erzurum, Isparta, Konya, Sakarya, Artvin gibi illere gittiklerini belirtmişlerdir. Ancak devletin iskan konusunda sağladığı imkanlara rağmen örneklem grubu, akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu Bursa ilini yerleşme amacı ile tercih etmişlerdir. Katılımcıların % 11.2’si Türkiye doğumludur.

<b>TÜRKİYE'DE İLK GÖÇ EDİLEN İLÇELER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İLÇE</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Türkiyede Doğan	21	11.2	11.2
Akyazı	1	0.5	11.7
Çorlu	1	0.5	12.3
Ezine	2	1.1	13.3
Gebze	1	0.5	13.9
Gemlik	1	0.5	14.4
Gürsu	1	0.5	14.9
Keçiborlu	1	0.5	15.5
Keçiören	1	0.5	16.0
Kestel	19	10.2	26.2
Merkez	6	3.2	29.4
Nilüfer	23	12.3	41.7
Oltu	1	0.5	42.2
Osmangazi	55	29.4	71.6
Pendik	1	0.5	72.2
Pursaklar	1	0.5	72.7
Büyükorhan (Sarıncı)	1	0.5	73.2
Yeni Şehir	1	0.5	73.8
Yeni Yayla	1	0.5	74.3
Yıldırım	48	25.7	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 47:** 1989 Göçünün Ardından Türkiye’de İlk Yerleştikleri İlçeler

Türkiye’deki ilk yerleşim yerlerinin ilçeler bazında oransal dağılımına bakıldığında, %29.4’lük en büyük pay ile Osmangazi ilçesine yerleştikleri görülmektedir. Katılımcıların Osmangazi ilçesine yerleşmeleri tesadüfi bir sonuç değildir. 1950 – 1951 göçmenlerinin kurduğu Hürriyet, İstiklal ve Adalet Mahalleleri

Osmangazi ilçesine bağlıdır. 1968 Bulgaristan göçmenleri de, Bursa – Merkez ilçesi, Gürsu, İnegöl ve Osmangazi'ye bağlı İstiklal Caddesi çevresinde yerleşmiş, bu çevrede Vatan ve Millet Mahallelerini kurmuşlardır. Örneklem grubunun yerleşmek için Bursa'yı tercih etmelerinde en önemli neden hemşerilik ve akrabalık bağlarının varlığıdır. Osmangazi ilçesini % 25.7 oranı ile Yıldırım ilçesi takip etmektedir. Katılımcıların %12.3'ü ilk olarak, çalışma alanımızı oluşturan Nilüfer'e, %10.2'si Kestel'e yerleşmişlerdir.

<b>TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 2. KEZ GÖÇ ETTİĞİ İLÇELER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İLÇE</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Göç Etmeyen	39	20.9	20.9
Adapazarı	1	0.5	21.4
Gazimîr	1	0.5	22.0
Hopa	1	0.5	22.5
Karaman	1	0.5	23.0
Kestel	53	28.3	51.4
Merkez	1	0.5	51.9
Nilüfer	85	45.5	97.4
Osmangazi	3	1.6	99.0
Yıldırım	2	1.1	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 48:** Türkiye'de İkinci Kez Göç Ettiği İlçeler

Örneklem grubunda, Türkiye'de ikinci kez göç etmediklerini ifade eden % 20.9'luk dilimin, çalışma sahamızda doğan ve göçmen konutlarının inşaa edildiği 1993 – 1994 yıllarından sonra, Türkiye'ye göç edip, ilk yerleşim yeri olarak göçmen konutlarını tercih edenleri temsil ettiğini belirtmiştik.

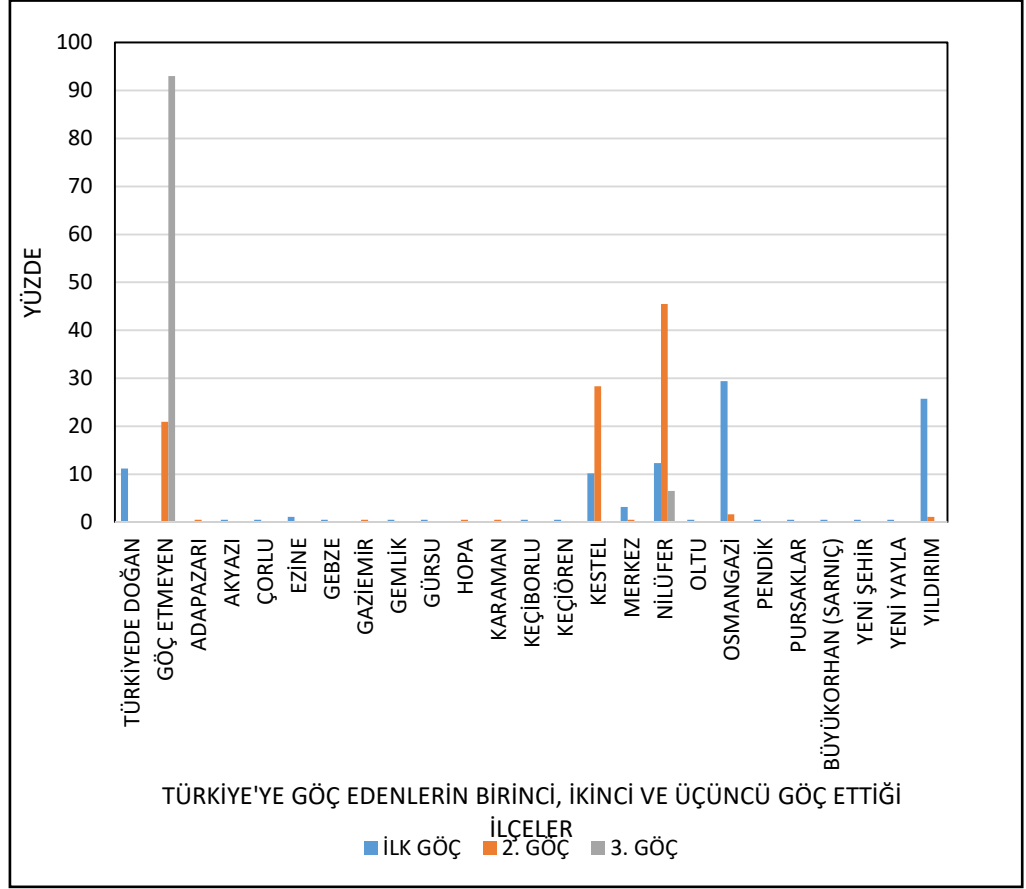
Örneklemin Türkiye'de ilçeler bazında ikinci kez göç ettiği yerleşim alanlarının başında, % 45.5 oranla çalışma sahamız olan Görükle Göçmen Konutları'nın bağlı bulunduğu Nilüfer ilçesi gelmektedir. Çalışma sahamızın doğu

kısmını oluşturan Kestel ilçesi % 28.3'lük oranla, örneklem grubunun ikinci kez göç ettikleri ilçeler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Bu bağlamda anketlerden elde ettiğimiz bulguların anlamlı ve tutarlı olduğu görülmektedir.

<b>TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 3. KEZ GÖÇ ETTİĞİ İLÇELER</b>			
<b>GÖÇ EDİLEN İLÇE</b>	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Göç Etmeyen	174	93	93
Kestel	1	0.5	93.5
Nilüfer	12	6.5	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 49:** Türkiye'de Üçüncü Kez Göç Ettiği İlçeler

Ankete katılanların %93'ü ilçeler arasında üçüncü kez göçe katılmadıklarını belirtmişlerdir. İlçeler arası önemli oranda üçüncü bir göç hareketi görülmesi bile örneklemin önemli bir kısmı göçmen konutlarının ardından bir mülkiyete daha sahip olmuşlardır. Bu nedenle Nilüfer ve Kestel sınırlarında küçük bir hareketlilik söz konusudur.



**Şekil 28:** İlçeler Arası Yer Değiştirme Hareketleri

Anketlerden elde ettiğimiz sonuçlar çalışma alanlarımızda gerçekleştirdiğimiz görüşmeler ile tutarlıdır. Her iki göçmen konut alanlarında katılımcılar, yerleşim yeri olarak Bursa'yı tercih etmelerinde akrabalarının varlığını gerekçe göstermişlerdir. Bu nedenle önceki göç dönemlerinde Bursa'ya yerleşen akrabalarının yaşam alanları, göçmenlerin ilk yerleşim yerleri olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci göç yönünü göçmen konutlarının inşa edildiği Nilüfer İlçesine bağlı Görükle kasabası ve Kestel ilçesi oluşturmaktadır. Örneklem grubunun ilçeler arası hareketliliği sınırlı oranda kalmakla birlikte, ilçe içerisinde küçük bir değerde yer değiştirme görülmektedir.

### 5.2.3.11. Farklı Mekanlarda Yerleşim Yeri Tercihini Olarak Mekansal Ayrışma

Göçmenler göçün getirdiği güçlüklerle beraber mücadele etme ve birlikte yaşama isteği nedeni ile yerleşim yeri seçiminde Bulgaristan'dan göç ettikleri yörelere göre de ayrışma göstermektedirler.

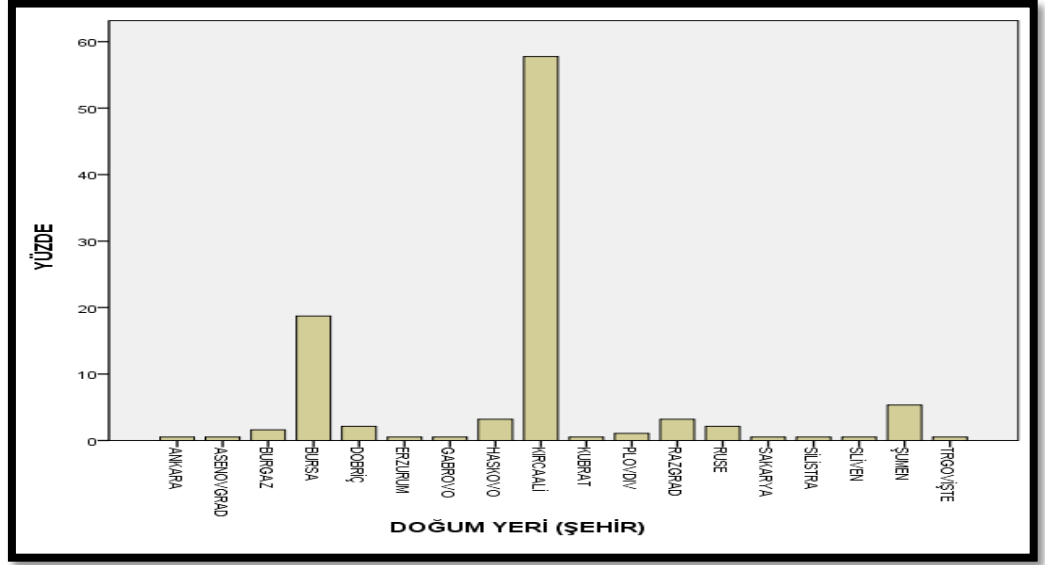
Bulgaristan'ın kuzeyinde yer alan Şumen, Razgrad, Varna, Silistre, Dobriç, Ruse, Tırговиşte illerinden göç edenler yoğun olarak İstanbul'da yerleşme göstermekte iken, Bulgaristan'ın güneyindeki Kırcaali ve Haskovo illerinden göç edenler çoğunlukla Bursa ve İzmir'deki yerleşim alanlarında toplanmışlardır.

Görüle Göçmen Konutları'nda Kırcaali ilinin Cebel ilçesinden göç edenler örneklemin en büyük payını oluşturmaktadır. Sahada benzer kültür yapısı hakimdir. Kestel Göçmen Konutları'nda ise Rodoplara eteğinde kurulmuş Kırcaali'nin, Ardino, Momchilgrad, Kirkova, Kurumovgrad, Benkovski gibi farklı ilçelerinden göç edenlerin kozmopolit biçimde yerleştikleri görülmektedir.

DOĞUM YERİ	SIKLIK (FI)	YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Bulgaristan	149	79.7	79.7
Türkiye	38	20.3	100.0
TOPLAM	187	100.0	-----

**Tablo 50:** Ülke Bazında Doğum Yeri Verisi

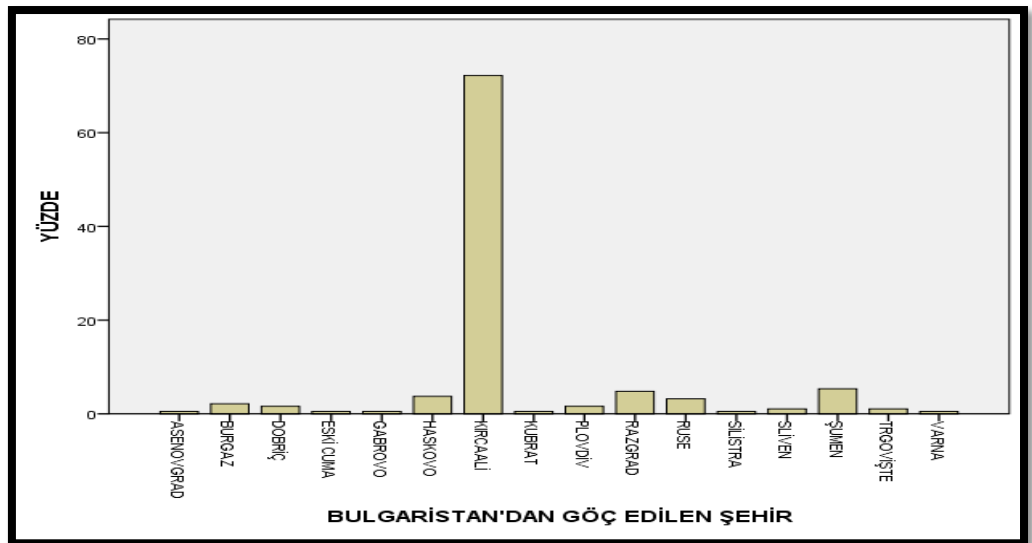
Ülke bazında doğum yeri verisi incelendiğinde katılımcıların % 79.7'sinin Bulgaristan doğumlu olduğu görülmektedir. Anket uygulaması sırasında örneklem grubunun yaş aralığını geniş bir yelpazede tuttuğumuz için katılımcıların %20.3'ü, 1989 göçü ile Türkiye'ye gelen ailelerin Türkiye doğumlu çocuklarından oluşmaktadır.



**Şekil 29:** İl Bazında Doğum Yeri Dağılımı

Örneklem grubunun % 57.8'i Kırcaali, % 18.7'si ise Bursa doğumludur. Katılımcılar arasında, Bursa iline Bulgaristan'ın farklı illerinden göç edenlerin doğum yeri verisi oransal dağılımının; %5.3'ü Şumen, % 3.2'si Haskovo, %3.2'si Razgrad ve %2.1'i Ruse şeklinde olduğu görülmektedir.

Elde ettiğimiz bulguları, yerleşim yeri tercihi olarak değerlendirdiğimizde 1989 zorunlu göçü ile Bursa'ya gelen göçmenlerin önemli bir kısmını Kırcaali ili oluşturmaktadır.



**Şekil 30:** Bulgaristan'dan Göç Edilen Şehirler

<b>GÖÇ EDİLEN İL</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelİ Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
<b>Türkiye’de Doğan</b>	38	20.3	20.3
<b>Artvin</b>	1	0.5	20.9
<b>Bursa</b>	145	77.5	98.4
<b>Çanakkale</b>	1	0.5	98.9
<b>İzmir</b>	1	0.5	99.5
<b>Sakarya</b>	1	0.5	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 51:** Türkiye’de İlk Yerleştikleri İllerin Dağılımı

İl bazında doğum yeri verisine ait elde ettiğimiz bulgular sonucunda, katılımcıların %57.8’lik en büyük pay ile Kırcaali ilinden Bursa’ya göç ettiklerini ifade etmiştik. Örneklemin Türkiye’de ilk yerleştikleri illerin dağılımına ait tabloya ait verileri karşılaştırdığımızda Kırcaali ilinden göç edenlerin %77.5’inin Bursa’ya yerleştiğini görmekteyiz. Bu açıdan değerlendirdiğimizde, göçmenlerin farklı mekanlarda, yerleşim yeri tercihlerinde Bulgaristan’dan göç ettikleri yörelere göre de mekansal ayrışma eğiliminde oldukları görülmektedir.

### 5.2.3.12. Farklı Alanlarda Konut Tercih Olarak Mekansal Ayrışma

TÜRKİYE'YE İLK GÖÇ EDİLDİĞİNDEKİ MEVCUT KONUT DURUMU			
KONUT NİTELİĞİ	SIKLIK (Fİ)	YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Diğer	21	11.2	11.2
Apartman	6	3.2	14.4
Müstakil Ev	143	76.5	90.9
Göçmen Konutları	15	8	98.9
Öğretmenevi	1	0.5	99.5
Öğrenci Yurdu	1	0.5	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 52:** Türkiye'ye Göç Ettiklerinde İlk Yerleşilen Konut Tipi

Örnekleme grubunun %76.5'i Türkiye'ye ilk geldiklerinde müstakil evlerde konakladıklarını belirtmişlerdir. Bu oran özellikle önceki göç dönemlerinde Türkiye'ye gelen akrabalarının yanlarında kalmayı tercih edenleri temsil etmektedir. Dolayısıyla örneklemin akraba ve yakınlarının bulunması ilk yerleşim yeri üzerinde belirleyici olmuştur. Katılımcıların %11.2'si "Türkiye'ye ilk göç ettiğinizde yerleştiğiniz yerleri sırasıyla yazar mısınız?" sorusunun "konut niteliği" bölümüne "diğer" yanıtını vermiştir. Türkiye'de akrabası ya da yakını olmayan göçmenler ilk geldiklerinde, devletin sunduğu prefabrikler, çadır kentler, öğrenci yurtları, pansiyonlar gibi geçici iskan alanlarına yönlendirilmişlerdir. %8'i ise ilk yerleşim alanı olarak Göçmen Konutları'nda yaşamaya başladıklarını ifade etmiştir. Bu grup 1993 – 1994 yıllarından sonra Türkiye'ye yerleşmek amacıyla gelen, Göçmen Konutları'nı ilk yerleşim alanı olarak tercih edenlerden meydana gelmektedir. Örneklemin % 3.2'si ilk geldikleri dönemde apartman niteliğindeki konutlara yerleşmiştir.

<b>TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 2. GÖÇLERİNDEKİ KONUT DURUMU</b>			
<b>KONUT NİTELİĞİ</b>	<b>SIKLIK (Fİ)</b>	<b>YÜZDE (Görelî Sıklık / Pİ)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Göç Etmeyen	39	20.9	20.9
Müstakil Ev	12	6.4	27.3
Göçmen Konutları	136	72.7	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 53:** Türkiye’de İkinci Kez Yerleşilen Alanların Konut Tipi

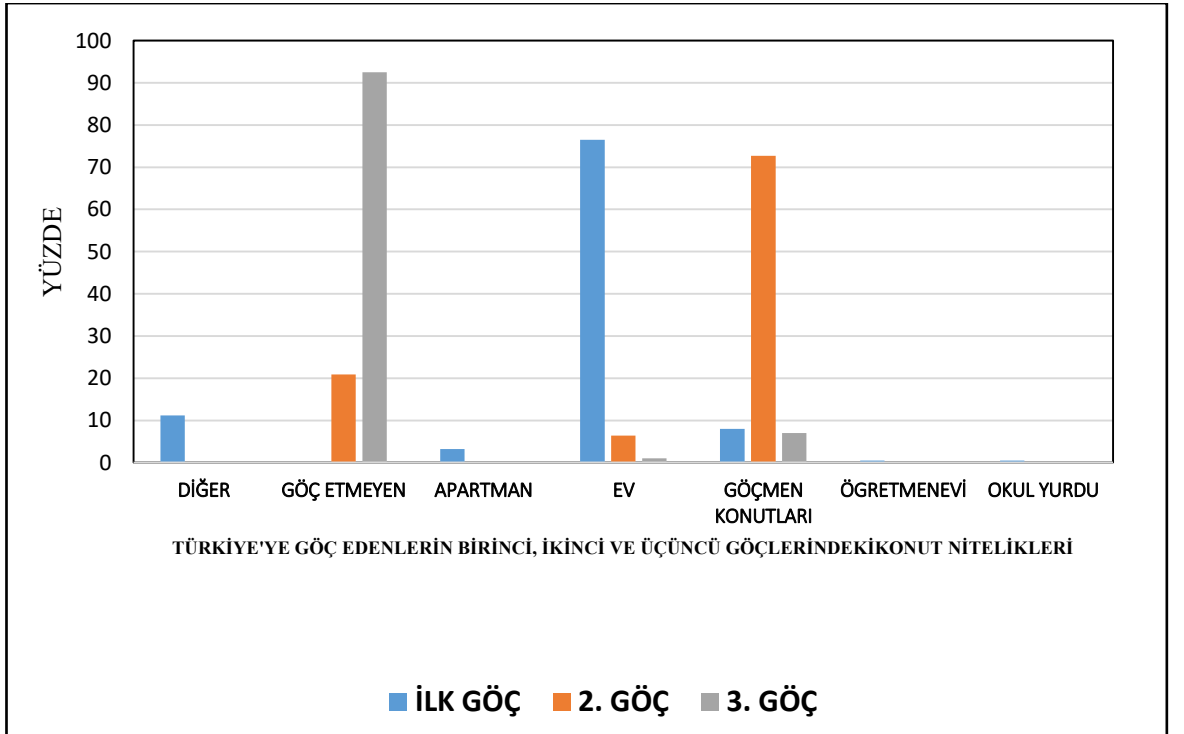
Ankete katılanların %72.7’si ikinci göç hareketini Göçmen Konutları’na yönelik gerçekleştirmiştir. Göçmenler konut sahibi olmayı Türkiye’de varlıklarını kanıtlamanın bir yolu olarak düşünmektedirler. Ev sahibi olmak hem bir sosyal güvence hem de Türkiye’de tutunabilme mücadelesi anlamına gelmektedir. Örneklemin büyük bir kısmı ikinci göç hareketini araştırma sahamıza yönelik gerçekleştirmiştir. Bu durum göçmenlerin ev sahibi olma konusundaki hassasiyetlerini göstermektedir. Bulgaristan’da hayatlarının hiçbir döneminde kiracı olmamaları, Türkiye’de sosyal haklar bakımından işçilerin iş güvencelerinin bulunmaması, göçmenlerin konut sahibi olmayı sosyal yatırım olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Örneklem grubunun % 6.4’ü Türkiye’de ikinci kez yerleştikleri alanlarda konut tipinin müstakil ev olduğunu ifade etmiştir. Bu oran, Türkiye’ye ilk geldiklerinde devletin geçici olarak iskan ettiği alanlarda konaklayanlardan oluşmaktadır. Katılımcıların % 20.9’u Türkiye’de ikinci kez göç etmediklerini belirtmişlerdir.

1989 göçmenleri Türkiye’ye geldikten kısa bir süre sonra kendi konutlarına yerleşmeye çalışmışlardır. Göçmenlerin bir kısmı satın aldıkları arazilere kendi müstakil evlerini inşa etmiş, bir kısmı ise TOKİ’nin 1993 yılı itibari ile yapımını tamamladığı konutlara yerleşmeye başlamıştır.

TÜRKİYE'YE GÖÇ EDENLERİN 3. GÖÇLERİNDEKİ KONUT DURUMU			
KONUT NİTELİĞİ	SIKLIK (FD)	YÜZDE (Görelî Sıklık / PI)	BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)
Göç Etmeyen	174	92.5	93
Müstakil Ev	1	0.5	93.5
Göçmen Konutları	12	7	100
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100</b>	-----

**Tablo 54:** Türkiye’de Üçüncü Kez Yerleşilen Alanların Konut Tipi

Örneklem grubunun %92.5’i Türkiye’de üçüncü kez göçe katılmadıklarını beyan etmişlerdir. Ankete katılanların önemli bir kısmı, ikinci göç yönelimlerini araştırma alanlarımız olan Görükle ve Kestel Göçmen Konutları’na gerçekleştirdiğini ele alırsak, örneklem grubunun %92.5’i göçmen konutlarında halen yaşamlarını sürdürmektedir. Örneklemin %7’si üçüncü göç eyleminin Göçmen Konutları’na yönelik olduğunu belirtmiştir.



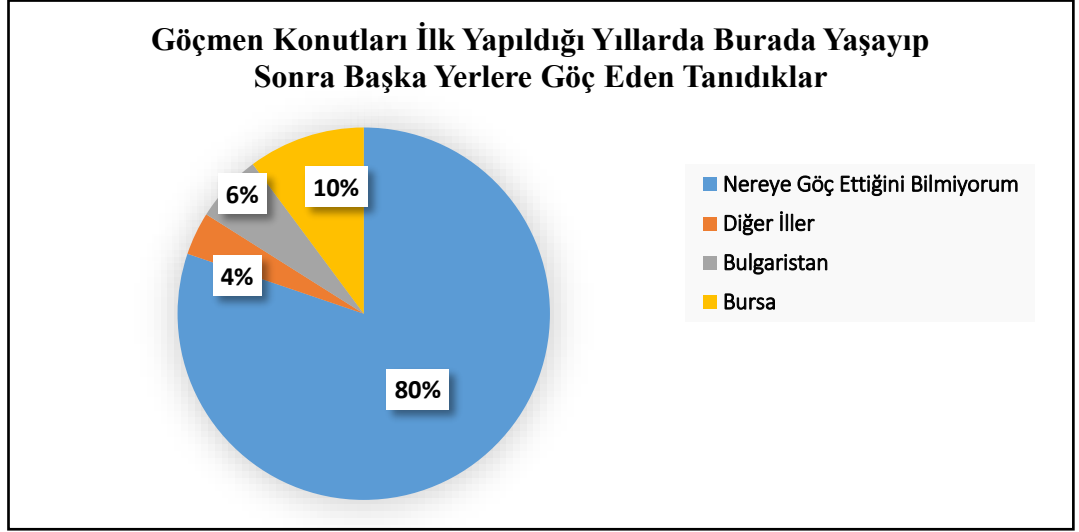
**Şekil 31:** Farklı Göç Dönemlerinde Konut Tercihi Olarak Mekansal Ayrışması

	<b>SIKLIK (FI)</b>	<b>YÜZDE (Görel Sıklık / PI)</b>	<b>BİRİKİMLİ YÜZDE (Ve Az Birikimli Sıklık)</b>
Evet	67	35.8	35.8
Hayır	120	64.2	100.0
<b>TOPLAM</b>	<b>187</b>	<b>100.0</b>	-----

**Tablo 55:** Göçmen Konutları İlk Yapıldığı Yıllarda Göçmen Konutlarında İkamet Edip Sonra Farklı Yerlere Göç Eden Tanıdıkların Varlığı

Anket çalışması sırasında Bursa ili içerisindeki yer değiştirme hareketini tespit etmek amacı ile katılımcılara yönelttiğimiz “*Göçmen konutları ilk yapıldığı yıllarda burada ikamet edip, sonra göç etmiş bir tanıdığınız var mı?*” sorusuna örneklemin %35.8’i “*Evet*” yanıtını vermiştir. Göçmenlerin bir kısmının konut alanlarını geçici iskan alanı olarak gördüklerini ve belli bir süre sonra geleneksel aile yapılarına uygun çok katlı müstakil evler inşa ederek farklı bölgelere taşındıklarını belirtmiştik. Bu doğrultuda örneklem grubunun bir kısmının çevresinde belli bir süre göçmen konutlarında ikamet edip, daha sonra farklı yerleşim alanlarına göç edenlerin varlığını aldığımız yanıtlar sonucunda bir kez doğrulamış olduk.

“*Göçmen konutları ilk yapıldığı yıllarda burada ikamet edip, sonra göç etmiş bir tanıdığınız var mı?*” “*Yanıtınız “evet” ise il, ilçe, mahalle özelinde belirtiniz.*” Sorusuna “*Evet*” yanıtı verenlerin tanıdıklarının il, ilçe, mahalle özelinde yerleştikleri yerler katılımcılardan aldığımız yanıtlara göre şöyledir:



**Şekil 32:** Örneklemin Göçmen Konutlarının İlk Yapıldığı Yıllarda Göçmen Konutlarında Yaşayıp Sonra Farklı Yerlere Göç Eden Tanıdıklarının Nüfus Hareketliliği

Katılımcıların, % 80'i konutların ilk yapıldığı dönemde burada ikamet etmekte olan fakat buradan taşınan yakınlarının göç ettiklerini yerleri bilmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların % 10'u yakınlarının Bursa'nın farklı mahallelerine yerleştiklerini, % 6'sı yakınlarının Bulgaristan'a geri döndüğünü, % 4'ü ise Türkiye'de farklı bir ile yerleştiğini belirtmişlerdir. Anketlerden elde ettiğimiz bulgular, göçmenlerin bir kısmının göçmen konutlarını geçici bir yerleşim alanı olarak düşündüğü, belli bir süre göçmen konutlarında ikamet edip daha sonra kendi evlerini inşa ederek yeni mahallelerine taşındıklarını ya da geniş aile yapılarına uygun daha büyük dairelere yerleştikleri görüşünü doğrulamaktadır.

## SONUÇ

Göç, bireylerin ya da toplulukların ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlerle yaşadıkları bölgeleri terk ederek başka bir yere yerleşmeleri olarak tanımlanabilir. Göçler, tarih boyunca Balkan coğrafyasının sınırlarının belirlenmesinde etkili olmuştur.

Bir asırlık süreçte göç olgusu, Rumeli ve Balkan Türkleri'nin makus talihine dönüşmüştür. Balkanlar'daki azınlıkların, son yüzyılda maruz kaldıkları etnik ayrımcılık ve baskılar nedeni ile milyonlarca insan, yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalmıştır.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan “tek uluslu devlet” olma düşüncesi, ülkede yaşayan Türk ve Pomak azınlığı hedef alan asimilasyon uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Yüzyıllardır Balkanlar'da yaşayan Türkler, yaşadıkları “ötekileştirilme” olgusunu ifade edememiş, tarih boyunca karşı karşıya kaldıkları baskıları duyuramamışlardır.

Türkiye, Balkanlar'la sahip olduğu tarihsel bağlar gereği, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklarda kalan nüfus için her zaman göç edilecek bir ülke olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'li yıllara kadar Türkiye'nin Balkanlar'dan aldığı göçler, ülkenin milli ve dini açıdan homojen bir nüfusa sahip olması için bir kaynak oluşturmuştur.

Ayrıca savaştan çıkan bir ülkenin toplumunun, her alanda gereksinim duyduğu nitelikli iş gücüne de Balkanlar'dan gelen göçmenlerle desteklenmiştir. Çünkü Balkanlar'dan gelen göçmenler, görece daha eğitilmiş ve tarımsal faaliyetleri daha gelişmiş yöntemlerle yapan bir nüfustu. İktisadi ve sosyal kalkınma hedefleri ile siyasi bazı faktörler sebebiyle gerçekleştirilen bu göçler, dönemin devlet başkanları tarafından onaylanmış, gelen Balkan göçmenlerine geldikleri ülkelerde uğraştıkları ekonomik faaliyetlere göre bazı dönemlerde, Türkiye'de istihdam imkanları ve iskan alanları sağlanmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde Türkiye açısından göç olgusu istenilen bir durum olmaktan çıkmıştır. Ancak 1950 – 1952 yıllarında Türkiye'nin Bulgaristan'dan aldığı göçler neticesinde parçalanmış aileler sorunu meydana gelmiştir. İki ülke arasında imzalanan “Yakın Akraba Göçü” anlaşması ile 1968 – 1978 yılları arasındaki on yıllık zaman diliminde küçük gruplar halinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye nüfus hareketleri yaşanmıştır. Bu dönemde gelen göçmenler serbest göçmen olarak kabul edilmiş, istihdam ve iskanları konusunda devlet herhangi bir yardımda bulunmamıştır. Göçmenlerin sorumluluğu, önceki göç dönemlerinde gelen akrabalarına bırakılmıştır. Ayrıca Yakın Akraba Göçü ile Türkiye'ye göç edenler, Bulgaristan'daki tüm özlük ve sosyal haklarından vazgeçtiklerine dair belge imzalayarak, ne Türkiye'den ne de Bulgaristan'dan destek alamamışlardır.

1984 yılında başlayan yeniden doğuş politikasının etkileri Türkler üzerinde yoğun baskı unsuru oluşturmuştur. İsim değiştirme uygulamalarından, Türk kültürüne ait tüm değerlerin yok edilmesine kadar uzanan kısıtlamalar getirilmiştir. Yaşanan baskı ve zulüme Türkler'in direniş göstermesi ile olaylar Türk kamuoyunda yankı bulmuştur. Türkiye'nin soydaşlara kapılarını açtığı, 1989 yılı Haziran ayına kadar yeniden doğuş sürecinin etkileri yoğun olarak devam etmiştir. Bu durum, 1989 Haziran – Ağustos ayları arasında geçen sürede yaklaşık 350.000 Türk'ün anavatanına göç etmesi sonuçlanmıştır.

1989 göçmenleri Türkiye'de iskanlı göçmen olarak kabul edilmiş, iskanları ile ilgili işlemler Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. Belli şehirlerde yoğunluğun oluşmasını önlemek amacı ile göçmenler, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından ülkeninin dört bir yanına dağıtılmıştır. Ancak yönlendirildikleri bölgelere giden göçmenler, ilk etapta devletin tanıdığı tüm olanaklara rağmen, kısa bir süre içerisinde daha önce Türkiye'ye göç etmiş olan yakınlarının bulunduğu İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Edirne gibi illere; birbirine destek olma duygusu, kültürel açıdan bu şehirleri kendileri açısından daha uygun görmeleri, akrabalarının yakınında kendilerini güvende hissetme ve bu şehirlerde iş imkanlarının daha fazla olduğunu düşünmeleri gibi nedenlerle geri dönmüşlerdir.

Tarihsel süreçte yukarıda da temas edildiği üzere, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen göçlerde, göçmenler İstanbul, İzmir, Bursa, Kocaeli, Tekirdağ ve Edirne gibi illerde yoğunlaşmışlardır. Farklı göç dönemlerinde gelen göçmenler bu illerde, genellikle çoğunluğu hatta tamamına yakını yine Bulgaristan göçmenlerinin yaşadığı ve kendilerine özgü yaşam biçimini devam ettirdikleri mahalleler kurmuşlardır. 1950'li yıllarda ve 1970'li yıllarda Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen göçmenler, iki ülkenin farklı siyasi bloklarda yer almalarından dolayı ve ayrıca iletişim ile seyahat imkanlarının o yıllarda kısıtlı olması sebebiyle akraba ziyaretlerini çok kısıtlı olarak gerçekleştirebilmişlerdir. Bu sebepten dolayı da Bulgaristan ile bağlarını sürdürmeleri mümkün olmamıştır. Buna karşılık, yukarıda temas edilen faktörlerin bazılarının ortadan kalkması veya değişime uğraması nedeniyle, 1989 Zorunlu Göçüyle Türkiye'ye gelen göçmenler, göçe kaynaklık eden ülke olan Bulgaristan ile ekonomik, sosyal ve kültürel bağlarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca 1989 yılı ve sonrasında gelen göçmenler, daha önceki dönemlerde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlere göre sayıca da daha fazla oldukları için kendi ayrı mahallelerini kurmuşlar veya Görükle Göçmen Konutlarında olduğu gibi, kendi içinde kapalı bir kültürel bölge oluşturmuşlardır.

1989 Zorunlu Göçü ile Türkiye'ye gelen göçmenler, önceki göç dönemlerinde gelen Bulgaristan göçmenlerinin kurdukları mahallelerin çevresine değil, şehrin dışında kalan, tarlaların parsellenerek arsaya dönüştürüldüğü sahalara, müstakil evlerini inşa ettirmişler ve yeni göçmen mahalleleri oluşturmuşlardır. Örneğin Bursa'da Yenibağlar Mahallesi gibi. Türkiye genelinde Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yerleştiği illerde, 1990-1992 yılları arasında yapımı gerçekleştirilen göçmen konutları, devlet tarafından göçmenlerin iskan sorununu çözmek için tasarlanmış konutlardır.

1989 göçmenlerine 20 yıllık taksitlendirme imkanı ile tahsis edilen konutlar, göçmenlerin kısa sürede ev sahibi olarak kiradan kurtulma istekleri nedeni ile çok yoğun olarak tercih edilmişleridir. Göçmenler için "kendi evinin sahibi olma" düşüncesi, Türkiye'de varlıklarını kanıtlama, yeni yaşamlarına tutunabilme ve sosyal güvence olarak görülmektedir. Ancak göçmen konutlarından 1989'dan sonra Bulgaristan'dan gelen tüm göçmenler faydalanamamıştır. Çünkü göçmenlerin hepsine

yetecek sayıda göçmen konutunun inşası mümkün olmamıştır. Göçmenlerin belli bir peşinat ile bu konutlara başvurması istenmiştir. Ayrıca yaşlıların da bulunduğu geniş ailelere, göçmen konutlarından edinmek üzere öncelik tanınmıştır.

Literatürde göçmenlerin yerleşim yerleri üzerinde sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal etkilerini araştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bursa şehri özelinde, göçmen konutlarını inceleyen bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Çalışma sahamızı oluşturan, Bursa şehrindeki Görükle ve Kestel Göçmen Konutları, göçmenlerin diğer yerleşim alanlarına göre bir takım farklılıklar arz etmektedir.

Bu göçmen konutlarında, göçmenlerin oluşturduğu “sınır aşırı alanları” incelemek, bu göçün, sosyal, ekonomik, kültürel etkilerin mekana olan yansımaları yakından gözlemleyerek, elde ettiğimiz bulguları bilimsel bir çalışmaya dönüştürme amacı, bizi harekete geçiren güdü olmuştur.

Tezde nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Önce literatür taraması yapılarak kavramsal çerçeve oluşturulmuş, Bulgaristan’daki Türk varlığının yıllara göre değişimi ve mekansal dağılımı, tarihsel süreçte Bulgaristan’dan Türkiye’ye yönelen göçler evrelerine göre ele alınmış, Bursa’nın Bulgaristan’dan aldığı göçler açısından önemine değinilerek tezin nitel kısmı tamamlanmıştır. Tezin son kısmında, anket çalışmasından elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. 5-7 Ağustos 2019 tarihi arasında Görükle ve Kestel Göçmen Konutları’nda ikamet etmekte olan katılımcılara dört bölümden ve toplam 33 sorudan oluşan anket uygulanmıştır. Böylece tezin nicel kısmı için ihtiyaç duyduğumuz verilere ulaşılmıştır. Anketlerden elde ettiğimiz veriler doğrultusunda aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir.

Örneklem grubunun % 8.6’sı Türkiye’ye ilk göç ettiklerinde, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün yönlendirdiği illere yerleşmişlerdir. Ancak kısa sürede akraba ve hemşerilerinin yoğun olarak bulunduğu Bursa İline yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Örneklem %80.2’si Türkiye’ye ilk geldiklerinde yerleşim alanı olarak Bursa’da yaşamaya devam etmişlerdir. Bursa’ya göç edenlerin %81.3’ü akrabalarının varlığının yerleşim yeri seçiminde etkili olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla göçmenlerin yerleşim yeri tercihleri üzerinde akrabalık – hemşerilik ilişkileri, kültürel bağlar, aidiyet ve hep birlikte güvende yaşama duygusu belirleyici nedenleri

oluşturmaktadır. Böylece uluslararası göçlerde göçmenlerin yerleşim yeri seçimlerinde “İlişkiler Ağının (Network Kuramı)” etkili olduğu görüşü desteklenmiştir.

Yerleşim yeri seçiminde “İlişkiler Ağının” rolüne bağlı olarak göçmenler kendi içlerinde de ayrışma göstermişlerdir. Bursa’da daha çok Kırcaali ve Haskovo illerinden gelen Bulgaristan göçmenleri yer almaktadır. Çalışma sahalarımızda da Kırcaali İlinin farklı ilçelerinden göç edenler kendi aralarında ayrılmışlardır. Görükle Göçmen Konutları’nda Kırcaali’nin Cebel ilçesi ve köylerinden gelenler yerleşim alanında kendilerine özgü mekansal ve kültürel bir yapı inşa etmişlerdir. Kestel Göçmen Konutları’nda ise Kırcaali İlinin de bulunduğu Rodoplar’ın hemen hemen her bölgesinden göç edenlerin yaşadığı ve aynı zamanda daha kozmopolit ve Bursa’nın yerel kültürüyle daha uyumlu bir yapı hakimdir.

Göçmenler için konut sahibi olabilmek büyük bir önem taşımaktadır. Bulgaristan’da yaşadıkları bölgelerde hiçbir zaman kiracı olmamaları ve Türkiye’de var olduklarını gösterebilmek amacı ile kira ödemek yerine kendi konutlarında yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle Türkiye’ye gelişlerinden kısa bir süre içerisinde, şehirden uzakta ucuz araziler satın alarak, bu alanlara kendi evlerini inşa etmişlerdir. Geleneksel aile yapılarına uygun çok katlı, bahçeli evler tasarlamışlar ve “göçmen mahallesi” ismi verilen yerleşim alanlarının kurulmasına neden olmuşlardır.

1989 göçmenlerinin bir kısmı ise araştırma sahamızı oluşturan, inşası Toplu Konut İdaresi tarafından 1993 yılında tamamlanan göçmen konutlarında yerleşmişlerdir. Toplu konut alanındaki daireler, 60 – 65 m<sup>2</sup> olup, çekirdek ailelerin yaşayabileceği büyüklüktedir. Bu nedenle bu göçmen konutları, göçmenlerin çoğunluğunun sahip olduğu geniş aile yapısı ile örtüşmemektedir. Ancak göçmen konutları, kira ödememek ve gelecekte daha geniş bir eve taşınabilmek amacı ile bazı göçmenler tarafından bir geçiş alanı olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde ise göçmen konutlarına ait dairelere yeni evli ve çekirdek aile yapısına sahip göçmen çiftler tarafından yerleşildiği görülmektedir. Göçmen konutlarının planlı altyapısı, çevre düzenlemesinin yapılmış olması, kendi kültürlerine ait alanların mevcudiyeti,

sakin ve güvenilir olması gibi nedenlerle şehrin merkezine uzak olmasına rağmen yerleşmek için tercih edilen alanlardır.

Örneklem grubunun büyük bir kısmı boş zamanlarını yaşadıkları alanlardaki göçmenlere özgü mekanlarda değerlendirmektedirler. Bu durumun özellikle Görükle Göçmen Konutları'nda ikamet etmekte olan katılımcılar için en önemli nedeni, yaşadıkları yeri, kendi kültürel kimliklerine uyan bir yer olarak kabullenmeleriyle ilgilidir. Bu göçmenler, kendilerini “Avrupalı Türk” olarak tanımlamakta ve yaşadıkları alana karşı güçlü bir aidiyet duygusu hissetmektedirler. Göçmen sözcüğü kendileri için bir kimliği temsil etmektedir. Vatan kavramı konusunda bazı göçmenlerin düşüncelerinde netlik görülmemektedir. Bir kısmı vatanını Türkiye, bir kısmı Bulgaristan olarak ifade etmektedir. Ancak çok büyük bir kısmı ise vatani Türkiye, memleketi Bulgaristan olarak tanımlamaktadır.

Yaptığımız saha çalışmasından elde ettiğimiz bulgulara göre, her iki Göçmen Konutları'nın bulunduğu yerleşim alanı ve yakınında yerli halkın yaşadığı yerleşim alanları arasında belirgin farklılıklar görülmüştür. Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nda, Bulgaristan'a özgü ürünlerin bulunduğu alışveriş merkezleri ve pazar alanları, Bulgarca müziklerin çalınıp dinlendiği, tasarım bakımından Bulgaristan'daki kafe ve restoranlara benzer mekanlar ile her gün Bulgaristan'a yolcu taşıyan otobüs şirketleri karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar diğer yerleşim alanları ile temel farkları meydana getirmektedir. Göçmen konutlarında mekana yansıyan bu yapı, “Türkiye'deki küçük bir Bulgaristan (Little Bulgaria)” kültürel görünümü olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece Türkiye'deki Bulgaristan Türkleri ile Bulgaristan'daki Bulgaristan Türkleri arasında farklı yollarla devam eden bir ilişkinin mevcudiyeti söz konusudur. Göçmen konutlarında yaşamını idame ettiren Bulgaristan göçmenleri, kendi kapalı toplumlarında Bulgaristan'a ait kültür değerlerini koruyup, yaşatmaya devam etmektedirler. Bulgaristan göçmenlerinde memleket kavramının karşılığı olarak Bulgaristan algısı, ülke ile olan bağlarının devam etmesine neden olmaktadır. Göç sonrasında Bulgaristan'da yaşanan rejim değişikliği ile ilişkilerin pozitif bir atmosfere bürüldüğü görülmektedir. Göçmenlerin hem Türkiye hem de Bulgaristan'da özlük haklarına sahip olması iki ülke arasında “sınır – aşırı alanlar” meydana getirmiştir.

1989 Zorunlu Göçü ile Türkiye'ye gelen göçmenler önceki göç dönemlerinde gelenlerin aksine Bulgaristan vatandaşlığına da sahiptir. Bu açıdan da göçmenlerin Bulgaristan'daki haklarının korunduğu görülmektedir. Örneklem grubunun %96.3'ü Bulgaristan'da akrabaları olduğunu belirtmiş, ülke ile devam eden bağları, çifte vatandaşlığın getirdiği avantajlar sayesinde daha kolay bir hale bürünmüştür.

Göçmenlerin iki ülkede de yasal haklara sahip olmasına rağmen Bulgaristan'dan önemli bir ekonomik kazanımları görülmemektedir. Örneklem % 13.4'ü Bulgaristan'dan emekli maaşı almaktadır. Katılımcıların büyük bir kısmı yatırım yapmak için Türkiye'yi tercih etmişlerdir.

Sonuç olarak bu tezde, 1989 yılı ve sonrasında Bursa şehrine yönelen göçlerin Görükle ve Kestel Göçmen Konutları özelinde, yerleşmelere olan sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal etkileri ele alınmıştır. Sahadaki arazi çalışmaları esnasında yaptığımız gözlemlere istinaden ve göçmen konutlarında yaşayan göçmenlere uyguladığımız anketlerden elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda; 1989 Zorunlu Göçünün, Bursa şehrinde önemli sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, her iki göçmen konutu bölgesinde, göçmenlerin geldikleri ülke olan Bulgaristan ile ilişkilerini devam ettirmeleri ve kültürel kimliklerini mekana ve yaşam tarzlarına yansıtma sebebiyle buralarda "sınır - aşırı alanların" oluştuğu tespitine de varılmıştır.

1989 Zorunlu Göçü'nün ardından göçmenlere yönelik Devletin uyguladığı iskan politikası, göçmenlerin bugün ikamet ettikleri yerlere nasıl yerleştikleri sorusuna yanıt bulabilmek adına önemli olmuştur. Söz konusu zorunlu göç hareketi, hem terk edilmek durumunda kalınan yer açısından hem de yerleşilen yeni yer açısından, iki taraflı olarak ele alınarak, göçmenlerin yerleşmelere olan etkileri daha geniş bir bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasında ayrıca, Bursa'da Bulgaristan göçmenleri için inşa edilen Görükle ve Kestel Göçmen Konutları'nın, Bursa'nın şehrsel gelişimi üzerinde nasıl bir etki yapmıştır sorusuna yanıt bulunmaya çalışılmıştır. Daha önce ayrıtılı olarak belirtildiği gibi, fiziki çevre özellikleri Bursa şehrinin güney ve doğu yönünde genişlemesini kısıtladığı için şehir kuzeye ve batıya doğru genişlemiştir. Kestel

Göçmen Konutları şehrin doğusunda yer almaktadır. Şehrin doğuya doğru genişlemesi sınırlı olduğu için, bu konut sahasının şehrsel genişlemeye bir etkisi olmamıştır. Ancak şehrin bu bölgesinde, Kestel Göçmen Konutlarının sosyal, ekonomik, kültürel ve mekânsal etkilerinin olduğunu söylememiz mümkündür.

Görükle Göçmen Konutları bölgesi, Bursa şehrinin batısında yer almaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Bursa şehri kuzeye ve batıya doğru genişlemektedir. İlk inşa edildiği yıllarda, bu saha ile Bursa şehir merkezi arasındaki sahalarda tarımsal arazilerden oluşmaktaydı ve ulaşım imkanları da kısıtlıydı. Ancak geçen otuz yıla yakın bir süre içerisinde, şehrin alanı batıya doğru genişlemiştir. Tüm bunların, sonucunda; Görükle Göçmen Konutları'nın ve Kestel Göçmen Konutlarının, Bursa şehrinin genişlemesinde birincil etkileri olmadığı, buna karşılık sosyal, ekonomik ve mekânsal etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde Bursa (Görükle – Kestel) göçmen konutlarında yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin, Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göç hareketlerine ve mekan üzerinde meydana getirdikleri fiziki ve sosyo – kültürel etkilerine yönelik ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmanın, tarihsel süreçte Bulgaristan göçmenlerinin Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin hangi sebeplerle meydana geldiğinin anlaşılmasına katkı sunacağını umuyorum.

## KAYNAKÇA

Abadan Unat, N., 2006. **“Bitmeyen Göç”**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Ağanoğlu, Y., 2012. **“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makus Talihi: Göç”** İz Yayıncılık, İstanbul.

Arı, K., 1995. **“Büyük Mübadele”** İstanbul.

Akay Ertürk, S., 2008. **“Bursa Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı”** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya, İstanbul.

Atasoy, E., 2010. **“Beşeri ve Kültür Coğrafyası Işığında Bulgaristan”** MKM Yayıncılık., Bursa.

Atasoy E., 2011. **“Bizden Olan Ötekiler; Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri,”** Bursa.

Aytaç, S., 2004. **“Bursa’da Kültür Değişimi; Göç Olgusuna Sayısal Bir Bakış”** Bursa.

Baklacioğlu, Ö. N., 2011. **“Dış Politika ve Göç: Yugoslavya’dan Türkiye’ye Göçlerde Arnavutlar (1920 – 1990)”**, Derin Yayınları, İstanbul.

Bayraklı, C., 2007. **“Dış Göçün Sosyo – Ekonomik Etkileri: Görece (İzmir) Göçmen Konutları’nda Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği”**, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, YL Tezi, Aydın.

Boykoy S., **“Bulgaristan’dan 1989. Zorunlu Göçünün Bursa Basımındaki Yansımaları”**

Berrin, Y., 2002. **“Mekansal İmge – Mekansal Pratik İlişkisinin Bursa’da 1950 – 1951 ve 1989 Bulgaristan Göçmenleri Üzerinde İncelenmesi,”** Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD., Ankara.

**Bursa Ansiklopedisi**, 1985. Cilt:1, Bursa: Hakimiyet, Kültür Hizmetleri Dizisi. S.133., Bursa.

Carthy, M. J., 1998. **“Müslümanlar Ve Azınlıklar - Osmanlı Anadolu’sunda Nüfus ve İmparatorluğun Sonu,”** Çeviri Umar B., İnkılap Kitapevi, S.195., İstanbul.

Cengiz, D., 2015. **“Zorunlu Göçün Mekânsal Etkileri Ve Yerel Halkın Algısı; Kilis Örneği,”** Ankara.

Çağlayan, S., 2007. **“Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler”** Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Çalışkan. V., & Akbulak C., 2010. **“Bir Gecekondu Araştırması: Bursa Kenti Uludağ Yamaçları,”** Çantay Kitapevi, İstanbul.

Çetin, T., 2010. **“Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Nüfusunun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler,”** Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafya Araştırma ve Uygulama Merkezi VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara.

Damar, C., 1995. **“Gürsu Nahiyesi Monografyası,”** Bursa.

Dayıoğlu, A., 2005. **“Toplama Kampından Meclise: Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı”**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Demirel, M., 2014. **“Osmanlı Tarihine Açılan Pencere,”** Bursa’da Zaman Dergisi, Sayı 12, s.32-33, Bursa.

DPT, 1990a. **“Bulgaristan’dan Türk Göçleri”**, DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Özel Rapor., Ankara.

DPT, 1990b. **“Bulgaristan’dan Türk Göçleri,”** Sosyal Planlama Başkanlığı, (Hizmete Özel Rapor)., Ankara.

Erder, S., 1996. **“İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye,”** Memleket İletişim Yayınları, İstanbul.

Erder, S., 2000. **“Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye “Göç Alan” Ülke Mi?” İçinde Mübeccel Kıray İçin Yazılar,”** Bağlam Yayınları, İstanbul.

Geray, C., 1970. **“Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi,”** Amme Dergisi, Cilt:1, Sayı:4, s.16., Ankara.

Gezgin, M., 1991. **“İşgücü Göçü Teorileri”**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Konferansları, Sayı: 23, İstanbul.

Gökdere, A., 1978. **“Yabancı Ünelere İş Gücü Akımı ve Türk Ekonomisi Üzerine Etkisi”** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın No: 196, Cilt: 14, Ankara.

Gündüz, O. A., **“Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü (1989 Örneği)”** Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi, Kırklareli.

Hacısalıhoğlu, M., 2008. **“Doğu Rumeli’de Kayıp Köyler,”** Bağlam Yayınları, İstanbul.

Hocaoğlu, B., 2011. **“Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelik Göçler ve Göçmen Yerleşme Alanlarında Sosyo – Ekonomik ve Mekansal Özellikler”**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya ABD, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir.

İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016. **“Uluslararası Göç Araştırma Merkezi Raporu – Türkiye Göç Raporu”**, Ankara.

İpek, N., 1995. **“Mübadil Göçmenleri İle İlgili Defterler”** Tarih ve Toplum, Ankara.

İpek, N., 1999. **“Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri,”** TTK Yayınları, Ankara.

İpek, N., 2002. **“1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı’nda Türkler”**, (Editör: Güzel, C., Çiçek, K., & Koca S.), Cilt: 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Kaplanoğlu R., & Kaplanoğlu O., 2013. **“Bursa’nın Göç Tarihi,”** Bursa.

Karpat, K., 2010. **“Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler”**, Timaş Yayıncılık, İstanbul.

Kaya, A., & Özdoğan, G., 2003, **“Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar”** Bağlam Yayınları, İstanbul.

Kemaloğlu İ. A., 2012. **“Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989),”** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Karataş, İ. A., 2006. **“XVIII. Yüzyılda Bursa Halkının Ekonomik Yapısı,”** Cilt:15, Sayı:2, S.54-87, Bursa.

Koçak, Y. & Terzi E., 2012. **“Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri,”** Kafkas Üniversitesi, (İktisadi-İdari Bilimler Fakültesi Dergisi), Kars.

Konukman, E., 1990. **“Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan, Nedenleri, Boyutları ve Sonuçları”**, Ankara.

Kutlu, E., 1992. **“Uluslararası İşgücü Hareketi Teorisi Çerçevesinde Türkiye’den Avrupa Topluluğu’na İşgücü Göçünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Analizi”**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Lütem, Ö. E., 2000. **“Türk-Bulgar İlişkileri (1983-1989),”** Asam Yayınları, Ankara.

Naz, Y., 2015. **“Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikası, Uluslararası Göçün Türkiye’de ki Güncel Sorunları,”** ( SDÜ, Yüksek Lisans Tezi, s. 15-19), Isparta.

Petersen, W., 1970. **“Population, The Macmillan Company.”** Londra.

Sercan, İ., 2017. **“Bursa’nın Tarihsel Süreçte Önemi ve Nüfusu”**, Bursa.

Sertkaya, Doğan, Ö., & Bostan, H., 2019. **“Türkiye’nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar”**, Doğu Coğrafya Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 41, S. 61-90, Erzurum.

Seyidoğlu, H., 1996. **“Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama”**, Güzem Yayıncılık, İstanbul.

Şimşir, B., 1986. **“Bulgaristan Türkleri (1878-1985),”** Bilgi Yayınevi, Ankara.

Şimşir, B., 2009. **“Bulgaristan Türkleri (1878-2008),”** Genişletilmiş II. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tanoğlu, A., 1952 - 1953. **“Bulgaristan Türkleri’nin Son Göç Hareketi (1950 – 1951)”**, Ankara.

Toğrol, B., 1989. **“112 Yıllık Göç (1878-1989),”** Boğaziçi Üniversitesi, Matbası, İstanbul.

Toksöz, G., 2006. **“Uluslararası Emek Göçü”**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Turan, Ö., 2003. **“Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri, İçinde Balkan Türkleri, Balkanlar’da Türk Varlığı**, ASAM Yayınları, Ankara.

Turhan Ş., Vural, H., & Erdal, B., 2013. **“Bursa Tarımının Sosyoekonomik Yapısının Analizi”** Uludağ Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, C.27, Sayı 1 s. 29, Bursa.

Tümenoğlu, R., 2014. **“Bursa Basını ve 1989 Göçü: Bulgaristan’da Yaşayan Türkler Anavatana Sığınağı 25 Yıl Oldu,”** 25. Yılında Bulgaristan’dan 1989 Göçü, Bursa.

Tümertekin E., & Özgüç N., 2009. **“Beşeri Coğrafya – İnsan, Kültür, Mekan”** Çantay Kitapevi, İstanbul.

Uluslararası Göç Örgütü – IOM, 2017. **“Göçmen Kaçakçılığı Algısı ve Göçmenlerin Karar Süreçleri”**, Araştırma Raporu, IOM – Migration Turkey.

Uslu S., & Cassina G., 1999. **“Türkiye’den Avrupa’ya Göç”**, Hak, İş Eğitim Yayınları, Ankara.

Varol, N., & Gültekin, T., 2016. **“Etkin Bir Göç Türü: Afetler”**, Sayı: 32, s.43 – 51, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.

Yalçiner, C., 2016. **“Türkiye – Bulgaristan İlişkileri”**, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler ABD., Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, YL. Tezi, İstanbul.

Yıldırım B., 2018. **“Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Nüfusu (Bulgar İstatistik Kurumunun Verilerine Göre 1880-2011),”** İstanbul.

Yüceşahin, M., 2017. “**Uluslararası Göç, Kimlik ve Mekansal Kümelene – Ayrışma**”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 22, Göç Özel Sayısı, s. 1303 – 1315, Isparta.

## EKLER



**T.C.**  
**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**COĞRAFYA ANABİLİM DALI**

**Görüşme Formu**

**Sayı: .....**

**Tarih:**

**Yer: Bursa**

### ANKET FORMU

Değerli katılımcı, bu anket formu İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi kapsamında hazırlanmakta olan “1989 Yılı ve Sonrasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Yönelen Göçlerin Yerleşmelere Olan Mekânsal Etkilerine Bir Örnek: Bursa Şehrindeki Göçmen Konutları” başlıklı yüksek lisans tezine ilişkin veri temin etmek amacıyla oluşturulmuştur. Araştırmada anket verilerine dair genel sonuçlar paylaşılacak olup, hiçbir özel bilginiz paylaşılmayacaktır. Bu anketlerde yer alan veriler, hiçbir şekilde üçüncü kişilerle ulaşılmayacaktır. Anket formunun kimin tarafından doldurulduğunun tespit edilmesi de söz konusu değildir. Katılımınız ve katkınız için teşekkür ederiz.

**DR. ÖĞR. ÜYESİ AYLİN YAMAN KOCADAĞLI**

**ÖZLEM MUTLU**

#### A. Sosyo – Ekonomik ve Demografik Özellikler

**(A-1) Cinsiyeti**

Erkek  Kadın

**(A-2) Doğum Yeri (Şehir belirtiniz.)**

Bulgaristan .....  Türkiye .....

**(A-3) Yaşınız .....**

**(A-4) Göç ettiğiniz tarih .....**

**(A-5) Medeni Durumunuz:**

Evli  Bekar  Dul

**(A-6) Eğitim Düzeyiniz:**

Okuma - yazma bilmeyen

İlkokul - Ortaokul

Lise

Üniversite (Ön Lisans - Lisans)

Üniversite (Lisansüstü)

Üniversite Mezunu İseniz Okuduğunuz Bölüm:

**(A-7) Mesleğiniz: .....**

**(A-8) Çalışma Durumunuz:**

İşsiz  Emekli  Hala çalışıyor

**(A-9) Gelir Düzeyiniz :**

- Herhangi bir gelire sahip değilim  
 1000 TL altında  
 1001 - 2500 TL  
 2501 - 5000 TL  
 5000 TL üzerinde

**B. Bursa (Görükle – Kestel) Toki Göçmen  
Konutları ve Yaşanılan Çevre Özellikleri**

**(B-1) Yaşadığınız evin mülkiyet durumu  
nedir?**

- Ev sahibi  
 Kiracı  
 Diğer (Belirtiniz) .....

**(B-2) Hanede yaşayan kişi sayısı: .....**

**(B-3) Hane halkı kimlerden oluşuyor?**

**(Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)**

- Anne  Baba  Büyükanne  
 Büyükbaba  Çocuk  Diğer .....

**(B-4) Ev sahibi iseniz evinizin ilk sahibi siz  
misiniz?**

- Evet  
 Hayır

**(B-5) Ev sahibi iseniz evinizi hangi yıl satın  
aldınız?**

.....

**(B-6) Türkiye'ye göç ettiğinizde  
yerleştiğiniz yerleri sırasıyla yazar mısınız?**

	Yıl	İl	İlçe	Konut Niteliği
1				
2				
3				

**(B-7) Yerleşim yeri olarak Bursa'yı tercih  
etmenizde hangi unsurlar rol oynamıştır?**

- Akrabaların varlığı  
 Devletin yönlendirmesi  
 İş imkanları  
 Diğer .....

**(B-8) Yerleşim yeri olarak Görükle – Kestel  
göçmen konutlarını seçmenizin nedeni  
nedir?**

.....

**(B-9) Göçmen konutları ilk yapıldığı  
yıllarda burada ikamet edip, sonra göç etmiş  
bir tanıdığınız var mı? (Yanıtınız “evet” ise il,  
ilçe, mahalle özelinde belirtiniz.)**

- Evet .....  
 Hayır

**(B-10) Yaşadığınız çevre olan göçmen  
konutlarında eğer varsa gözlemlediğiniz en  
önemli ilk 3 sorun nedir?**

**(Belirtiniz.)**

- 1)  
2)  
3)

**(B-11) Türkiye'nin hangi illerinde  
Bulgaristan'dan göçle gelen akrabalarınız  
var? (Belirtiniz.)**

.....

**(B-12) Eğer akrabalarınız var ise görüşme  
sıklığınız nedir?**

- Çok sık  Sık  Ara sıra  
 Az  Hiç

### C. Sosyal Hayat

(C-1) Boş zamanlarınızı nerede ne sıklıkla geçiriyorsunuz?

	Her Gün	Ara Sıra	Hiç
Yaşadığınız yerdeki göçmenlerin zaman geçirdiği mekanlarda			
Başka mahallelerdeki göçmen mekanlarında			
Göçmenlerin ve yerlilerin ortak mekanlarında			
Şehir merkezindeki dinlenme ve eğlence merkezlerinde			

(C-2) Yaşadığınız yerde Bulgaristan'a ait ürünleri bulabileceğiniz mekanlar var mı?

(Bakkal, cafe vb.)

- Çok az     Az     Orta  
 Fazla     Çok fazla

(C-3) Kimlerle komşuluk ilişkiniz daha çok gelişmiştir?

- Bulgaristan'da yaşadığım bölgeden gelenlerle  
 Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden gelenlerle  
 Bursa'daki yerli halkla  
 Diğer .....

(C-4) Türkiye'ye göç ettiğinizde herhangi bir sorunla karşılaştınız mı?

- Evet  
 Hayır

Yanıtınız "evet" ise sorunu açıkla mısınız?

- .....

(C-5) 4. Soruya verdiğiniz yanıt "evet" ise; Sorunların çözümünde kimler yardımcı oldu?

- Akrabalar  
 Göçmen dernekleri  
 Yerel Yönetimler  
 Diğer .....

(C-6) Göçmen konutlarını aşağıda verilen özellikler bakımından yaşadığınız bölgedeki diğer yerleşim alanları ile karşılaştırınız.

	Çok Kötü	Kötü	Kararsızım	İyi	Çok İyi
Eğitim Olanakları					
Güvenlik					
Sosyal İlişkiler					
Planlı Kentleşme					
Park ve Bahçeler					

### D. Bulgaristan İle İlişkiler

(D-1) Bulgaristan'ın hangi şehrinden göç ettiniz?

- Belirtiniz .....

(D-2) Türkiye'de hangi statü ile ikamet ediyorsunuz?

- Oturma izni  
 Bulgaristan'a ait pasaport  
 TC Vatandaşlığı

(D-3) Türkiye'ye geliş biçiminiz nasıl gerçekleşti?

- Vize olarak  
 Turist olarak  
 Sınır dışı edilerek  
 Kaçak

**(D-4) Bulgaristan’da yaşayan akrabalarınız var mı?**

- Evet  
 Hayır

Yanıtınız “evet” ise yakınlık dereceniz nedir?

- Eř  Çocuk  Anne  
 Baba  Diğer .....

**(D-5) Eğer Bulgaristan’da akrabalarınız var ise görüşme sıklığınız nedir?**

- Çok sık  Sık  Ara sıra  
 Az  Hiç

**(D-6) Bulgaristan’dan aile btenize katkı yapan herhangi bir geliriniz var mı?**

- Evet  
 Hayır

Yanıtınız “evet” ise gelirinizin kaynağı nedir? .....

**KATILIMINIZ İÇİN TEŞEKKÜR**

**EDERİZ.**